

Budapesti Corvinus Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja

„Magyar Felsőoktatás 2011”
Hazai vitakérdések – nemzetközi trendek

Konferencia dokumentumok

NFKK FÜZETEK 9.

2012. március

Szerkesztette: Berács József, Hrubos Ildikó, Temesi József

© Berács József, Bódis József, Fábián István, Gárdos Csaba, Hatos Pál, Hrubos Ildikó, Jávor András, Liptai Kálmán, Rozsnyai Krisztina, Temesi József, Varga Júlia

A kiadvány a TÁMOP 4.2.1.B-09/IKMR-2010-0005 projekt keretében készült.

ISSN 2060-9698

ISBN 978-963-89082-4-7

Felelős kiadó: Hrubos Ildikó, NFKK ügyvezető igazgató

Készült az AULA Kiadó Kft digitális nyomdájában

Nyomdavezető: Dobozi Erika

Tartalomjegyzék

Előszó	5
I. A felsőoktatás finanszírozása.....	9
Stratégiai kérdések a felsőoktatás finanszírozásában (<i>Temesi József</i>)	10
A finanszírozás finomhangolásának szükségessége (<i>Jávor András</i>).....	27
A munkaerőpiac és a felsőoktatás kapcsolata (<i>Varga Júlia</i>)	38
Költségvetési Felügyelet Magyarországon, 2010 – 2012 (<i>Gárdos Csaba</i>)	56
II. A felsőoktatási intézmények missziói.....	77
Intézményi missziók, intézménytípusok a felsőoktatásban (<i>Hrubos Ildikó</i>)	78
A Magyar Rektori Konferencia és a törvényalkotás (<i>Bódis József</i>)	92
Gondolatok egy főiskola lehetőségeiről határon innen és túl (<i>Liptai Kálmán</i>)	104
III. Nemzetköziesedés.....	109
Nemzetköziesedés: egy lehetséges kitörési pont a felsőoktatásban (<i>Berács József</i>)...	110
Nemzetközi mobilitási stratégiák és megközelítések, a magyar Campus Hungary program alapjai (<i>Hatos Pál</i>).....	132
Nemzetközi kihívások és lehetőségek a magyar felsőoktatásban (<i>Fábián István</i>).....	151
A felsőoktatás minőségbiztosítása Európában – a minőségbiztosítás és a nemzetköziesedés (<i>Rozsnyai Krisztina</i>).....	158
Melléklet: A konferencia programja.....	166

Előszó

A 20. század második felétől olyan folyamatok zajlottak le a fejlett nyugati országok felsőoktatásában, amelyek következtében intézményrendszerük gyökeresen átalakult. A gyors és igen jelentős hallgatói létszámmexpanzió, valamint a tudományok differenciálódása és a tudományos teljesítmény korábban nem ismert ütemű megnövekedése jelentette a fő folyamatokat, amelyek változó gazdasági és társadalmi környezetben zajlottak le. Az 1960-as évek látványos, és akkor megállíthatatlannak látszó gazdasági fellendülése adta a hátszelet, amelyben a jóléti államok nagyvonalúan fejlesztették a felsőoktatást és a tudományos kutatást. A hatalmas beruházásokat finanszírozó állam értelemszerűen meghatározta a fejlesztés irányait, ami a korábban is állami fennhatóság alatt álló európai felsőoktatásban nem keltett nagyobb megütközést (az Egyesült Államokban, ahol ez ebben a formában korábban ismeretlen volt, már igen.)

A viták akkor bontakoztak ki, amikor a gazdasági növekedés megállt, és a kormányzatok csökkentették a szektorra fordítható támogatásokat. Mi több, elszámoltathatóságot, átláthatóságot kezdtek megkövetelni a közpénzekből fenntartott intézményektől. Közben a finanszírozási, szabályozási rendszert olyan módon alakították át, hogy az ösztönözte (késztette, kényszerítette) az intézményeket a saját (külső) bevételek megszerzésére. A gazdasági élet szereplőivel való együttműködés megkerülhetetlen követelménnyé vált, ami kiegészült a kutatás fokozatosan iparszerűvé válásával, a versenyeztetésen alapuló pályázati rendszerrel. Ez már tényleges gazdálkodási, vállalkozói gondolkodást igényelt az intézményektől. A tömegessé válás kezelése sorozatos felsőoktatási reformokat indukált a kormányzatok részéről, a gyorsan változó környezethez való alkalmazkodás pedig egyre inkább igényelte az innovatív szemléletet, magatartást. Az erőforrásokét folyó verseny és a sokféle társadalmi igény következtében differenciálódott az intézmények köre, az egyediségre való törekvés a sikeres működés (vagy egyáltalán a túlélés) egyik fontos feltételévé vált.

A 21. század fordulóján nyilvánvalóvá vált, hogy felsőoktatásnak újra kell fogalmaznia társadalmi szerepét ahhoz, hogy elfogadtathassa magát a meglehetősen kritikus, időnként ellenséges környezettel. Érdemi együttműködést kell kiépítenie minden, vele kapcsolatban lévő érdekelt, érintett féllel. Ehhez átláthatóvá kell tennie működését, fel

kell vállalnia az összetett társadalmi igényekkel való szembesülést, explicitté kell tennie diverzifikáltságát. Ehhez azonban elkerülhetetlen a korábbi beidegződésektől való megszabadulás, és teljesen nyitott, a gyors időbeli változásokra is érzékeny szemléletmód követése.

A BCE Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja 2012. január 25-i Magyar Felsőoktatás 2011 „Hazai vitakérdések – nemzetközi trendek” c. műhelykonferenciája három szekcióban vitatta meg a fenti kérdéseket.

Az első szekció a finanszírozás témájával foglalkozott, amelynek megoldása – szerencsés esetben – utat nyit a felsőoktatás korszerű feladatainak ellátásához, illetve azoknál új megoldások keresésére ösztönöz. A második szekció a felsőoktatás diverzifikálódásával, az intézményi missziók sokféleségével, az újszerű missziók megjelenésével kapcsolatos nemzetközi trendeket és hazai vonatkozásokat tárgyalta. Viszonylag kevés igazi stratégiai figyelem irányul a felsőoktatás egy gyorsan növekvő jelentőségű vonatkozására, a nemzetköziesedésre, miközben az tényleges kitörési pont lehet az intézmények számára a globális felsőoktatási, akadémiai versenyben. A harmadik szekció ezt a témát járta körül.

Kötetünk az előadások írásos változatait a konferencián történt elhangzás sorrendjében tartalmazza.

Budapest, 2012. március

Hrubos Ildikó
egyetemi tanár
NFKK ügyvezető igazgató

Berács József
egyetemi tanár
NFKK társigazgató

Temesi József
egyetemi tanár
NFKK társigazgató

A kötet szerzői

Berács József NFKK társigazgató, Budapesti Corvinus Egyetem

Bódis József rektor, Pécsi Tudományegyetem – Magyar Rektori Konferencia, elnök

Fábián István rektor, Debreceni Egyetem

Gárdos Csaba, a Főfelügyelői testület vezetője, Magyar Államkincstár

Hatos Pál főigazgató, Balassi Intézet

Hrubos Ildikó NFKK ügyvezető igazgató, Budapesti Corvinus Egyetem

Jávor András elnök, Felsőoktatási és Tudományos Tanács

Liptai Kálmán dékán, Eszterházy Károly Főiskola Természettudományi Kar

Rozsnyai Krisztina szakreferens, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság

Temesi József NFKK társigazgató, Budapesti Corvinus Egyetem

Varga Júlia egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem – MTA Közgazdaságtudományi Intézet,

I. A felsőoktatás finanszírozása

Stratégiai kérdések a felsőoktatás finanszírozásában

A felsőoktatás tömegessé válása és hatása a finanszírozásra

A nyugat-európai országok többsége már az 1960-as években szembesült azzal a kihívással, hogy a kor követelményeinek megfelelően egyre nagyobb arányban ültesse be a 18-25 éves korosztályt az egyetemi padosorokba. Az ekkor formálódó „új gazdaság”, a technikai fejlődés (ebben is elsősorban az információs technológiák robbanásszerű fejlődése) és a globalizáció első szakasza mind ugyanabba az irányba mutatott. Képzett állampolgárookra, képzett munkaerőre volt szükség, különösen akkor, ha Európa lépést akart tartani az Egyesült Államokkal, Japánnal. Az ekkor kezdődő létszámnövekedés az új évezred közepére érte el azt a szintet, ahol a 19-24 éves korosztály mintegy 40%-a belépett a felsőoktatás különböző típusú programjaiba.¹

Európában a felsőoktatás hagyományosan a közjavak közé tartozik, finanszírozása állami forrásokból történik. Az intézmények túlnyomó többsége állami fenntartású, magánintézményt alig, profitorientált intézményt elvétve találunk. Így a létszámnövekedés gátjává először az állami költségvetés vált, mivel még a fejlett országok sem képesek állami forrásokból duplájára, triplájára emelni a felsőoktatási kiadásokat. Hogyan lehet kezelni ezt a problémát? Merre induljanak el a nemzeti kormányok, mi a megoldás: tandíj, magánosítás, a versenyszféra bevonása, intézményi diverzifikáció?

Az 1999-ben elinduló Bologna-folyamat az európai szintre helyezte át ezeknek a kényes politikai kérdéseknek a megoldását². A többciklusú képzésre való áttérés közben

¹ A felsőoktatás egyes statisztikáinak részletekbe menő tárházát szolgáltatják az OECD által megjelentetett *Education at a Glance* kötetek. A 2011-es kötetben (<http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>) a felsőoktatást végzettek kor szerinti arányáról több elemző tábla is található.

² A Bologna-folyamatról sok helyen találunk aktuális elemzéseket, dokumentumokat. Az Európai Felsőoktatási Térség (EHEA) „hivatalos” Bologna honlapja (<http://www.ehea.info/>) állandóan frissíti az információkat. A legutóbbi Budapest és Bécs által közösen rendezett miniszteri szintű Bologna konferencia nyilatkozata az eredeti célok folytonosságának hangsúlyozása mellett hitet tett az akadémiai szabadság, az egyetemek autonómiája és elszámoltathatósága mellett és a felsőoktatást az állam felelősségi körébe tartozóan a gazdasági növekedés és jólét egyik motorjaként határozta meg. A

ugyan kommunikációjában elsősorban a nemzetközi mobilitás elősegítését vagy az oktatás társadalmi céljainak megvalósítását helyezte előtérbe, ám nyilvánvalóvá vált, hogy a rövidebb ciklusokra osztás és a foglalkoztathatóság középpontba helyezése által gazdasági-költségvetési előnyöket, könnyítéseket várnak el a rendszertől.

Költségmegosztás

A jelenlegi európai felsőoktatás finanszírozási szakirodalmában egyre nagyobb teret kap a költségmegosztás elvi és gyakorlati kivitelezése³. A háttérben természetesen nem csak a költségvetés gondjai állnak, hanem józan közgazdasági érvelés is. Az oktatás és ezen belül a felsőoktatás külső gazdasági hatásainak elemzése régi téma a közgazdaságtanban. Iskolapéldaként szokták tekinteni, amikor arról van szó, hogy az egyénekbe fektetett oktatási beruházás társadalmi szintű hasznot hoz. Közgazdasági szempontból ez az alapja a felsőoktatás „ingyenességének”. Az elemzések ugyanakkor kimutatták, hogy miközben mindannyian jól járunk azáltal, hogy minden gazdasági és társadalmi funkciót magas szinten végeznek el nekünk és helyettünk, ún. egyéni haszon is keletkezik. Az erre vonatkozó kutatások szerint az egyéni hasznok – országonként eltérő mértékben –

nyilatkozat szól az elégedetlenségről is, amit elsősorban a diákok megnyilatkozásai és demonstrációi fejeztek ki, ám ezeket a Bologna-folyamat végrehajtási problémájaként tekinti

(http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf).

A Bologna-folyamattal kapcsolatos vélemények, elégedettségi mutatók 2007-ig az általában kétévenként kiadott *Trends* kötetekben jelentek meg, a hatodik kötet a *Trends 2010* elnevezést viseli:

<http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/trends-in-european-higher-education/trends-vi.aspx>. Az igényesen előkészített és elemzett kérdőívekből, valamint intézményi látogatásokból kirajzoló kép általában jóval kritikusabb, mint a miniszteri találkozók hivatalos anyagai.

³ A 2004 és 2008 közötti felsőoktatási fejleményekről tudományos igényűen számol be az OECD két kötet: *Tertiary Education for the Knowledge Society: VOLUME 1: Special features: Governance, Funding, Quality* – *VOLUME 2: Special features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation*. Mint a címekből látható, szinte minden jelentős témát érintenek a kötetek tanulmányai, alapos nemzetközi kutatási eredményekre támaszkodva, és nem csak Európára, hanem a világ minden részére kiterjedő nemzetközi összehasonlításokban. A Tempus Közalapítvány magyarra fordította és kiadta ezt a két fontos kötetet. Letölthető például a <http://www.ftt.hu/Portals/0/OECDvol1HU.pdf> linkről. A kötetek rendkívül hasznos és jó leírást adnak a felsőoktatás finanszírozási modelljeiről, azok megvalósulásáról. A részletes magyarázó és összehasonlító táblázatokat esettanulmányok is kiegészítik.

A CHEPS holland kutatóintézet vezette nemzetközi konzorcium az európai felsőoktatás finanszírozási és irányítási reformjait elemezte összességében és ország-tanulmányok révén:

<http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/Publications%202010/Funding%20Reform/> és

<http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/Publications%202010/Governance%20Reform/>

Az összefoglalókból láthatóan az európai felsőoktatásban változatos modelleket alkalmaztak az elmúlt 15 évben, ám kirajzolódik az a trend is, ahogyan a finanszírozás többcsatornássá válik. Ennek vizsgálatára egy jelenleg is futó nemzetközi kutatás vállalkozik. Az első eredmények 2008-ban jelentek meg a pénzügyileg fenntartható egyetemekről. A teljes költség alapú finanszírozásról szóló kötet:

http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/Financially_Sustainable_Universities_Towards_Full_Costing_in_European_Universities.sflb.ashx, míg a 2011-ben megjelent legújabb eredmények a kutatást szponzoráló EUA honlapján az egyetemek forrásbevonásának különböző módjairól szólnak:

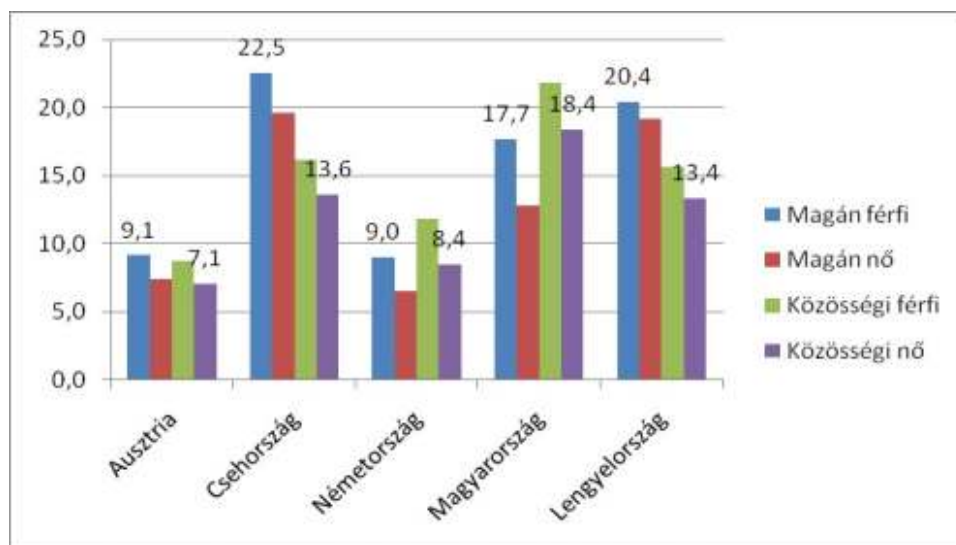
http://www.eua.be/Pubs/Financially_Sustainable_Universities_II.pdf.

kimutathatóak például úgy, hogy megvizsgáljuk: egy év pótlólagos részvétel az oktatásban mekkora kereseti többletet jelent a végzettek életkeresetében⁴.

Az 1. ábra a 2006-ban számított belső megtérülési rátákat mutatja egyes országokban: ha a felsőoktatás költségeit az egyénbe fektetett beruházásként tekintjük, akkor ezek a ráták egyfajta hozammutatóként értelmezhetők. A kutatások általánosságban is azt igazolják, hogy Európában a volt szocialista országokban ezek a ráták magasabbak az EU más országaiénál. Ezen érvelés szerint tehát az oktatásban hosszabb ideig részt vevőknek nem lenne igazságos minden költséget a többiekre, a társadalom egészére hárítaniuk.

A nemzetközi gyakorlat messze nem egységes. Megfigyelhetők azonban tendenciák. A felsőoktatás költségeit sok országban megosztják az állam, a tanulók (családjaik) és a gazdasági szereplők között. Ez utóbbinak főleg az USA-ban és a vele hasonló kultúrájú országokban van nagy szerepe, leginkább adományok, ösztöndíjak révén. Európában ez nem terjedt el.

1. ábra A felsőoktatás belső megtérülési rátái a magán- és közösségi szektorban, nemek szerint, 2006

Forrás: Education at a Glance, 2010⁵

⁴ A téma közgazdasági vonatkozásainak egyik szakértője Varga Júlia, akinek *Oktatás-gazdaságtan* (1998, Közgazdasági Szemle Alapítvány) című könyve részletesen tárgyalja az itt felvetett kérdéseket.

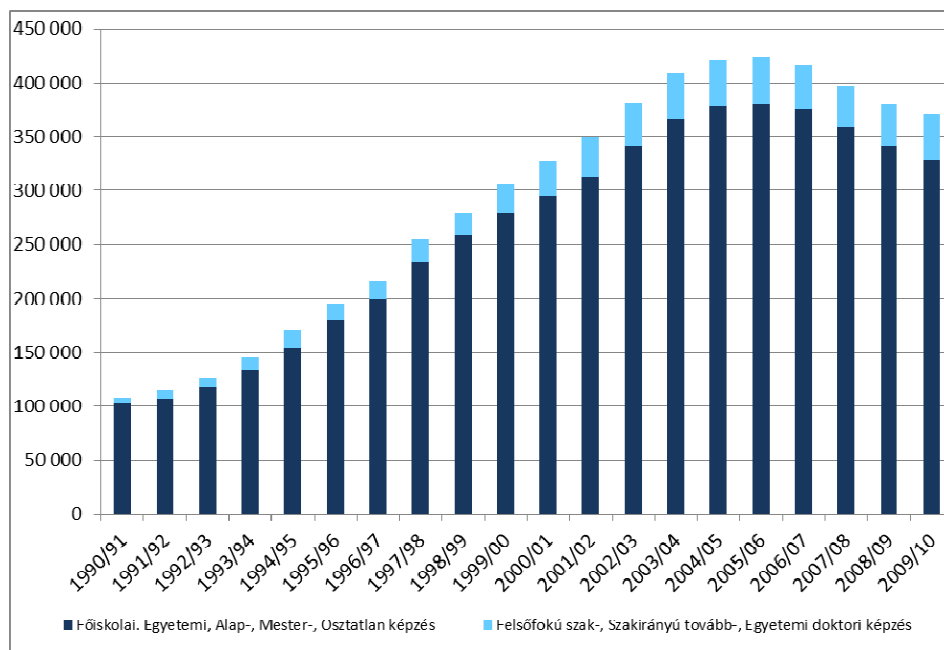
⁵ Idézi az FTT által kiadott *A magyar felsőoktatás szabályozásának stratégiai megalapozása* c. anyag: <http://www.ftt.hu/>

Az egyéni és családi hozzájárulásnak vannak szociális hátrányai. Most és itt kell fizetni: ezt nem minden egyén vagy család tudja megtenni. A legtöbb ország politikusai ezért arra törekednek, hogy méltányossági elemeket építsenek be a rendszerbe. Ezek az állami ösztöndíjtól az államilag támogatott hitelekig, adókonstrukciókig terjednek.

Magyarországon a gazdaság szereplőinek felsőoktatási szerepvállalása elenyésző, hagyománya nincs, az adórendszer nem ösztönzi.

A magyar felsőoktatás bővülése 1990 és 2010 között igen látványos: mint az a 2. ábrán látható, a teljes létszám négyszeresére nőtt.

2. ábra A magyar felsőoktatás hallgatói létszáma 1990-2010

Forrás: Felsőoktatási Statisztikai Adatok, 2009: http://db.nefmi.gov.hu/statisztika/fs09_fm/

A nappali tagozaton, teljes idejű, első oklevélért tanuló hallgatók zöme ugyan államilag támogatott (értsd: saját maga szempontjából gyakorlatilag költségmentesen, „ingyen” tanul, csak életvitelét kell finanszíroznia), ám ez az arány egyre csökken, a 2000. évi 90%-ról 2010-re 80%-ra változott. A nappali tagozaton tanulók számát és ebből az államilag finanszírozott részarányt mutatja az 1. táblázat.

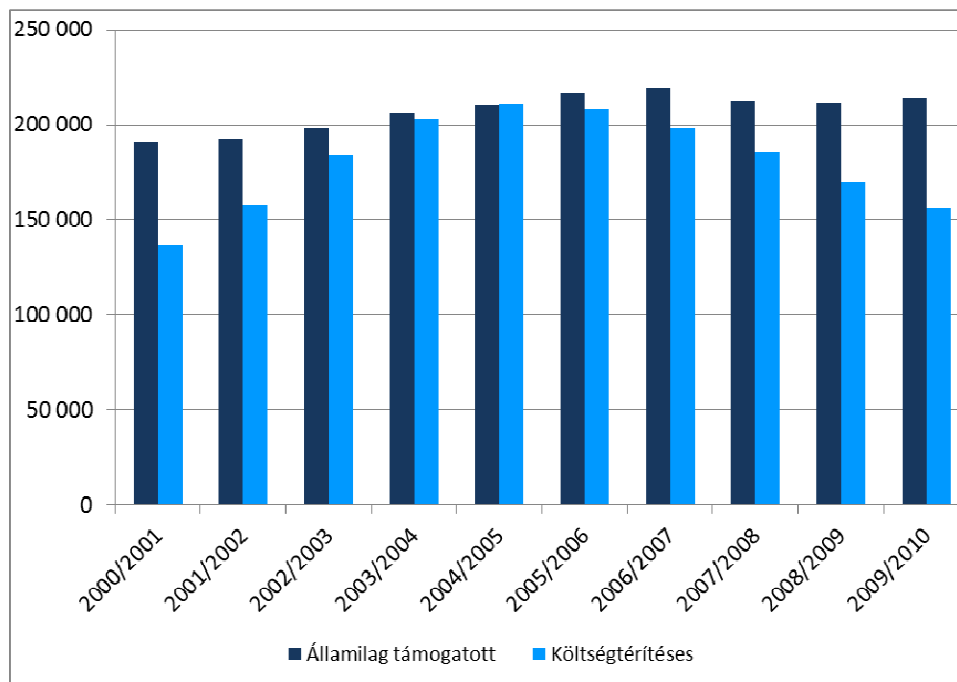
1. táblázat Az állami finanszírozású hallgatók részaránya a nappali tagozatos képzésekben

Tanév	Államilag támogatott képzésben részesülők	
	száma	%-a
2000/01	162 296	92.40
2001/02	165 307	89.64
2002/03	170 419	87.50
2003/04	178 215	86.13
2004/05	181 170	84.04
2005/06	185 350	84.06
2006/07	187 675	82.66
2007/08	185 096	80.24
2008/09	184 243	80.37
2009/10	183 458	80.58

Forrás: Felsőoktatási Statisztikai Adatok, 2009

Állami fenntartású intézményekben tanul az összes felsőoktatási hallgató mintegy 85%-a, a fenti adatok azonban nem csak őket tartalmazzák, hanem azokat a hallgatókat is, akik egyházi, alapítványi vagy magánintézményben kapnak állami finanszírozást (számuk ugyan az összes létszámhoz viszonyítva elenyésző, ám ezen intézmények közül több esetében saját hallgatói létszámuk 50%-a fölött van, gyakorlatilag a létezés és fennmaradás biztosítékaként).

A többségében költségtérítést fizető esti-levelező, illetve másoddiplomáért tanuló hallgatókkal együtt tekintve a költségtérítést fizető alapszakos hallgatókat is, arányuk a teljes hallgatói populációban 2004-ben elérte az 50%-ot. Azóta ez az arány először stagnált, majd csökkenni kezdett, jelenleg mintegy 40%. Ők azok, akik különböző típusú költségtérítéseket fizetnek. Amíg nagysága csekély, ezt a költségtérítést – tárgyalásunk szempontjából: megosztott költséget – nevezhetnénk hallgatói hozzájárulásnak, ám a hallgatói normatívához közelítő vagy azt elérő nagyságrendeknél valójában tandíjról van szó, bármilyen eufemisztikus kifejezést is használnak rá. Az elmúlt 5 év trendje (ahogyan ez a 3 ábrán látható) egyrészt a fizető tagozatok és képzések hallgatói létszámának csökkenését mutatja, másrészt viszont a fizetőképes kereslet csökkenéséről is tanúskodik.

3. ábra Az állami finanszírozású és a költségtérítéssel hallgatók száma

Forrás: Felsőoktatási Statisztikai Adatok, 2009

Az állami felsőoktatás dominanciája mellett is megengedhető magánintézmények működése. A „not for profit” és a „for profit” intézmények fenntartótól függően különböző missziókkal dolgoznak, ám a vegyes intézményrendszer egyrészt minőségi problémák kiéleződését jelentheti, másrészt pedig versenyegyenlőségi és társadalmi mobilitási problémákat vet fel. Európában a profitorientált magánintézmények száma elenyésző. Hangsúlyozandó, hogy az európai vitákban soha nem a felsőoktatás piacosításáról van szó. Mindaddig, amíg a felsőoktatási intézmények megőrzik az oktatás és a kutatás egységét és autonómiájuk révén a tulajdonosok profitérdeke helyett e két elem minőségét együttesen helyezik előtérbe, valamint a klasszikus universitas eszme szerint oktatók és hallgatók egyenrangú közösségének definiálják magukat, a piaci elemek csak korlátozottan érvényesülhetnek. Ez nem mond ellent annak, hogy a hatékony gazdálkodás elvét érvényesíteni lehessen, s ebbe akár a versenyt is bekapcsolják.

Magyarországon is vannak magán felsőoktatási intézmények és felmerül ezek bővítésének lehetősége. Ha viszont egy magánintézménynek fizetnie kell a teljes infrastruktúrát, a tanárokat és minden ráakódó költséget, akkor a magánintézmény tandíja elviselhetetlenül magas lesz az átlagos magyar családok számára. Aki pedig meg tudja

ezeket a tandíjakat fizetni, kétszer is meggondolja – főleg a mester- vagy a doktori képzésben – hogy ne külföldre adja-e be inkább a jelentkezését. A mai magyar felsőoktatási magánpiacot látva látványos fejlődés nem várható. A jelenleg működő magyar magánintézmények a legolcsóbban kivitelezhető társadalomtudományi képzéseket célozták meg, terjeszkedésük anyagilag behatárolt. Egy mindkét fél számára előnyösnek látszó – már kipróbált – megoldás az volt, hogy az állam a magánintézményekkel szerződést kötött bizonyos mennyiségű és minőségű diploma kiadására. Ezzel a megoldással témánk szempontjából az a baj, hogy nem visz többletforrást a rendszerbe: amit az állam a magánintézménynek ad, azt az állami intézményrendszerből veszi el. Tehát csak akkor javasolható ez az út, ha az állam biztos abban, hogy valahol nem akar kapacitást kiépíteni, vagy nem tud olyan minőséget felmutatni, mint amit a magániskola vállal: ekkor érdemes szerződni vele.

Hogyan függ össze a finanszírozás módja a többciklusú Bologna-típusú rendszerrel? A rugalmas, több be- és kilépési ponttal rendelkező szakszerkezet könnyebben tudja a tömegeket kezelni, s ha például az alapképzések finanszírozására szűkíthető az állami támogatás szerepe, akkor az egyéb formákban már könnyebb a forrásmegosztásról alkudozni az érintettekkel. Több európai országban még így is rákényszerültek azonban arra, hogy az alapképzésben is tandíjat vezessenek be⁶. A tiltakozás nem maradt el: mindannyian emlékszünk az elmúlt évtized diákdemonstrációira London, Párizs vagy Bécs utcáin. Ám tény, hogy a költségmegosztás valamilyen formája gyakorlatilag minden európai ország felsőoktatási finanszírozásában megjelent.

A felsőoktatásba való bejutás és a hallgatók finanszírozásának magyar törvényi modelljei

A 2005-ös és 2012-es törvényekben megfogalmazódó legújabb magyar modellek két lényeges állami aktust egyaránt tartalmaznak: az állami intézmények kapacitásainak felmérését (meghatározását) és az államilag finanszírozott létszámok képzési területenkénti meghirdetését. Filozófiájuk azonban gyökeresen eltérő.

A 2005-ös törvényben foglaltak szerint az alapképzésben és a mesterképzésben minden évben egyes képzési területekre vonatkozó államilag finanszírozott kvóta jelenik meg. Elvileg a felvételizők jelentkezései révén alakul ki az, hogy egy adott intézmény egy adott szakra hány hallgatót vehet fel. Ez egy *a hallgatói választások által irányított rendszer*. Az egységes felvételi pontszámok szerint egy bizonyos képzési területen az első helyes jelentkezések alapján sorba állítják a hallgatókat és a legnagyobb pontszámtól lefelé elkezdődik a jelentkezők hozzárendelése az intézményekhez. Ez az eljárás addig folytatódik, míg vagy a képzési területi limitet, vagy a minimális felvételi ponthatárt el nem

⁶ A tényekről jó áttekintést ad a <http://www.cesifo-group.de/portal/pls/portal/docs/1/1205705.PDF> táblázata.

érték. Eközben persze egyes intézményi kapacitások betelhetnek, ekkor a hallgatót, aki a betelt intézményi kapacitású helyre jelentkezett, az eljárás félreteszi, és majd csak akkor veszi elő újra, ha a második helyes jelentkezések betöltése kerül sorra. Ha az első helyen megjelöltek alapján sem a képzési terület limitjét, sem a minimális felvételi ponthatárt nem érték el, akkor az eljárás a második helyes jelentkezésekkel folytatódik, ahol a még „el nem kelt” hallgatókat helyezi el ugyanezen logika alapján, és így tovább. Ebben a rendszerben nagyon fontos a hallgatók számára saját képességeik és a preferencia sorrend alapos átgondolása: ha nem elég magas pontszámot ér el valaki, és erős versenyben feltöltődő intézményekbe/szakokra jelentkezett az első néhány helyen, akkor könnyen lehet, hogy csak a sokadik helyes jelentkezése alapján sorolják be valahová, vagy az is megeshet, hogy sehová nem tud bekerülni.

Mivel a felvételizők szakra jelentkeznek (az intézmény megjelölésével), ezért elvileg ebben a rendszerben egy adott képzési területen csak az eljárás végén „derül ki”, hogy mi lett a szakok létszámának megoszlása és az intézményi létszámok megoszlása. Az állam ellenérdekelt lehet abban, hogy a szakok részarányát kizárólag a hallgatói szándékok vezéreljék. Azok az intézmények pedig, amelyek több szakot is indítani kívánnak egy képzési területen belül, abban érdekeltek, hogy az intézményen belüli szaklétszám megoszlás ne automatikusan alakuljon ki. Az állam részéről tehát felmerülhet egyes szakok minimum-maximum létszámainak szabályozása, az intézmény pedig esetleg szeretné megosztani a belső kapacitását szaklimitek megadásával. Míg az elmúlt öt évben az állami szaklimitek az alapképzésben nem váltak gyakorlattá, az intézményeknél megengedték a szakonkénti minimum és maximum létszámok megadását és ezt az eljárásokban figyelembe is vették. Az állami szabályozás a képzési területeken belül odáig terjedt, hogy az államilag finanszírozott létszámok megadásánál külön-külön vették figyelembe a képzési formákat (esti, levelező).

A fentebb vázolt eljárás akkor tud „tisztá” formában működni, ha az alábbi két követelmény egyike teljesül:

- a felvételizők egy adott képzési területen csak államilag finanszírozott helyekre jelentkezhetnek,
- ha vannak államilag finanszírozott és költségtérítéssel ellátott helyek, akkor a felvételi lapon az összes állami finanszírozott helyre jelentkezésnek meg kell előznie az összes költségtérítéssel ellátott helyekre történő jelentkezést.

Mivel a felsőoktatási törvény szerint azonos intézmény azonos szakjain azonos típusú programban tanuló hallgatók közül egyesek lehetnek államilag finanszírozottak, mások pedig költségtérítéssel ellátottak, ezért a magyar gyakorlatban a második követelmény válhatott volna valóra. Ez a szabályozás élt ugyan egy rövid ideig, ám az elmúlt évek gyakorlatában a jelentkezők szabadon választhatták meg a finanszírozási forma preferencia sorrendjét is, azaz ha nagyon be akartak egy adott intézmény adott szakjára kerülni,

akkor előkelő helyre írhatták be a költségtérítéssel képzésbe történő felvételi szándékukat. Ennek a lehetőségnek azonban csak akkor van értelme, ha az intézményeknek megengedik, hogy kapacitásaikban külön megjelöljék az államilag finanszírozott és költségtérítéssel helyek alsó és felső korlátait is egy-egy szaknál, adott képzési formában. Ez így is történt. Ezáltal a hallgatói stratégiai lehetőségek ugyan ismét bővültek (és a képzési terület szakmegoszlása tovább deformálódhatott), ugyanakkor az intézménynek is manőverezési lehetősége nyílt a belső szakmegoszlás irányításában, paradox módon ezzel persze visszahatva a képzési terület szakmegoszlására.

Mit jelentett a költségtérítéssel státusz? Az állam a következőképpen gondolkodott. Nem tudom a teljes kiépített kapacitásomat állami költségvetési pénzből hallgatókkal feltölteni és működtetni. A politikai kényszer is arra visz azonban (lásd a globális expanziós trendet), hogy hallgatókat vegyek fel és ne kapacitást csökkentsek. Ezért lehetőséget adok arra, hogy a felsőoktatásba kíváncsi és a minimum minőségi szintet megütő felvételiző tömeg az állami finanszírozási korlát ellenére saját költségen belépjen a képzésekbe. Mindenki jól jár: a tanulni vágyók tanulhatnak, a költségvetés terhei nem nőnek.

Ez azonban csak a felszínen látszik ilyen egyszerűnek. Méltányossági, igazságossági kérdések merülnek fel. Lehet-e egy felvételi vizsga ingatag eredménye alapján hosszú évekre eldönteni, hogy ki tanul az állam pénzén és ki a magáén? Hogyan lehet a hátrányos helyzetű diákokat behozni a rendszerbe, hogyan lehet a társadalmi mobilitást megőrizni? Nem csábít-e egy ilyen rendszer arra, hogy az állam egyre kevesebbet fordítson a felsőoktatásra? De pénzügyi problémák is jelentkeznek. Mennyi legyen a költségtérítés? Hogyan lehet egyes szakok képzési költségeit kiszámítani? Megengedhető-e a keresztf finanszírozás? Végül a nagy kérdés: milyen piaci elemek kerülnek be ezáltal a felsőoktatásba?

A 2012-es új törvény munkálatai során egy új szabályozási modell körvonalazódott. Az új elképzelés egy olyan rendszerbe ágyazódik be, ahol az állami finanszírozásnak a GDP-hez viszonyított aránya (egy alacsony szinten) rögzül, a költségvetés terhei nem nőnek. A képzési területek államilag finanszírozott (és részben finanszírozott) hallgatói létszámai most is adottak, ám most már a szakokra és intézményekre vonatkozó számok is államilag rögzített értékek. Ez egy *állami döntések által irányított rendszer*. A hallgatók most is preferencia sorrendet állítanak fel, és az eljárás is hasonló, mint amit fentebb részleteztünk. Ám az eljárás lefutása lényegesen megváltozik a szűkített államilag finanszírozott létszámok, az intézményi kvóták és az intézményi szaklimitek következtében. Egyrészt fontos azt hangsúlyozni, hogy most nem jöhet ki más szak- vagy intézményi létszám megoszlás, mint amit az eljárás elején megadtak. Másrészt a hallgatói szándékok hamar beleütköznek a felállított intézményi korlátokba. Végül pedig a felvételizők igen hamar áttérnek a költségtérítéssel kategóriákba. Ezek egyike gyakorlatilag az eddigi költségtérítéssel egyező terheket jelent (miközben részben államilag finanszírozottnak neveződik, hiszen nem fizeti ki a teljes önköltséget), míg a másik része az ön-

költséget fizető forma. Mindennek folyamánként a felvételi jelentkezőknek stratégiát kell változtatniuk: ha államilag finanszírozott helyet keresnek, akkor kompromisszumot kell kötniük az intézményválasztást illetően (hacsak nem kiemelkedő tudású jelentkezőről van szó). Bizonyos képzésekbe egyes intézmények esetében gyakorlatilag csak önköltséges státuszban lehet majd bejutni.

Az államilag meghatározott létszámok mögött a képzési területeket illetően az a gondolat húzódik meg, hogy a munkaerőpiac szükségletei előre láthatók és a képzések ennek megfelelően kalibrálhatók, az intézményi oldalon pedig a regionális politikai megfontolások is figyelembe vehetők. Nyilvánvaló, hogy elvi szinten ez a rendszer is rejt előnyöket, éppen azért, hogy a hallgatói választások irányította eljárás hátrányait nem tartalmazza. Ám új kérdéseket is felvet. Hogyan lehet a munkaerő-piaci igényeket előrejelezni? Nem feszíti-e szét a szigorú szabályozást a magán felsőoktatás vagy a külföldi kínálat? Mennyi a képzések önköltsége? Nem válik-e politikai lobbiharcok prédájává az intézményi létszámok meghatározása? Hogyan dől el az, hogy egy intézmény életképtelen? És a méltányossági, igazságossági kérdések is csak felerősödnek.

A költségtérítéssel képzés gyakorlati megvalósulásáról

A magyar felsőoktatásban a hallgatók jelentős része fizet költségtérítést. Árnyalja a képet, hogy az alapképzésben jóval kevesebben, a további képzési szinteken sokan, vagy szinte mindenki fizet költségtérítést. Az alapképzésben az egyre magasabb és a családok számára egyre nagyobb terhet jelentő költségtérítés „igazságosabbá tételére” az a törvényi módosítás következett be, hogy egyes tanévekre az egyén számára a tanulmányi eredmény alapján „átsorolások” voltak lehetségesek egyik státuszról a másikba. Ez a rendszer egyrészt a tanulmányok lebonyolítása szempontjából aggályos:

- Ellentmond a kreditrendszer egyik fontos alapelveinek, amely szerint a hallgató a megszabott tanulmányi időn belül saját döntése szerint lassíthatja vagy gyorsíthatja tanulmányait.
- Működtetését erősen befolyásolja a mintatanterv rugalmassága: mennyire köti meg a tárgyfelvételt valamilyen előfeltételt jelentő tárgy teljesítése (időbeni választhatóság), illetve mekkora a szabadon választható tárgyak aránya (lista szerinti választhatóság). Rugalmatlan tanterv esetében akár egy-két tárgy „fizetést meghatározóvá” válhat.
- Adminisztratív követése nehézkes, kivételek nagy számban fordulnak elő, ezek kezelése általában nem megnyugtató, vitákhoz, fellebbezésekhez, akár bírósági megkeresésekhez vezethet.

- Ha a tandíjfizetés tanulmányi eredményhez kötött, felerősödik a „jegyalku” és a kisebb ellenállás irányában történő tárgyfelvétel.

Másrészt viszont az igazi problémát maga a hallgatók megosztása jelenti kétféle státuszú hallgatóra. Ez ugyanis azt jelenti, hogy egyébként homogén tanulmányi csoportoknál sérül az egyenlő bánásmód elve. A tiszta megoldás az, ha minden hallgató azonos összeg fizetésére kötelezett (ez akár 0 is lehet – ekkor van teljes, mindenkire kiterjedő tandíjmentesség, vagy 100% – ekkor a képzés önköltséges) és ez az összeg szakterülettől független, egységes mértékű. A külföldi példák nem véletlenül ebbe az irányba mutatnak.

Az egységes alaptandíjat bevezető országok ezt a lépést azért tették meg, hogy bővítsék a felsőoktatáshoz való hozzáférést, ám mindenhol összekötik ezt a rendszert kiegészítő elemekkel. Ahol az alaptandíj nem magas, ott a megélhetési költségekkel együtt még akkora lehet a családi teher, amit az alacsony jövedelmű családok nem bírnak el. Ezt megoldhatja egy azonnali vagy halasztott törlesztésű diákhitel rendszer. Magyarországon működik az Európában legsikeresebb diákhitel rendszer.⁷ S ez még fejleszthető, továbbgondolható – valamint kiegészíthető a hátrányos helyzetű fiatalok (családjaik) közvetlen támogatásával (erre is léteznek példák). Akár alacsony, akár magas az alaptandíj, megoldás lehet az is (lásd Angliát), hogy az állam ezt az összeget megelőlegezi az egyén számára és munkába állás után jövedelemtől függően kell visszafizetni (ez történhet külön adónemként is).

A fontos elem az egységesség, minden állampolgár (és velük együtt minden uniós állampolgár) azonos elven történő méltányos kezelése.

Munkaerőpiac és szakstruktúra

Újra és újra felmerül a kínálatnak, azaz a felsőoktatás szakszerkezetének a munkaerőpiaci prognózisokhoz igazodó átalakítása. Ez legtöbbször illúziónak bizonyul, különösen akkor, ha ezt ténylegesen egyes szakok mélységében szeretnék elérni. A foglalkoztatási struktúra finomszerkezetű előrejelzése mindig bizonytalan, főleg ha arra gondolunk, hogy itt 5-8 éves időtávokról van szó. Ahol ma a felsőoktatásban bővíteni-szűkíteni szeretnénk, ott a kapacitások átalakításának időigénye mellett az átfutási idővel (minimálisan a képzés hossza) is számolni kell. Leépíteni könnyebb, átstrukturálni nehezebb. Mivel az esetleges tévedések korrekciója is hosszú időt vesz igénybe, s közben mérhető károk keletkezhetnek, minimalizálni kell a hibázás lehetőségét.

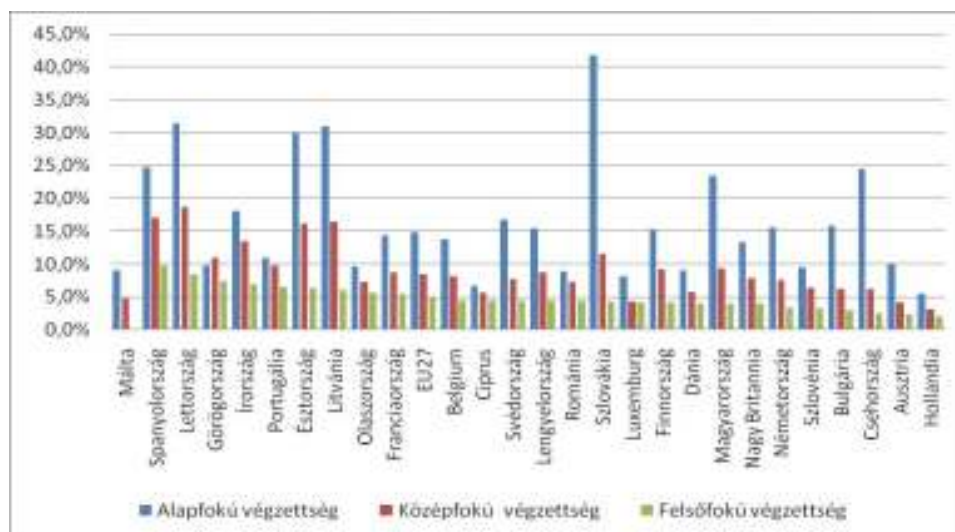
⁷ Lásd például Csillag Tamás előadásának írásos változatát az egyik előző jegyzetpontban már említett konferenciasorozat 2010. márciusában megjelent második kötetében:
http://nffk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFKK/NFKK_sorozat/NFKK_4_v1.1.pdf

De még ha jól látunk is bizonyos tendenciákat és megfelelő kapacitás átcsoportosítással reagálunk rá, akkor is kérdéses, hogy milyen módon győzhető meg a keresleti oldal? Ha egy képzésre nem jelentkeznek a hallgatók, akkor manapság nem lehet egyszerűen átirányítani őket erre a területre, hanem hihető módon vonzóvá kell azt tenni. Mondhatjuk ugyanis azt, hogy egyes szakok végzettjeire nem lesz szükség, de ha a családok vagy egyének azt tekintik vonzónak, akkor nehéz erről lebeszélni őket. Ha pedig olcsón felépíthető képzésekről van szó, ahol a magánkínálat könnyen megjelenhet, az adminisztratív tiltás sem lenne feltétlenül hatásos. (Jó példa erre az üzleti képzés. A magánintézmények gyakorlatilag majdnem kizárólag erre a területre koncentrálnak. Az üzleti képzésben kínálati oldalról szinte piaci viszonyok uralkodnak.)

A szabályozott szakmák munkaerő-piaci prognózisa jobban működik. Ha eltekin-tünk a külföldi munkavállalások esetleges tömeges megjelenésétől egyes szakmákban, akkor annyi mindenképpen előre látható, hogy például az orvosi vagy a mérnöki képzés-ben (akár szakágakra lebontva) növekedésre vagy csökkenésre van-e szükség. Az álla-mi kapacitások ehhez igazodhatnak.

Óva intenék azonban attól, hogy a felsőoktatás szerepét mechanikusan a munka-vállalók kiképzéseként képzeljük el. A foglalkoztatási struktúra és a képzési struktúra soha nem fog egybeesni. Miközben a szolgáltatások adják a nemzeti jövedelem egyre nagyobb százalékát, nem egyes szolgáltatásokra kell az alapképzésekben kiképezni fiataljainkat, hanem arra, hogy egy-két év alatt ezekben az ágazatokban megtalálják az induló helyüket, majd változtathassanak, érvényesíthessék egyéni képességeiket. Az oly nagyon óhajtott vállalkozók zöme sem vállalkozói szakon végez majd valahol. A böl-csész, jogász, közgazdász képzésekben végzettek rugalmasan fognak tudni alkalmaz-kodni a munkahelyi kínálathoz. A társadalomtudományi szakokon végzettek nem pálya-elhagyók, ha nem a szak oklevele szerinti munkát végzik! (Sőt, ugyanez igaz nagyon sok természettudományi és mérnöki szakra is.) Mindannyian jól járunk, ha munkánk vagy pihenésünk, szórakozásunk feltételeinek megteremtését a „bolognai ciklusok” első szin-tjén végzettekre bízuk. Ez a fő oka annak, hogy a világon mindenütt a beiskolázási ará-nyok növekedése történik. Egy ország akkor képes eredményes gazdaságot és társa-dalmat építeni, ha állampolgárai minél több ismerettel, tudással, készséggel rendelke-znek, s ezt életpályájuk során – az élethosszig tartó tanulás lehetőségeit kihasználva – változatos módon alkalmazzák.

Érdemes arra is kitérni, hogy a jelenlegi diplomás munkanélküli helyzet igényel-e sürgős beavatkozást? Az európai összehasonlító adatok a 4. ábrán azt mutatják, hogy ebben a tekintetben Magyarországon nagyon jól állunk, az egyik legalacsonyabb diplo-más munkanélküli aránnyal rendelkezünk (miközben az ábrán az is látható, hogy hol igazán rossz a helyzetünk: az alapfokú végzettségűeknél).

4. ábra Munkanélküli arányok a különböző végzettségek szerint Európában

Forrás: Eurostat, 2007, idézi az FTT stratégiai anyaga: <http://www.ftt.hu/>

Javaslatok

Az elmúlt 20 év magyar felsőoktatásának finanszírozási és szerkezeti folyamatainak eredményeképpen egy olyan helyzet alakult ki, ahol a GDP-ből a felsőoktatásra fordított összeg aránya hosszabb távú negatív hatások nélkül nem csökkenthető.⁸

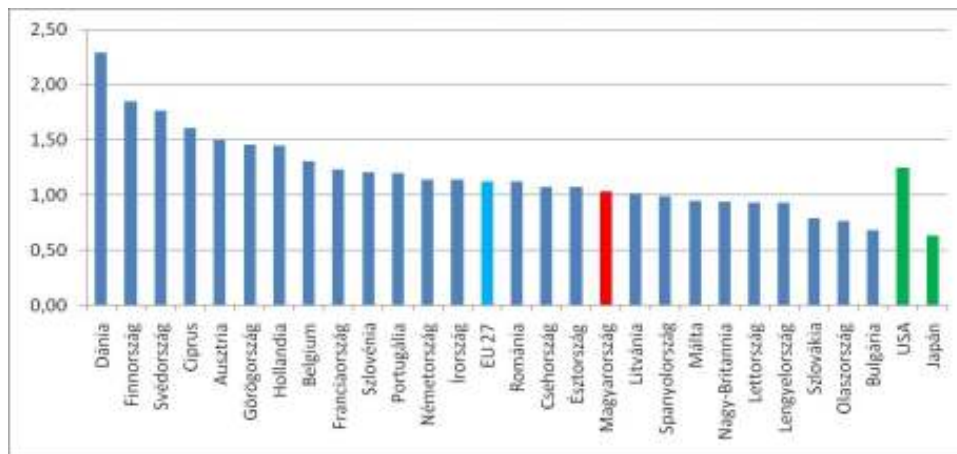
Igaz ugyan, hogy az 5. ábra adatai szerint GDP alapon történő összehasonlításban az EU átlaghoz közel vagyunk, ám ezzel egyrészt csak az alsó harmad tetején lévő pozíciót tudjuk tartani, másrészt pedig ugyanaz az 1% volumenben az EU összeg alig több mint a felét jelenti.

A gazdasági és társadalmi hatékonysági célok érdekében kapacitások átcsoportosítására van szükség a regionális szerkezeten és a tudományterületi szerkezeten belül egyaránt. A legújabb felsőoktatási törvény koncepcionális megalapozásában ez egyrészt úgy jelent meg, mint a vidéki felsőoktatás támogatásának szükségessége, másrészt pedig a munkaerőpiac és a felsőoktatási szakszerkezet illeszkedési problémája. Elég egyszerűen belátható azonban, hogy egyik esetben sem megoldás az, hogy ahol az egyensúlytalanság okán fölösleget látunk, onnan kivonunk erőforrást, de ezt egyben a

⁸ A magyar felsőoktatás finanszírozásának helyzetéről alapos áttekintést és elemzéseket találunk Polónyi István tanulmányaiban, például az egyik az NFKK konferencia-sorozatának első kötetében jelent meg: http://nfkk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFKK/NFKK_sorozat/NFKK_fuzetek_1.pdf

rendszerből is kivesszük. Nem: ezt az erőforrást át kell csoportosítani azokra a helyekre, ahol fejlesztésre van szükség.

5. ábra A felsőoktatásra fordított összeg a GDP arányában

Forrás: Eurostat 2007

Elvileg a finanszírozási, felvételi és állami kapacitás meghatározási rendszer következetes összekapcsolása mindegyik képzési területen hozzájárulhat a strukturális problémák megoldásához és az állami finanszírozás racionalizálásához vezethet.

A kapacitások oldaláról tekintve: az állam megmondhatja, hogy hol épít ki kapacitásokat és mekkorák legyenek azok. Ahol téved, vagy ahol a kereslet akár a munkaerőpiac, akár a hallgatók oldaláról nagyobb az állami kapacitásoknál, ott elvileg (az eredeti szándékaikat pénzügyi okokból módosító hallgatói felvételi döntésektől eltekintve) a belépők magyar magániskolákat vagy külföldi képzéseket is választhatnak. Mint azt jeleztük, itt is megjelenhet egy állami eszköz, „kapacitás vásárlása” a magánintézményektől.

Mivel az állami kapacitások az állami felsőoktatási intézményrendszert jelentik, itt vissza kell utalnunk vitaindítónk első fejezetére, ahol az erre vonatkozó elemzés eredményeit mutattuk be. Közben nyilvánvalóan ez az a pont, ahol kimondottan szakpolitikai megfontolások is beléphetnek (az ország felsőoktatási „lefedettségének” egyenletesebbé tétele, egy-egy intézmény regionális szerepe, foglalkoztatási centrumok és felsőoktatási centrumok összekötése, stb.), ám a fenntarthatóság szem előtt tartása nélkül meghozott döntések előbb-utóbb problémákat okozhatnak. Itt említendő meg az is, hogy mivel a demográfiai előrejelzések alapján a jelentkezők száma csökken (lásd később a 7. ábrát), a kapacitásoknak ehhez a csökkenő létszámhoz kell igazodnia.

A felvételi rendszer oldaláról tekintve: az egységes felvételi ponthatár (adott szakterületen, tehát nem szakon) minőségi belépési korlátot húz meg. Az ezen belüli szabad hallgatói választás (meghatározott számú szak esetében az intézményre is rámutató jelentkezés a felvételi lapon) a reális szakterületi intézményi kapacitáskorlátokkal együtt biztosíthatja az egyéni szándék és az állami szabályozás együttes hatását.

Eddigi fejtegetéseinkkel összhangban a finanszírozás minél egyszerűbb, fenntartható, ám ugyanakkor méltányos modelljét látjuk célszerűnek. Mivel az intézményi költségek 70-80%-a Magyarországon bérköltség, ezért el kell vetnünk az eszközigenyesség alapján radikálisan különböző képzési normatívák mítoszát. Ez különösen akkor nem tartható, ha a felsőoktatási intézmény költségei között nem jelenik meg az amortizáció, a létesítmények állami tulajdonban vannak, felújításuk nem periodikusan és automatikusan betervezett, a fejlesztések forrását pedig kizárólag pályázatok alkotják. Ha az állam a költségek egy jelentős részét külön finanszírozza úgy, hogy azt be sem építi az intézmény éves költségvetésébe, akkor a normatívának sokkal kisebb terjedelmet kell átfognia.

Ha az állam vállalja az általa szükségesnek tartott és kiépített, saját tulajdonában lévő infrastruktúra fenntartását, felújítását és fejlesztését, akkor azt hosszabb távú (például 5 éves) szerződésekben rögzítheti, az intézményi menedzsmentre bízva a konkrét lebonyolítást és a működtetést. Ha a fentiek nem csak a képzéshez, hanem a kutatáshoz szükséges alapfeltételeket is tartalmazzák, akkor egy-egy intézménynek csak sajátos, különleges kutatási céljaira kell pályázati forrásokból finanszírozást szereznie. Az intézményi szerződések – a kiinduló állapot ismeretében – pár hónap alatt letárgyalhatók és megkötethetők. Vonzó tulajdonsága egy ilyen rendszernek, hogy általa a kormányzatnak a továbbiakban abszolút kiszámítható pénzügyi kötelezettségei vannak és csak a felügyelettel kell foglalkoznia. Tagadhatatlan viszont, hogy ez bizonyos szempontból egy állami tervezési és működtetési modell. Látni fogjuk azonban, hogy van intézményi szabadságfok is.

Másik egyszerűsítő vonása egy ilyen rendszernek, hogy a szakterületi képzési normatívák most már könnyen alapul szolgálhatnak a hallgatói költségrészesedés meghatározásához. Az egymáshoz közeli (a bérben hasonló, a képzés közvetlen eszközigenyében eltérő) normatívák mellett könnyen bevezethető az alapszakokon az egységes hallgatói hozzájárulás. A nem alapszakos képzések költségtérítései pedig nem tartalmaznak egyszeri nagyobb beruházásokat, abban a tartományban mozognak, ami ésszerű egy család vagy egyén számára, s nem diszkriminál egyes szakokat, képzési területeket.

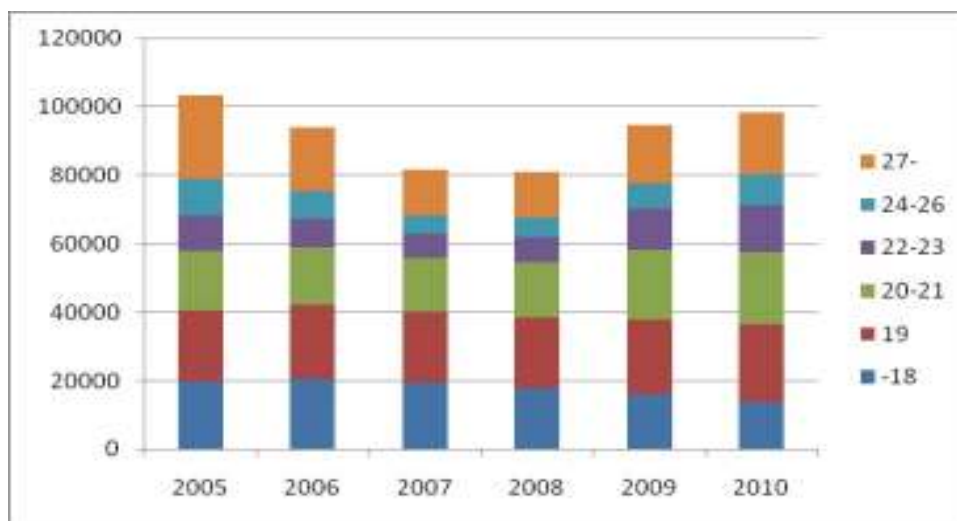
Az állam alapesetben nem vállalja magára a hallgatói lét költségeit. Az ilyen jellegű intézményi szolgáltatások piaci alapon oldódnak meg. Az intézmény szerződést köt valamely pályázati úton kiválasztott szolgáltatóval a kollégiumi ellátásra, sport- és kultu-

rális központok, éttermek, egyéb szolgáltatási egységek működtetésére. A hallgató ugyan választhatja azt, hogy nem veszi igénybe ezeket, ám mivel a biztos kereslet miatt jellemzően alacsony árakkal dolgoznak, kihasználtságuk még így is magas fokú lesz. Nem tartozik ide a könyvtár és a számítógépes hálózat működtetése, ezek a képzési költségek között jelennek meg.

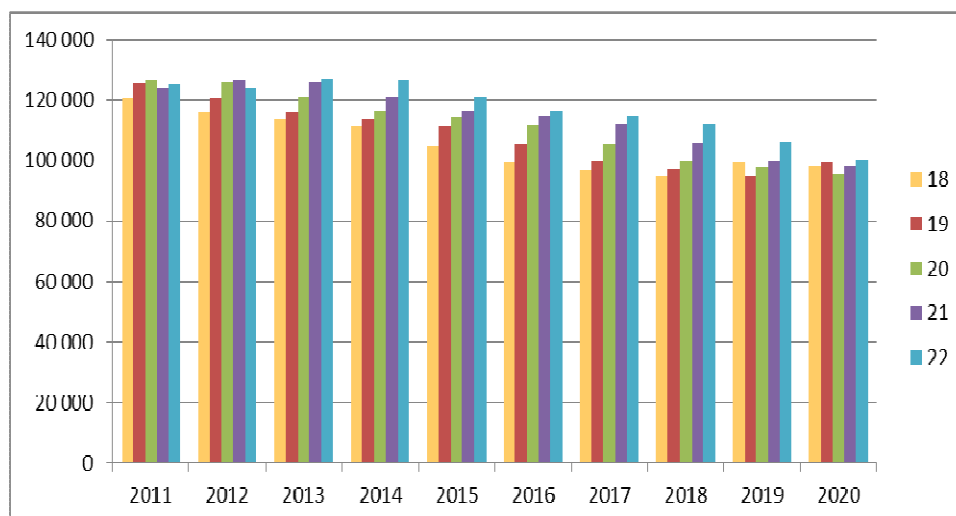
Az intézményi menedzsment számára ugyan az alapképzések jelentik a biztos alapot, ám a további, teljes képzési költségtérítésű hallgatói bevételek adják azt a lehetőséget, hogy speciális eszközökkel emeljék a képzési színvonalat, versenyképes fizetéseket adjanak egyes oktatóknak és munkatársaknak, egyedi fejlesztéseket hajtsanak végre. Ez emeli az intézmény presztízsét és tovább bővíti a szabad gazdálkodás kereteit (miközben az intézmény gazdálkodásának felügyeletére „intézményi költségvetési tanácsok” létrehozása lenne célszerű). Figyeljük meg, hogy az állam támogatása a nem alapképzésekben is megjelenik, hiszen azok költségtérítésében csak a képzési normatívának megfelelő költségek vannak benne, az infrastruktúra, a fejlesztés nem.

Mindez együtt egy kiszámolható költségvetési terhet jelent, s az intézményi gazdálkodásnak is marad tere. A kiszámolhatóság egyik eleme az elkövetkező évek demográfiai determináltsága. A felsőoktatásba jelentkezők számának az új évezredbeli csökkenését mutató 6. ábra trendjét sajnos a 2020-ig a 18-22 éves korosztályok létszámát előreszámító 7. ábra is alátámasztja.

6. ábra A felsőoktatásba felvettek korosztályos megoszlása

Forrás: Felvi, idézi az FTT stratégiai anyaga

7. ábra A 18-22 évesek száma a magyar népességben 2020-ig

Forrás: TeIR adatfeldolgozás: https://teir.vati.hu/szoc_agazat/index_public.html

Hosszabb idő elteltével arányában több elem kerülhet át az intézményileg menedzselte, hallgató által finanszírozott költségek közé. E tandíjas-költségtérítési rendszer méltányossági problémáit természetesen orvosolni kell. A lakosság jelenlegi helyzetében a költségvetésnek vállalnia kell azt, hogy a legalacsonyabb jövedelmű családok gyermekeinek (megfelelő feltételek és azok komoly ellenőrzése mellett) tandíjfelmentést ad. Ezen kívül állami tanulmányi ösztöndíjrendszer is működhet, kiterjedve a nem alapszakos képzésekre is. Az állami költségvetés ezeket az összegeket a jelenleg is beszédett, de más rendszerben kiosztott kötelező vállalati befizetésekből tudja fedezni.

Az is nyilvánvaló, hogy a már létező, sikeres diákhitel rendszer kiterjesztése, továbbfejlesztése (pl. nemzetközi mobilitások támogatásával, szakmai gyakorlatok támogatásával) is célszerű.

Végül nagyon fontos az, hogy egyfajta szemléletváltás jöjjön létre a vállalati oldal önkéntes hozzájárulásait illetően: elsősorban a nem alapszakos képzések ösztöndíj alapjainak megteremtése révén, illetve a kutatási támogatásokban. Az adórendszer kialakításakor olyan kedvezményes adózási formákra van szükség, amelyek a hatékony felsőoktatás-piaci szféra együttműködéseket motiválják, és eredményeikkel ellensúlyozni tudják annak hatását, hogy ezek az összegek kikerülnek a közvetlen költségvetési keretből.

A finanszírozás finomhangolásának szükségessége

Bevezetés

A finanszírozás a leghatékonyabb eszköz az állam kezében a felsőoktatás struktúrájának, méretének, minőségének befolyásolására. Ez az eszköz lehetőség, kötelesség és ugyanakkor felelősség is az oktatást irányítók kezében.

Nem tartható fenn sokáig – a jövő tendenciáinak figyelembe vételével – az a helyzet, hogy egy speciális termék, „a kiművelt emberfő előállításának” folyamatában ne határozzuk meg a termék értékét, illetve a diplomás és diploma minőségi különbségének tényezőit. A „termék” értékét – más-más megközelítésből – az állam számára, az egyén részére és a munkáltatók vonatkozásában egyaránt célszerű pontosan meghatározni. Nem fogadható el, hogy a folyamat ráfordításait, azok különbségeit ne ismerje el vagy az állam, vagy a későbbi munkáltató, illetve, hogy csak az egyén profitáljon belőle jobb állással, magasabb fizetéssel. Bár ennek vannak pozitív visszahatásai az intézmény felé is (sikeresebb marketing, jobb beiskolázási esély stb.), de többletköltségek elismerésére, és azok finanszírozására csak áttételesen és alacsony hatékonysággal van esély. A keretszám intézményi szintre történő lebontása után – ez az idén újból alkalmazott módszer – még ezen tényező befolyásoló hatása is mérséklődött.

A jövőben egyre inkább szükségesnek látszik egy új komplex finanszírozási rendszer kidolgozása, amelyben az első lépés a célok megfogalmazása, ez után következik a stratégia, illetve részstratégiák kidolgozása, amellyel egyidejűleg az alapelveket kell megfogalmazni.

A magyar felsőoktatás céljai

A magyar felsőoktatás céljai komplexek és a célok csak egységben valósíthatók meg. A célok akkor is hatnak a rendszer működésére, ha nem kerülnek megfogalmazásra, ha

nem vesszük figyelembe, nem számolunk vele. Ebben az esetben természetesen kevésbé kiszámíthatóak a trendek és az eredmények is, hibás megoldások születhetnek.

A felsőoktatás céljai közül az egyik legfontosabb, hogy szolgálja a társadalom fejlődését, a gazdaság fejlesztését, valamint, hogy szolgálja ki a munkaerő-piaci igényeket. Legyenek országosan ható elemei, de segítse a régiókat szempontjaik, céljaik elérésében. Szolgálja a társadalmi és gazdasági haladást, bővítse az állampolgárok tudásbázisát, ezen keresztül javítsa a munkaerő minőségét. A társadalom erkölcsi szintjének emelése, a társadalom fejlődése iránti elkötelezettség vállalása is célja kell, legyen a felsőoktatás rendszerének.

Úgy gondolom, hogy a gazdasági helyzet figyelembe vételével a lehető legtöbb hallgatót kell képeznie a felsőoktatásnak. Erre azért van szükség, mert ez adja a legnagyobb erőt, ez adja a legnagyobb súlyt a felsőoktatásnak. Értéktéremtő voltánál fogva ebből következik, hogy minél több hallgatót képeznek az intézmények, annál nagyobb értéket állítanak elő. Teszik ezt elvileg ugyanazzal a méretű és mértékű infrastruktúrával, ami a hatékonyság és versenyképes oldaláról semmiképpen sem elhanyagolható tényező.

Miután a felsőoktatás – még ha sokan diplomások sem ismerik, fogadják el – hatékony, értéktéremtő tevékenység, szükséges gazdasági szempontok alapján is értékelni.

Számos olyan mennyiségi és minőségi tényező létezik a gazdaság világában, amelyek alkalmasak összehasonlításra, a társadalmi és gazdasági hasznosság megállapítására. Ezek közül kiemelkedik, hogy az erős, nagy létszámú felsőoktatás működtethető a leghatékonyabban a rendelkezésre álló infrastruktúrával és emberi erőforrással. A csökkentett kihasznált kapacitás a hasznosság és hatékonyság mutatóit egyaránt rendkívüli ronthatja. Ezért kötelező az államnak a szereplők számára az optimális feltételrendszer biztosítása, a különböző szempontok figyelembe vételével kialakított képzési területi keretszámok teljes körű feltöltése. Egyidejűleg a felesleges kapacitás megszüntetése is állami feladat.

A keretszámok megállapításában meghatározó – jelenleg korlátozó – tényező lehet az állam forrásbiztosító képessége, de emellett fontos szerepet kell kapnia a társadalmi és gazdasági szükségletek kielégítésének is. A munkaerő szükséglet, a regionális igények biztosítása, az esélyegyenlőség is olyan elemek, amely a döntést és az eredményeket alapvetően motiválhatják.

A felsőoktatásban érvényesítendő alapelvek

Minden körülmények között meg kell fogalmazni néhány olyan alapelvet, amely a döntéseinket meghatározó, a prioritásokat rögzítő feltételnek tekinthető, ezek a következők.

- Alapvető, hogy a felsőoktatás működéséhez biztosítsák a képzés kívánatos színvonalához igazodó, a képzéssel szembeni elvárásoknak megfelelő törvényi háttérrel a költségvetési forrásokkal együtt. A forrás lehetőségekről a későbbiek során még szólnok.
- Ugyancsak elemi elvárás, hogy a működés legyen évről évre, nemzedékről nemzedékre stabil és biztosítsa az esélyegyenlőséget, azzal egyidejűleg, hogy folyamatosan fejlődjön, javuljon a minősége és korszerűsödve egyre jobban feleljen meg a gazdaság, a társadalom, a minőség és a munkaerőpiac elvárásainak.
- Alapelvként ugyancsak megfogalmazható, hogy biztosítsa a tehetségek megtalálását, és ami még fontosabb, teremtsen meg a hallgatói képességek és a képzés színvonalának harmóniáját. Tegye ezt a felsőoktatás egésze vonatkozásában, illetve egy-egy intézmény szintjén egyaránt. Minden potenciális hallgatóból ki kell, hogy tudja hozni a felsőoktatás a maximumot.
- Legyen nemzetközileg akkreditált, minőségében feleljen meg a maga szintjén (főiskola, egyetem, „kiváló” egyetem, illetve alap, mester, doktorképzés) a nemzetközi minőségi kritériumoknak.
- Adjon nemzetközileg hasznosítható tudást, képezzen versenyképes munkaerőt, mint ahogy ezt teszi már régóta, igaz ingadozó és nem kiegyenlített minőségben.
- A jó felsőoktatás ismérve a gazdag kínálat a képzés minden területén (graduális, posztgraduális, felnőtt) és a fizetős képzésen részt venni kívánók számára is gazdag választékot biztosít. Ezen belül biztosítani kell az élethosszig tanulás feltételeit, amely jelentős gazdasági tartalékot jelent még a magyar felsőoktatásnak.
- Kényszerítse a kialakított jogszabályi rendszer a hallgatókat munkára, tanulásra, fogalmazza meg hosszú távon stabil elvárásait, ehhez alakítsa a maga morális szabályait, elveit is.
- Racionálisan kell gazdálkodnia a magyar adófizetők pénzével, meg kell teremteni az állam, az intézmények és a hallgatók érdekharmonizációját. Úgy kell kialakítani a szabályokat, hogy a hallgató mindenek felett a gyors végzésben legyen érdekelt egy-egy képzési szinten. Ugyanakkor el kell érni azt is, hogy a felsőoktatás lehetőleg ne termeljen felesleges diplomásokat.

A magyar felsőoktatással szembeni elvárások

A felsőoktatással szemben közvetlenül két oldalról fogalmazhatóak meg közvetlen elvárások. Az egyik az állam, a finanszírozó oldaláról, a másik a hallgató, mint hasznosító akár támogatott, akár költségtérítéssel formában veszi igénybe az egyetemek, főiskolák

szolgáltatásait. Vannak olyan elvárások, amelyeket az állam és hallgató közösen fogalmaz, fogalmazhat meg, és vannak olyan igények, amelyekben vannak eltolódások valamelyik oldalon, aszerint, hogy az állam, vagy a „fogyasztó” tekinti azt fontosabbnak.

Az egységes elvárások közé sorolhatók: a jó minőségű képzés, a nemzetközi versenyképesség, a kiszámíthatóság és a törvényes működés.

A hallgató számára fontosabb jellemzők: feleljen meg a továbbtanulni vágyó fiatalok igényeinek, legyen elérhető mindenki számára az esélyegyenlőség teljes körű biztosításával, és ne vigye zsákutcába a hallgatókat.

Az állam, az oktatáspolitikai prioritást ad a költség, az eszköz és a munkaerő hatékonyságnak. Ezzel együtt elvárások fogalmazódnak meg az intézményekkel szemben a régiófejlesztésben, az intézményi székhelyen élők életminőségének javításában, a lakosság megtartásában és a foglalkoztatottsági szint növelésében. Az utóbbi években fogalmazódott meg az az igény, hogy legyenek olyan intézmények, amelyek a nemzetközi rangsorban a 300-500 hely között szerepeljenek, hogy szülessenek kiemelkedő tudományos eredmények, hogy az intézmények vállaljanak szerepet a gazdaság versenyképességének növelésében, az innovációs folyamatokban. Nem képzelhető el minőségi felsőoktatás, illetve minőségi intézmény alacsony innovációs teljesítménnyel. A jó innovációs, tudományos teljesítmény lehetőséget nyújthat többletforrásokhoz, amelyeket akár a képzés minőségére is fel lehet használni. Ez az ország és intézmények nemzetközi pozíciójának javulásán túl az oktatói minőség javításához is hozzájárulhat, katalizálva az egész rendszert.

A legújabban megfogalmazott elvárások közé sorolható az, hogy nagyobb súlyt kívánnak meg a hazai intézményektől a nemzetközi felsőoktatásban, a nemzetközi oktatási piacon.

Az állam és a felsőoktatás kapcsolatának sajátosságai, az állam lehetőségei

Csak akkor lehet hatékony a kapcsolat az állam és a felsőoktatás között, ha az konszenzuson alapszik. Szerencsés, ha a rendelkezésre álló támogatás nagysága harmonizál a célokkal, a megfogalmazott mennyiségi és minőségi paraméterekkel, valamint száz százalékban biztosítja egy-egy „átlagos” színvonalú intézmény működtetését.

A rendszeren keresztül szükséges, hogy az állam többletjeljesítményeket honorálja, többlet feladatokhoz külön forrásokat biztosítson.

További segítséget jelenthet, ha a jogszabályok segítik a működési különbségek kialakulását, és a nyújtott oktatási szolgáltatások közötti különbségek pénzügyi, pénzbeli realizálását is lehetővé teszik.

Ahhoz, hogy jobban működjön egy-egy intézmény a gazdasági szabályozásnak lehetővé kell tenni, segíteni kell a gazdasági szféra nagyobb részvételét – kölcsönös előnyök alapján – a közös munkában, a kutatások finanszírozásában és hasznosításában. Ebben a lehetőségben még a gazdag Amerikában is látnak fantáziát. Az állam korlátozott szerepvállalása esetén, a mai magyarországi rossz gazdasági helyzetben, nem élni a finanszírozás ezen segítségével, bűnnek tekinthető. Ez a bűn évekkal visszavetheti jelenlegi pozícióinkat.

A finanszírozás nagy kérdései

A finanszírozás lehet mennyiségi és minőségi szemléletű. A mennyiségi alapú forrásjuttatásnak több megoldása, vetítési alapja létezik. A magyar finanszírozásra a mennyiségi szemlélet volt jellemző. Próbálkozások voltak ugyan a minőségi szempontok figyelembe vételére, de ezek indirekt alapon történtek és nem tettek igazi különbséget a különböző minőségű képzések kvalitáshoz igazodó finanszírozásában.

Meggyőződésem, hogy annyi hallgatónak kell bekerülni a felsőfokú képzésbe, hogy tehetség ne maradjon felsőoktatás nélkül. Kerüljön be minden hallgató, akivel a rendelkezésre álló és befektetett források, infrastruktúra, humán erőforrás segítségével hatékony értéknövelés érhető el. A befektetett tőke megtérülése elemi igény. Ezért a hallgatók hatékony kiválasztásához változtatni kell a felvételi rendszerén, jobbra kell tenni annak pontosságát. Ezzel egyidejűleg arra is törekedni kell, hogy a tehetségek mindenképpen bekerüljenek a felsőoktatásba. Annak a jogszabályi alapjait is meg kell teremteni, hogy aki nem alkalmas felsőfokú oktatásban eredményes szereplésre, azt a lehető leggyorsabban ki lehessen vezetni a rendszerből, és át lehessen irányítani más képzési területekre. Erre alkalmas rendszer lehet egy fajta kimeneti felsőfokú szakképzés.

Másféle csoportosításban a képzési területek vonatkozásában a finanszírozás lehet teljes lefedettségű, illetve célzott, prioritásokra fókuszáló. Természetes, hogy anyagi források hiányában alkalmazható a képzési területek eltérő súlyozása, finanszírozása. Ez gyorsíthatja az átalakulást, jelentősen átalakíthatja a képzési szerkezetet. Ugyanakkor azonban ez veszélyekkel jár. Az alapos, hatástanulmányok nélkül végrehajtott profilírozás felboríthatja a munkaerőpiac által kialakult szerkezetet. Nemcsak a negatív, de a területek pozitív diszkriminálásának is lehetnek káros hatásai, és megvannak annak korlátai is a piaci viszonyoktól való eltérések miatt. Az intézmények és diákok reakciósebessége és alkalmazkodó képessége is korlátozott.

Tervezhető a finanszírozás országos lefedettség szerint is, de számos ok szólhat a regionális megfeleltetés mellett. Az első inkább minőségi javulás felé jelenthet lehetőségeket – jó diák jó iskola –, a második a régiók felzárkóztatásában, a lakosságmegtartásban nyújt nagyobb esélyeket.

A tervezéssel is szabályozhatjuk a finanszírozást, vagy bízhatjuk azt a piac szabályozó mechanizmusára. Ugyanakkor a piac sokszor tévedett már ezen speciális területen, ezért szükség van a tervezésre. Ennek a legnagyobb buktatója a tervezés nehézsége, valamint annak korrekt alapadat igénye. Ezen a területen is elkövettünk tévedéseket, hibákat, de ennek ellenére meggyőződésem, hogy az egyetlen járható út a megfelelő adatbázis létrehozása és a tervezési módszertan és pontosság fejlesztése (munkaerőpiac, elhelyezkedés, gazdasági jövőkép stb.).

A finanszírozás alapelvei

Minden képzés esetében ismerni kell annak pontos költségeit és ezekből ki kell számítani az önköltséget. Azonban tudnivaló, hogy egy rosszul gyűjtött költségszerkezet, egy rosszul kiszámított önköltség sokkal nagyobb kárt okozhat, mintha nem használnánk döntéseink előtt az adatgyűjtést, illetve ne végeznénk értékelést. Ez még akkor is igaz, ha a különböző képzések esetén nagy-nagy eltéréseket tapasztalhatunk a költségekben és az önköltségekben saját intézményünkben ugyanúgy, mint a különböző intézmények között azonos szakok esetében. Sőt évről évre is nagyfokú változások érhetők tetten. Egy dolog azonban nagyon fontos, hogy egységes módszereket alkalmazzunk a költségek és önköltségek kiszámításában. A minisztériumnak a módszertan meghatározásában elengedhetetlen kötelezettsége van.

Nézzük, hogy azonosan alkalmazott módszerek, módszertan mellett is milyen önköltséget befolyásoló tényezőkkel még kell számolnunk.

A hallgatói létszám a legfontosabb befolyásoló tényező, hiszen a költségek egy hallgatóra jutó kiszámítása jelenti a valódi önköltséget. Így a költségtérítéses képzésből származó bevétel, illetve a költségtérítéses hallgatói befizetések erőteljesen befolyásolhatják az önköltség nagyságát. Természetesen tudjuk, milyen puffer szerepet tölt be a költségtérítés bevétele az alulfinanszírozott intézmények forrásai között egy-egy szak finanszírozásban.

Az új, illetve a műemléki épületek üzemeltetési költségei közötti különbségekről annyit mindenképpen el kell mondani, hogy például a Debreceni Egyetemen belül ilyen vonatkozásban négyszeres eltérések vannak négyzetméterenként a rezszi költségekben. A dologi költségek között a különböző szakok esetén nagy különbséget eredményezhetnek a gyakorlati képzés eltérő megoldásai, az oktatási szolgáltatások különbségei, a rendelkezésre álló infrastruktúra eltérései. A különbség itt is többszörös lehet.

Azonban feltételeznünk kell, hogy a komplex szolgáltatások minőségi különbségei jelentősen hatnak a végzetek minőségére is. A képzések költségei és önköltségei között jelentős különbséget eredményeznek a munkabérben mutatkozó eltérések. Sajnos, amennyiben ezen a területen a költségeinket, önköltségeinket próbáljuk csökkenteni,

könnyen a minőségi romlás hibájába eshetünk. A „drága” oktatók elbocsátásának kénysze előbb-utóbb drasztikus minőségromláshoz vezethet.

Ezért fontos, hogy a finanszírozásban ne az olcsóság legyen a fő szempont, hanem a vezérelv legyen a minőség és költség teljes körű harmonizációja. Ezért is javasoltuk meghatározni a minőség védelmében a szakok minimális költségtérítési szintjének előírását, de lehetőségként a maximumot bizhatnánk a piacra, illetve az intézményre.

A finanszírozás és költségtérítés mértékét meghatározó tényezők

Az állam finanszírozásában a támogatás mértéke a szakok esetében csak önköltség alapú lehet. Az alulfinanszírozás spórolásra kényszeríti az intézményeket, amelynek a minőségre gyakorolt hatása rendkívül negatív.

A költségtérítéssel képzések esetében sem lehet más kiinduló pont, mint az önköltség, azonban miután az összköltségeket növeli, de az önköltséget csökkenti ez a bevételi forrás, így más szempontok is figyelembe veendők mértékének megállításhoz. Ebből a legfontosabbak: a fizetőképes kereslet mértékének ismerete, mert véleményem szerint ma nem a képzés drága Magyarországon, hanem a fizetőképes kereslet nagysága jelenti a szűk keresztmetszetet. Ebben támaszkodhatok a Debreceni Egyetemen meglévő szociális, oktatási jogorvoslati bizottságban szerzett tapasztalataimra a költségtérítéssel hallgatók fizetési morálja, illetve fizetőképessége kapcsán. A magyarországi jövedelmek nagysága jelentősen mérsékli a fizetési képzésben részt venni tudók számát és arányát, amennyiben kénytelenek vagyunk a valódi költség megfizetésére. Itt kell racionális döntést hozni a költségtérítés és az önköltség szétválasztásáról. Minél kevesebb ember tud fizetni, úgy drágul a képzés, és emelkedik az önköltsége. Ördögi kör.

Ezen túlmenően a nemzetközi oktatási verseny is egyre jelentősebb befolyásoló tényező lehet, és a külföldi lehetőségek szerint polarizálja a különböző képzési területek és szakok beiskolázási lehetőségeit.

Az állami költségvetés állapota is jelentősen befolyásolja, hogy mire telik és mit ér egy képzés az államnak.

Természetesen vannak olyan képzések, amelyek társadalmi, gazdasági hasznosságuk alapján kötelezően finanszírozandók. Sok esetben az ilyen szakok népszerűek a hallgatók esetében, nem jelentenek divatos életpályát, így ezen a területen nagyobb áldozatot kell hozni az államnak.

A divatos, vagy a hallgatóknak perspektivikus szakok esetében a helyzet fordított. Ugyanígy az államnak adott ciklusban kevésbé fontos képzéseknél a piacra bízhatja a szabályozást, sőt átfinanszírozási lehetőséget adhat az országos és intézményi feladatok ellátásában ez a terület.

Ugyanakkor más a motivációja a hallgatóknak a szakválasztásban. Vannak olyan képzések, ahol a hallgató, vagy szülei akár anyagi lehetőségeiket túlbecsülve, vagy a szakma perspektíváját rosszul megítélve bármilyen áldozatot bevállalnak, ami szomorú jövőt is eredményezhet. Persze vannak olyan képzések, melyek esetében a jövőkép ténylegesen pozitív, így ezek a szakok a hallgatók számára megérik a költségtérítés megfizetését.

A költségtérítés egyfajta Felsőoktatási és Tudományos Tanács általi cizellálását láthatjuk az 1. és 2. táblázatban.

Ez a javaslat már közelebb van a finanszírozás értékalapú megállapításához, de még mindig messze van a valóság sokszínűségétől. A fontosabb általános módosító elemek szerepelnek benne, és miután csak a minimális költségtérítésre tettünk javaslatot, – éppen a minőség védelmében – egy-egy intézmény – amennyiben úgy ítéli meg a fizetőképessé keresletet – elkérheti oktatásának minőségén alapuló többletköltségét is.

1. táblázat

	Ök = Számolt átlagos önköltség	Kt = Képzési terület súlyozó szorzó	Költségtérítés eFt R = Regionális súlyzó								
Képzési terület	eFt	%	Budapest 1,2			Nagyváros 1			Vidék 0,8		
			Sz= szaksúlyzó			Sz= szaksúlyzó			Sz= szaksúlyzó		
			nem preferált 1,2	átlag 1	kiemelt 0,8	nem preferált 1,2	átlag 1	kiemelt 0,8	nem preferált 1,2	átlag 1	kiemelt 0,8
Agrár	1	50%	0,72	0,6	0,48	0,6	0,5	0,4	0,48	0,4	0,32
Bölcsészettudományi	1	100%	1,44	1,2	0,96	1,2	1	0,8	0,96	0,8	0,64
Gazdaságtudományi	1	100%	1,44	1,2	0,96	1,2	1	0,8	0,96	0,8	0,64
Informatika	1	60%	0,86	0,72	0,576	0,72	0,6	0,48	0,576	0,48	0,384
Jogi és igazgatási	1	120%	1,73	1,44	1,152	1,44	1,2	0,96	1,152	0,96	0,768
Műszaki	1	50%	0,72	0,6	0,48	0,6	0,5	0,4	0,48	0,4	0,32
Orvos- és egészség- tudományi	1	50%	0,72	0,6	0,48	0,6	0,5	0,4	0,48	0,4	0,32
Pedagógusképzési	1	60%	0,86	0,72	0,576	0,72	0,6	0,48	0,576	0,48	0,384
Sporttudományi	1	100%	1,44	1,2	0,96	1,2	1	0,8	0,96	0,8	0,64
Társadalom- tudományi	1	60%	0,86	0,72	0,576	0,72	0,6	0,48	0,576	0,48	0,384
Természettudományi	1	60%	0,86	0,72	0,576	0,72	0,6	0,48	0,576	0,48	0,384
Művészeti	1	40%	0,58	0,48	0,384	0,48	0,4	0,32	0,384	0,32	0,256
Művészetközvetítési	1	50%	0,72	0,6	0,48	0,6	0,5	0,4	0,48	0,4	0,32

2. táblázat

Költségtérítés meghatározásának módja: $K = \ddot{O}k * Kt * R * Sz$												
Alapképzések és osztályon képzések												
Levelező képzés esetén – az intézmény döntése alapján – a táblázatos érték 60-80%-os költségtérítéssel hárítható meg												
K		$\ddot{O}k$ = Számolt átlagos önköltség/ tanév	Kt = Képzési terület súly szorzó	Költségtérítés eFt R = Regionális súlyzó								
Képzési terület	Speciális eltérések	eFt	%	Budapest 1,2			Nagyváros 1			Vidék 0,8		
				Sz= szaksúlyzó			Sz= szaksúlyzó			Sz= szaksúlyzó		
				nem preferált	átlag	kiemelt	nem preferált	átlag	kiemelt	nem preferált	átlag	kiemelt
				1,2	1	0,8	1,2	1	0,8	1,2	1	0,8
Agrár	agrár általános	800	60%	691	576	461	576	480	384	461	384	307
	állatorvos	3 200	50%		1 920			1 600			1 280	
Bölcsészettudományi		400	100%	576	480	384	480	400	320	384	320	256
Gazdaságtudományi		400	100%	576	480	384	480	400	320	384	320	256
Informatika		800	60%	691	576	461	576	480	384	461	384	307
Jogi és igazgatási		400	120%	691	576	461	576	480	384	461	384	307
Műszaki		800	50%	576	480	384	480	400	320	384	320	256
Orvos- és egészségtudományi	orvostudományi	3 200	50%	2 304	1 920	1 536	1 920	1 600	1 280	1 536	1 280	1 024
	egészségtudományi	1 200	50%	864	720	576	720	600	480	576	480	384
Pedagógusképzési		400	60%	346	288	230	288	240	192	230	192	154
Sporttudományi		600	100%	864	720	576	720	600	480	576	480	384
Társadalom-tudományi	társadalomtudományi általános, szociális	600	60%	518	432	346	432	360	288	346	288	230
	politológia, kommunikáció és médiatudomány	400	150%		720			600			480	
Természettudományi	természettudományi általános	800	60%	691	576	461	576	480	384	461	384	307
	földrajz	500	100%		600			500			400	
	biológia	600	100%		720			600			480	
	matematika	500	60%		360			300			240	
Művészet		1 200	40%	259	216	173	216	180	144	173	144	115
Művészeközvetítési		1 200	50%	864	720	576	720	600	480	576	480	384

A felsőoktatási politika döntései előtt elvégzendő hatásvizsgálatok

A döntések, stratégia terv elkészítése előtt meg kell vizsgálni a munkaerő-piaci mozgásokat, azok hatását, a struktúraváltozás okozta (ipar, szolgáltatás, mezőgazdaság) igényeket, a munkaerő szerkezet és a munkaerő minőség változásai iránti igények változásait. Ezeket az elemzéseket egyaránt el kell végezni országosan, regionálisan és mikro-környezetben is. Nemcsak a fejlődés trendjeit kell értékelni, de figyelembe kell venni a régió lakosságmegetartó erejét is, illetve növelésének szükségességét is.

Hatásvizsgálatokkal modellezni kell a hallgatói reakciókat. Milyen hallgatói döntéseket motiválnak a szakpolitikai döntések, az ország jövőkép, gazdasági változások, a társadalmi változások, és melyek a hallgatói döntések befolyásolásának eszközei.

Elemezni kell, hogy lehet e bizton számítani a rövid, közép és hosszú távú fizetőképesség pozitív alakulására.

Vizsgálni kell azt is, hogy a gazdasági háttér fejlődése milyen munkaerő-piaci igényeket vetít előre. Például az ipar kellő mértékű fejlődése nélkül rossz irányba fordulhat egy-egy természettudományi vagy műszaki szak túlprefektálása. Amennyiben a társadalmi hasznosságot is figyelembe kívánjuk venni, akkor a képzési területeken belüli döntéseket is meg kell hozni. Erre két szélsőséges példát is bemutatok. A földrajz szak mértéke természettudományi képzésen belül kiemelkedő és azt az állam korlátok nélkül finanszírozza. Ugyanakkor a szociális munkás szakokon a társadalomtudományi képzési területen korlátozza a felvehetőket számát, ez bennem szakmai hibaként jelenik meg. A döntések pontossága fontos, mert ellenkező esetben szélsőséges eredmények születhetnek.

Ilyen döntés számomra – számos elfogadható érve mellett –, hogy a gazdasági képzéseknél figyelembe veszi a fizetőképes keresletet, az informatikánál meg nem, nehezen megoldható. A foglalkoztatási adatok egyik döntést sem támasztják alá.

Mindenképpen meg kell vizsgálni az életminőséggel kapcsolatos elvárások növekedésének és a lakosság minőségi összetételében jelentkező javulás hatásait is. Megalapozott döntések csak ezek után születhetnek, amelyek egyaránt szolgálhatják az állam, a felsőoktatási intézmények, és a hallgatók érdekeit.

A finomhangolás szükségessége

Mindenképpen finomítani kell a finanszírozást, mert az oktatás finanszírozás nem ismeri el a szolgáltatások eltérő elemeit sem a szakok, sem az intézmények vonatkozásában (gyakorlati elemek, infrastrukturális szolgáltatások, külföldi gyakorlat, gyakorlati képzések stb.). Pedig ezek a különbségek léteznek. Azért is alakítani kell a finanszírozáson, mert nem veszi figyelembe az oktatási szolgáltatások minőségi különbségeit (termek, gépek, előadások, kettős diploma stb.). Nem tükrözi a szakok eltérő költségeit sem a jelenlegi rendszer (földrajz, kémia, matematika stb.).

El kell vetni az olyan téves nézeteket, mint például „Mivel az intézményi költségek 70-80%-a Magyarországon bérköltség, ezért el kell vetnünk az eszközigényesség alapján radikálisan különböző képzési normatívák mítoszát”. Véleményem szerintem ilyen megállapítás csak azért tehető, mert a bérköltség egy megkerülhetetlen költség, és az alulfinanszírozás nem teszi lehetővé a többi elem cizellálását, sőt még „forrásellátását” sem. Ebből következően a minőség javításának igénye az alulfinanszírozás miatt sajnos nem oldható meg.

A jelenlegi forrásfelosztás nem veszi figyelembe az oktatók közötti minőségi különbséget és annak költségeit. Nem veszi figyelembe az intézmények rezsi különbségeit, az eltérő minőségi költségek többlet ráfordításait. Sőt nem veszi figyelembe a végzettek közötti minőségi különbségeket, a jobb „termékért” többet kell fizetni elvet, illetve csak az

egyén élvezi a minőségibb oktatás előnyeit, az intézményekre a jobb eredményeknek sajnos nincs direkt visszahatása.

Összefoglalás

A felsőoktatás leegyszerűsített finanszírozása nem teremti meg kellő mértékben a fejlődési potenciál kihasználását, nem segíti az intézmények minőségi polarizálódását.

Ennek legfőbb oka az alulfinanszírozás, illetve, hogy extra bevételekhez a mai módszerekkel nem tudnak hozzájutni a fejlődni képes, de források hiányában nehezen működő intézmények. A minőségi paraméterekben fejlődési potenciálhoz igazodó finanszírozás azonban felgyorsíthatja a fejlődést. A gazdasági szféra szerepvállalása is segíthetné az érdekhez jobban igazodó forráshoz jutást. Nagyobb és jobb teljesítmény, jobb finanszírozás.

Meggyőződésem, hogy egy drasztikusan megváltoztatott, a feladatokhoz, és a minőséghez igazodó támogatási és finanszírozási rendszer indíthatja el a magyar felsőoktatás versenyképességi fejlődését, amely jobb, okosabb, kreatívabb, hatékonyabb értelmiségi nemzedékek megjelenését eredményezi.

A munkaerőpiac és a felsőoktatás kapcsolata

A munkaerőpiac és a felsőoktatás kapcsolatát vizsgálva a következő kérdésekre érdemes választ keresnünk:

1. Milyen információkra támaszkodhatunk a munkaerőpiac igényeinek megítélésében?
2. Hogyan változott a felsőfokú végzettségűek kínálata, a felsőfokon tanulók és a felsőfokú végzettségűek aránya nemzetközi összehasonlításban?
3. Hogyan változott a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es években?
4. Milyen különbségek vannak szakterületek, intézmények szerint a végzettek munkaerő-piaci sikerességében?
5. Van-e túlképzés/alulképzés szakterületenként?
6. Tehet-e valamit az oktatási kormányzat, hogy jobban megfeleljen a képzési szerkezet a munkaerő-piaci igényeknek?

1. Milyen információkra támaszkodhatunk a munkaerőpiac igényeinek megítélésében?

Gyakran előkerülő gondolat, hogy a felsőoktatási rendszert úgy kell alakítani, vagy átalakítani, hogy az jobban megfeleljen a munkaerőpiac igényeinek. A munkaerő-piaci igények alatt azonban sokszor egyszerűen a vállalati hiányjelzéseket értik az ilyen javaslatot megfogalmazók. A vállalati igények felmérése, a vállalat hiányjelzések azonban több okból sem jelenthetnek megbízható útmutatást. A vállalati hiányjelzések egyrészt pontatlanul tükrözik a valóságos szakember-igényeket, nagyon érzékenyek az üzleti környezet rövid távú változásaira, nagy kilengéseket mutatnak. A vállalatok csak meglehetősen

rövid időszakra, legfeljebb fél, egy évre tudnak valamennyire is megbízható információt szolgáltatni arról, hogy mondjuk terveznek-e létszámbővítést, vagy elbocsátást, hogy hány, és milyen végzettségű szakembert kívánnak felvenni (lásd pl. *Tóth-Várhalmi, 2012*). A képzési idő azonban ennél jóval hosszabb. Könnyen elképzelhető, hogy mire a korábbi vállalati igényeknek megfelelő szakemberek végeznek, már annyira megváltozik az üzleti környezet, hogy a korábban létszámbővítést tervező vállalat már nem akar pályakezdeket felvenni, esetleg profilt vált, vagy megszűnteti tevékenységét. A felsőoktatásból kilépők még nagyon hosszú időt, évtizedeket fognak eltölteni a munkaerőpiacon. Végzettségükkel sokféle munkakört betölthetnek, és be is töltenek. Arról, hogy a munkaerőpiac általában hogyan értékeli képzettségüket megbízhatóbb ítéletet alkothatunk, ha a szűk vállalati hiányjelzések helyett a munkaerő-piaci jelzéseket vesszük figyelembe: a kereseteket, foglalkoztatási, munkanélküliségi arányokat, az álláskeresés időtartamát, és ezek változását vizsgáljuk általában, és képzési áganként. A munkaerő-piaci jelzések változása tájékoztathat minket arról, hogy van-e például felsőfokú túlképzés, vagy hiány a felsőfokú végzettségűekből, vagy a különböző képzési ágakban végzettséget szerzetekből.

A diplomások munkaerő-piaci helyzetének vizsgálata előtt érdemes áttekinteni azt, hogy miképpen állunk nemzetközi összehasonlításban a felsőfokú végzettségűek arányát tekintve.

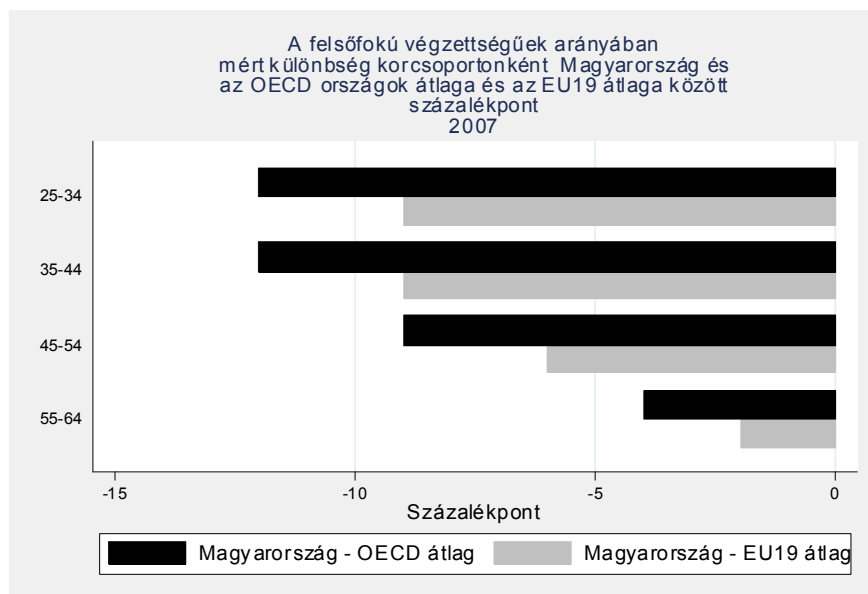
2. A felsőfokú végzettségűek kínálatának változása nemzetközi összehasonlításban

Magyarországon az elmúlt két évtizedben a felsőoktatási expanzió nyomán a felsőfokú végzettségűek jelentős kínálatnövekedése ment végbe. A jelentős kínálatnövekedés ellenére a felsőfokú végzettségűek aránya kicsi nemzetközi összehasonlításban, és nagyon messze esik a lisszaboni célkitűzésekben meghatározott 40%-os aránytól a fiatalabb korcsoportok esetében. A felsőfokú végzettségűek népességen belüli aránya nálunk nem csak, hogy továbbra is elmarad az OECD és az EU19 országok átlagától, hanem az elmaradás növekedett is az elmúlt 10 évben. Korcsoportonként vizsgálva a felsőfokú végzettségűek arányában mért különbséget Magyarország és az OECD, illetve az EU19 országok között (*1. ábra*), azt látjuk, hogy míg az idősebbek, az 55–64 évesek között 2–4 százalékpontos a lemaradásunk, a legfiatalabb, 25–34 évesek között viszont a lemaradás már 9–12 százalékpontnyi. Vagyis a diplomát szerző fiatalok aránya gyorsabban nőtt az EU és az OECD országok átlagában, mint Magyarországon az elmúlt 10 évben.

Sokan úgy vélik, hogy ennek az az elsődleges oka, hogy a magyar felsőoktatás szerkezete eltér a legtöbb fejlett országtól, hogy nálunk túl nagy a hosszú képzési idejű, egyetemi, főiskolai képzési programokban (ISCESD5A) résztvevők aránya és túl kicsi az

ún. poszt-szekunder programokban résztvevőké (ISCED5B). Érdekes ezért azt is megnézni, hogy miként változtak az egyetemi, főiskolai – tehát nemzetközi besorolás szerint az ISCED5A kategóriába tartozó – végzettségűek arányában a különbségek Magyarország és az OECD, illetve EU19 átlag között korcsoportonként (2. ábra)

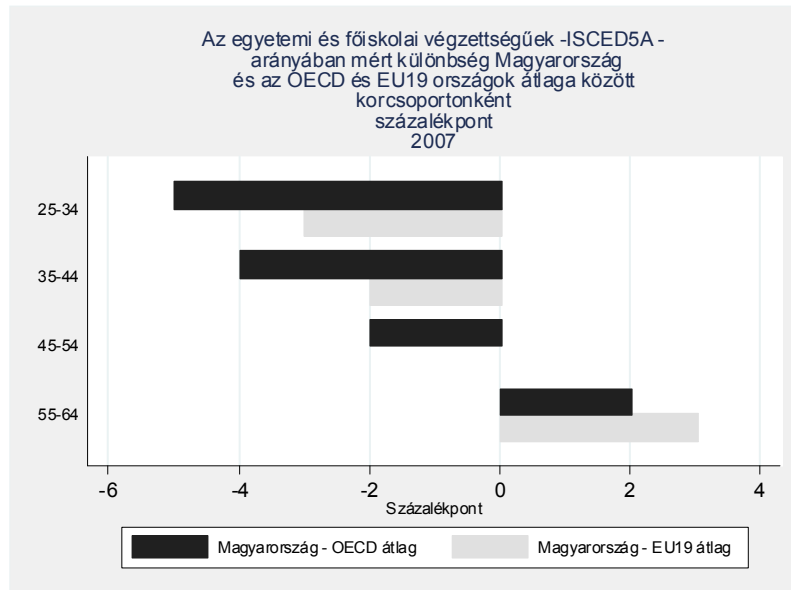
1.ábra

Forrás: OECD. Education at a Glance 2009. A.1.3.a táblázat alapján

A korcsoportonkénti összehasonlításból az tűnik ki, hogy valóban minden korcsoportban kisebb a lemaradás az egyetemi, főiskolai végzettségűek, mint az összes felsőfokú végzettségű arányában, de a különbség a legfiatalabb korcsoportokban a legnagyobb. A legidősebbek, az 55-64 évesek között a főiskolai, egyetemi végzettségűek aránya Magyarországon 2-3 százalékponttal még nagyobb is volt, mint az OECD, vagy az EU19 országok átlagában, majd a korcsoportokban lefelé haladva egyre inkább elmarad attól. Vagyis a hosszú képzési idejű programokban tanulók aránya gyorsabban nőtt az OECD és az EU országok átlagában, mint Magyarországon.

2. ábra

Forrás: OECD. *Education at a Glance* 2009. A.1.3.a táblázat alapján.

3. A felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es években

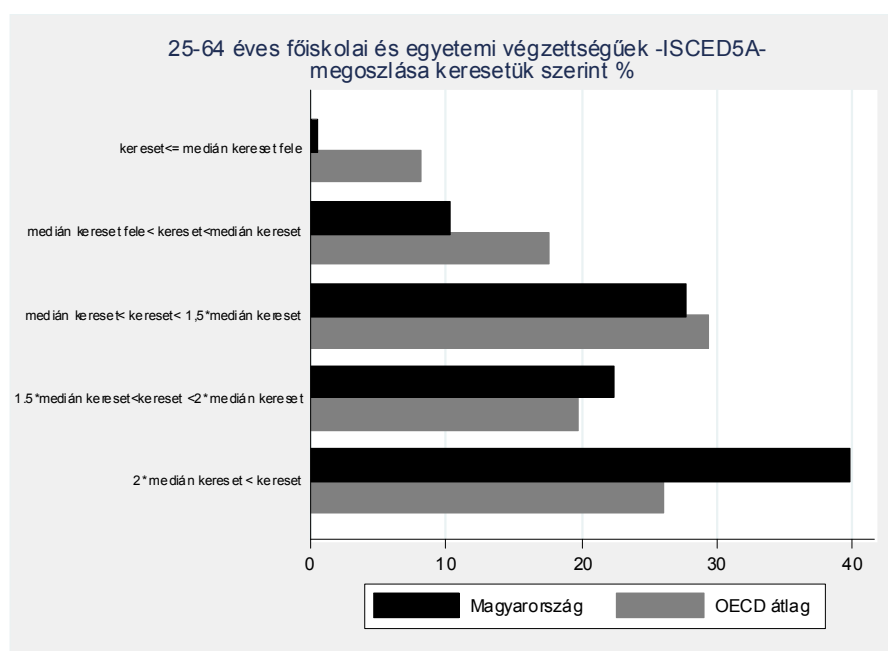
Bár a felsőfokú végzettségűek aránya jóval kisebb mértékben növekedett, mint amit a továbbtanulási arányok alapján feltételeznénk, és annak ellenére, hogy nemzetközi összehasonlításban elmaradunk a felsőfokú végzettségűek arányát tekintve, a felsőfokú végzettséggel a munkaerőpiacra lépők száma rendkívüli mértékben megnőtt Magyarországon az elmúlt 15 évben. Az 1990-es évek közepéig évente 22-25 ezren szereztek felsőfokú végzettséget, a 2000-es években már évente 50-57 ezer új oklevelet adtak ki. A diplomások összlétszáma a rendszerváltás előtti szint több mint másfélszeresére nőtt, az összes diplomás között a fiatal, 30 év alatti diplomások aránya pedig 25 százalék körülire. A diplomás kínálat nagyobb részben a főiskolai végzettségűek kínálatának növekedéséből adódott, 1995 és 2008 között a kiadott új diplomák több mint kétharmada főiskolai szintű volt.

A diplomás kínálat növekedése a 2000-es évek közepéig nem rontotta a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci esélyeit, a felsőfokú végzettség keresetekben és foglalkoztatásban mért hozama rendkívül kedvező maradt. A magyar felsőfokú végzettségű férfiak középiskolai végzettségűekhez viszonyított relatív keresete 1997 és 2006 között a legmagasabb volt az OECD országok között (1997-ben 213, 2006-ban 259%) és folya-

matosan nőtt. A felsőfokú végzettségű nők középiskolai végzettségűekhez viszonyított relatív keresete ennél kevésbé volt magas és kevésbé nőtt (1997-ben 154, 2007-ben 185 százalék), de ezek az arányok is az élményben biztosítottak helyett az OECD országok között (OECD, 2009).

Nem csak az átlagos relatív keresetek mutatták, hogy a magyar diplomásokat sokra értékeli a munkaerőpiac, hanem a diplomások keresetük szerinti megoszlása is. A magyar diplomások között az OECD átlagnál jóval kisebb arányban találtunk olyanokat, akiknek a keresete kisebb a medián keresetnél és jóval nagyobb arányban (2007-ben csaknem 40 százalékban) olyanokat, akik a medián kereset kétszeresénél többet keresnek (3. ábra)

3. ábra

Forrás: OECD. Education at a Glance 2009 A.3.4. táblázat adatai alapján

A magyar munkaerőpiac átalakulását vizsgáló munkák (Galasi, 2004a, 2004b; Kertesi-Köllő, 2002, 2006; Kézdi 2002; Körösi, 2000, 2002) meggyőzően bizonyították, hogy a 2000-es évek közepéig a diplomások kínálatának növekedését meghaladta a diplomás munkaerő iránti kereslet növekedése. A transzformációs sokk lezárulása (1995-1996) után a munkahelyek szerkezete jelentősen átalakult és a gazdaságban egyre nagyobb számban jelentek meg a diplomás munkavállalók iránt keresletet támasz-

tó munkahelyek. Az 1995 és 2004 között újonnan keletkező, teljes munkaidős állások majdnem fele diplomás foglalkozásokban jött létre (*Kertesi-Köllő, 2006*), és a diplomások számára további álláslehetőséget jelentett a foglalkozások képzettségigényének emelkedése (*skill-upgrading*). A 2000-es évek közepéig a diplomásoknak évről évre nagyobb része dolgozott „felsőfokú foglalkozásban”, olyanban, ahol a munkáltatók magas bérprémiummal jutalmazták a főiskolai vagy egyetemi végzettséget (*Galasi, 2004b; Kertesi-Köllő, 2006*). A felsőfokú végzettség és a 2000-es évek elejéig különösen a fiatal, pályakezdő diplomás munkavállalók kereseti hozama folyamatosan emelkedett, ami azt mutatja, hogy a felsőoktatás jelentősen megnőtt kibocsátása ellenére a képzettebb fiatalok kínálata még mindig kisebb volt, mint kereslete.

Kérdés, hogy milyen változások figyelhetők meg a 2000-es évek közepétől a felsőfokú végzettség kereseti hozamának alakulásában és a fiatal, pályakezdő diplomások foglalkoztatásában?

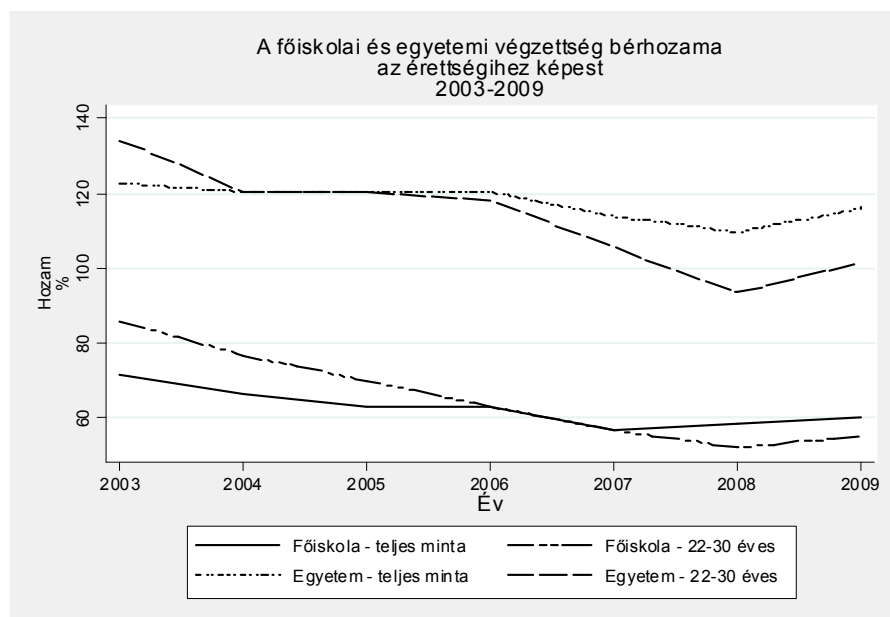
A 4. ábra a főiskolai és egyetemi végzettség százalékos bérhozájának változását mutatja 2003 és 2009 között az érettségizettekhez viszonyítva, külön a 22-30 éves korcsoportra, tehát a fiatal, pályakezdő diplomásokra vonatkozóan és a diplomások teljes mintájára

2003 és 2006 között sem a fiatal (22-30 éves), sem az összes egyetemi végzettségű diplomás százalékos bérhozája nem változott az érettségizettekhez képest, és csak igen kismértékű csökkenés volt megfigyelhető az összes főiskolai végzettségű diplomás százalékos bérhozájában. A fiatal, pályakezdő, főiskolai végzettségű diplomások bérprémiuma viszont 2003 és 2008 között folyamatosan csökkent, 2006 után pedig az egyetemi végzettségűek, különösen a pályakezdők kereseti hozama is csökkenni kezdett.

A változások arra utalnak, hogy a főiskolai végzettségűek kínálata kezdi megközelíteni a keresletet, bár a számított hozam szintje még valamivel mindig magasabb, mint a legtöbb fejlett EU országban megfigyelhető szint, ahol a felsőoktatás százalékos hozama 35 és 75 százalék között szóródik (*Kertesi-Köllő, 2006*). Az egyetemi végzettség hozama ugyanakkor, a 2006 után mutatkozó csökkenés ellenére is még jóval nagyobb a fejlett EU országokban mért hozamoknál, vagyis egyelőre továbbra sem látni jelét, hogy az egyetemi végzettségűek kínálatának növekedése keresleti korlátba ütközött volna.

A 2000-es években átalakult a felsőoktatás szerkezete. A kétfokozatú képzés bevezetése nyomán a főiskolai végzettségnél rövidebb tanulmányi idő után lépnek a munkaerőpiacra a BA képzésben résztvevők. Ennek hatását egyelőre nem tudjuk vizsgálni, de úgy tűnik, hogy a munkaerőpiac a rövidebb képzési idejű diplomásokból kezd telítődni, miközben továbbra is túlkereslet mutatkozik a hosszabb képzési idejű, az új rendszerben az MA képzettségű diplomások iránt.

4. ábra

Forrás: Varga (2010a). Az ÁFSZ bértarifa felvételei adatainak felhasználásával futtatott egyszerű kereseti regressziók alapján. Függő változó: (log) kereset; magyarázó változók: az iskolai végzettség kategóriái, nem, munkaerő-piaci tapasztalat, munkaerő-piaci tapasztalat négyzete. A százalékos hozamot a log keresetek függő változós regresszióban becsült β paraméterekből az $(e^{\beta}-1) \times 100$ százalék formula alapján kaptuk.

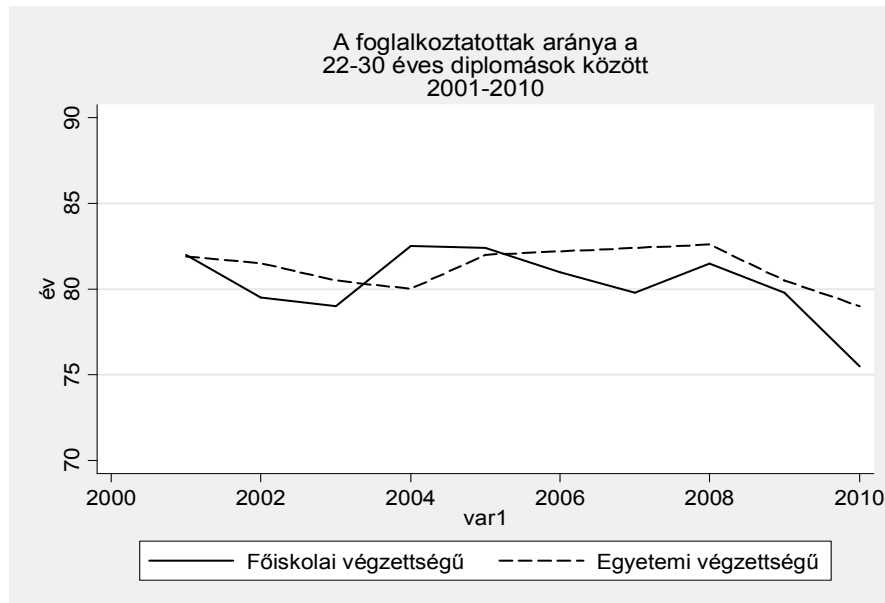
N : 190-230 ezer fő

N (pályakezdő): 38-40 ezer fő.

A pályakezdő diplomások munkaerő-piaci sikerességét – a kereseti hozamok változása mellett – munkaerő-piaci státuszának alakulásával vizsgálhatjuk, foglalkoztatási, munkanélküliségi arányaik változásával. Az 5. ábra a fiatal (22-30) éves főiskolai és egyetemi végzettségű diplomások foglalkoztatási arányát mutatja 2001 és 2010 között a KSH munkaerő-felvételeinek adataira támaszkodva. Az egyetemi és főiskolai végzettségű fiatalok foglalkoztatási aránya is 2008-ig 80-81 százalék között mozgott. Az egyetemi végzettségűek esetében 2008-ban volt a legmagasabb, több mint 82%, majd 2008 és 2010 között 79 százalékra csökkent. Így 2008-ban a pályakezdő egyetemi végzettségűek még nagyobb arányban voltak foglalkoztatottak, mint a teljes diplomás népesség, majd 2009-re foglalkoztatási rátájuk a teljes diplomás népesség foglalkoztatási rátájával megegyező szintre csökkent (a diplomások foglalkoztatási rátája 2008-ban 80%, 2009-ben 79% volt). A főiskolai végzettségű pályakezdők foglalkoztatási rátája 2005-től kezdődően mutat enyhén csökkenő tendenciát, 2008-ban és 2009-ben együtt mozgott – valamivel alacsonyabb szinten – az egyetemi végzettségű pályakezdők foglalkoztatási rátájával.

2010-re nagyjából 75%-os szintre süllyedt. Az utolsó évek változásai valószínűleg a globális pénzügyi válság hatását tükrözik. A válság foglalkoztatási hatása már 2008-ban is megfigyelhető volt Magyarországon, 2009 után pedig a foglalkoztatási ráta csökkent.

5. ábra

Forrás: Saját számítások a KSH munkaerő-felvételeinek adatai alapján.

Az éves adatok a negyedéves felvételek adatai átlagai.

A pályakezdők munkanélküliségének változását kétféle adatbázis segítségével vizsgálhatjuk. Az ÁFSZ és a KSH adatai alapján. A két adatgyűjtésben a munkanélküliek nem egyformán vannak definiálva. A KSH által munkanélküliként számba vett személyek köre a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) által definiált standardoknak megfelelően hármas kritériumon alapszik. Azt tekintik munkanélkülinek, aki a kérdezést megelőző héten egyórányi jövedelemszerző munkát sem végzett, a kérdezést megelőző héten aktívan keresett állást, valamint rendelkezésre állt (vagyis két héten belül meg tudná kezdeni a munkát). A KSH munkaerő felvételen alapuló munkanélküliségi adatainál az Állami Foglalkoztatási Szolgálat által nyilvántartott álláskereső létszáma jellemzően magasabb. Az ÁFSZ adataiban azok szerepelnek munkanélküliként, akiket valamelyik munkaügyi központban nyilvántartásba vettek, munkaviszonnyal nem rendelkeznek, nem tanulnak és nem nyugdíjasok, aktívan állást keresnek, munkába képesek állni és az ÁFSZ-szel álláskeresői megállapodást kötöttek.

A 6. ábra a regisztrált diplomás, és a regisztrált diplomás pályakezdő munkanélküliek számát mutatja 2000 és 2010 között havi bontásban. (Sajnos az ÁFSZ adatai nem teszik lehetővé, hogy a főiskolai és egyetemi végzettségű diplomásokat külön-külön vizsgáljuk.) Az ÁFSZ nyilvántartásában azok a diplomások szerepelnek pályakezdőként, akik 30. életévüket még nem töltötték be és tanulmányaik befejezését követően munkanélküli ellátásra nem szereztek jogosultságot. Az ábrán látjuk, hogy a regisztrált diplomás munkanélküliek száma 2008-ig enyhén, majd 2009-től jelentősebben emelkedett. Az összes regisztrált diplomás számának jelentősebb emelkedése 2009-től kezdődően megint csak a gazdasági válság hatását tükrözi. A regisztrált diplomás pályakezdő munkanélküliek száma viszont a jellemző havi hullámzástól eltekintve (július, augusztus hónapban minden évben megfigyelhető egy jelentősebb növekedés, amikor a frissen diplomázottak álláskeresésük kezdetén regisztráltatják magukat a kirendeltségeken) alig változott.

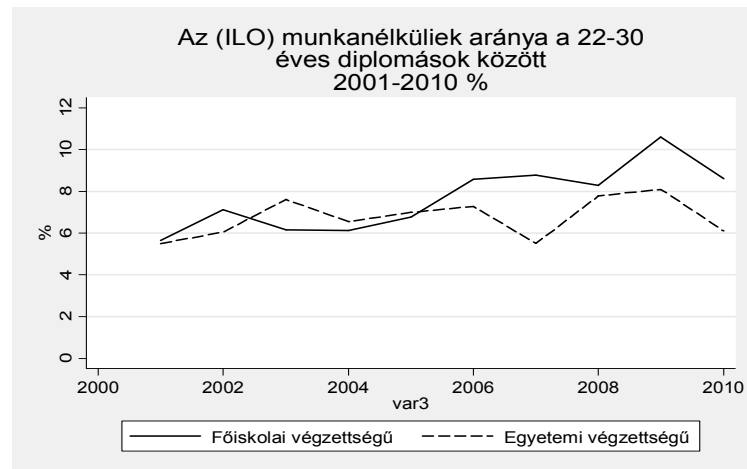
6. ábra

Forrás: Az ÁFSZ adatai alapján.

A 7. ábra az ILO munkanélküliek arányát mutatja a főiskolai és egyetemi végzettségű diplomások között, a 8 ábra pedig a fizetett munkát akaró nem foglalkoztatottak arányát a fiatal diplomások e két csoportjában.

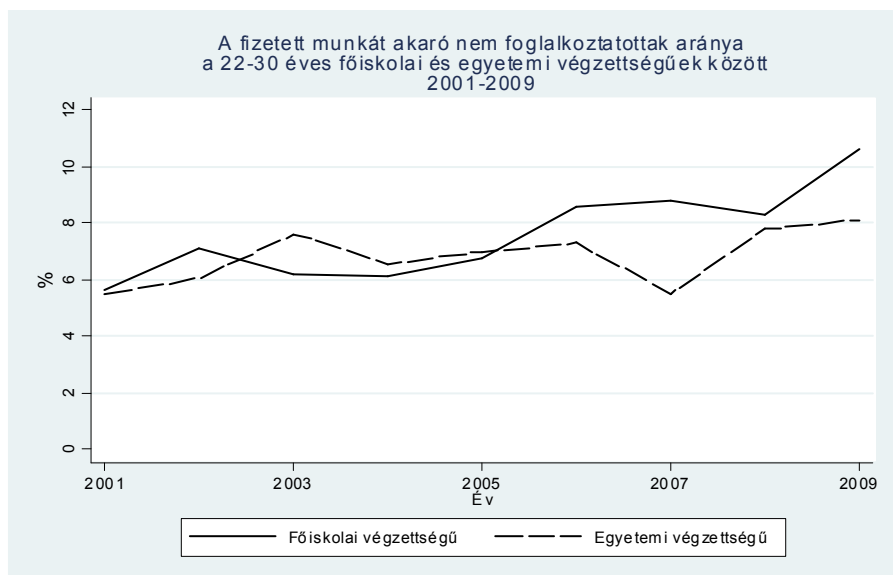
7. ábra

Forrás: Saját számítások a KSH munkaerő-felvételeinek adatai alapján.

Az éves adatok a negyedéves felvételek adatai átlagai.

8. ábra

Forrás: Saját számítások a KSH munkaerő-felvételeinek adatai alapján.

Az éves adatok a negyedéves felvételek adatai átlagai.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a pályakezdő diplomások helyzete a 2000-es években, a gazdasági válság kezdetéig, 2008-ig továbbra is rendkívül kedvező volt, de a főiskolai végzettségűek kínálata már kezdett felzárkózni a kereslethez. Az egyetemi végzettségűek munkaerő-piaci lehetőségei az utolsó két évben romlottak, valószínűsíthetően a gazdasági válság hatására. Jelentős túlképzésre azonban nem utalnak az adatok.

4. Milyen különbségek vannak szakterületek, intézmények szerint a végzettek munkaerő-piaci sikerességében?

A pályakezdő diplomások munkaerő-piaci lehetőségei természetesen szóródnak. Szakterület és a kibocsátó intézmény szerint is jelentős különbségeket látunk keresetekben, a foglalkoztatási arányokban, vagy a munkakeresés időtartamában. A „Diplomás kutatás 2010, adatfelvétel” mintájából három munkaerő-piaci sikerességet mérő mutató képzésterületi átlagait mutatja be az 1. táblázat: a nettó kereseteket, a foglalkoztatottak arányát és hogy a végzést követően hány hónap alatt találtak állást a fiatal diplomások.

1. táblázat Kereset és a foglalkoztatottak aránya tudományterületek szerint, 2010.

Képzési terület	Nettó kereset (ezer Ft)	Foglalkoztatottak aránya %	A végzést követően hány hónap alatt talált állást
Agrár	120	86,4	3,1
Bölcsész	120	81,9	2,5
Gazdasági	159	88,0	2,1
Informatikai	155	88,6	2,4
Jogi, igazgatási	152	87,4	2,1
Műszaki	145	85,9	2,5
Orvosi, egészségügyi	122	86,7	1,9
Pedagógiai	111	83,2	2,6
Társadalomtudományi	125	86,4	2,2
Természettudományi	117	72,1	4,2
Együtt	136	85,5	2,4

Forrás: Varga, 2011

Az egyszerű összehasonlításból azt látjuk, hogy a gazdasági, informatikai, jogi és műszaki képzési területen végzett pályakezdő diplomások az átlagosnál 10-15 százalékkal jobban keresnek, a pedagógiai és természettudományi képzési területen végzettek keresete pedig 15-20 százalékkal alacsonyabb az átlagosnál. A foglalkoztatottak aránya

valamennyi képzési területen végzetek esetében nagy, de a gazdasági, informatikai és jogi képzési területen végzetek az átlagosnál is nagyobb arányban foglalkoztatottak, míg a természettudományi képzési területen végzetek foglalkoztatási aránya jóval alacsonyabb az átlagosnál.

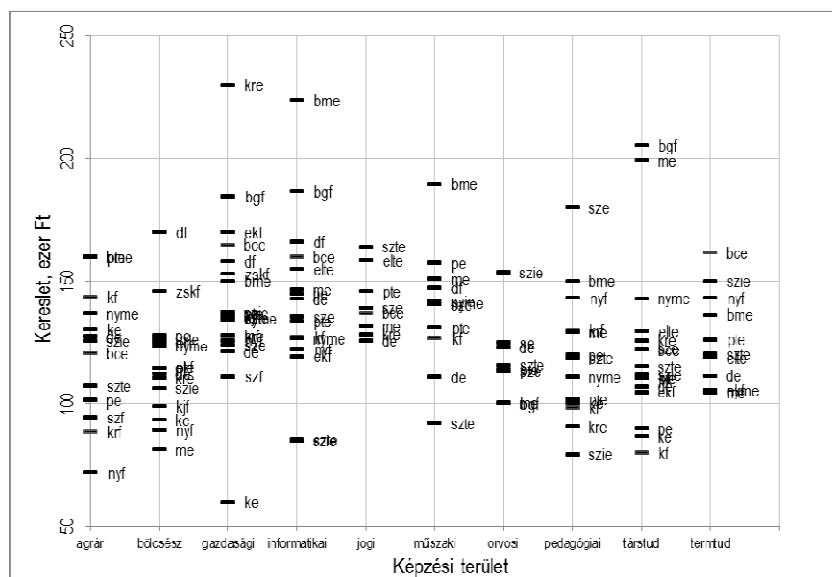
Átlagosan az orvosi-egészségügyi, a gazdasági, a jogi-igazgatási és a társadalomtudományi képzésterületen végzetek helyezkedtek el leggyorsabban a végzést követően. Az agrár, és a természettudományi képzésterületeken végzetek viszont az átlagosnál jóval lassabban találtak állást. E mutatók alapján a legkedvezőtlenebb munkaerőpiaci helyzete a természettudományi képzésterületen végzeteknek van: átlag alatti keresetek, átlag alatti foglalkoztatási ráta jellemzi őket, miközben első munkahelyük megtalálása is átlagosnál hosszabb időt vesz igénybe. Nagy valószínűséggel ez is meghatározó szerepet játszhat abban, hogy a természettudományi szakoknak kicsi a népszerűsége a továbbtanulók körében – az egyéb okok mellett. A legkedvezőbb munkaerőpiaci helyzete a gazdasági és a jogi, igazgatási területeken végzeteknek volt 2010-ben, az itt végzetek mindhárom munkaerőpiaci sikerességi mutatója az átlagosnál jobb volt.

Egy-egy képzési területen belül ugyanakkor igen jelentős különbségek mutatkoznak a fiatal diplomások keresetében, foglalkoztatási arányában intézmények szerint. Képzési területeken belül akár kétszeres kereseti különbség is megfigyelhető, attól függően, hogy melyik intézményben végzett valaki, és hasonlóan nagy különbségeket figyelhetünk meg a foglalkoztatottak arányában az azonos képzési területen, de különböző intézményekben végzetek között, és abban is, hogy mennyi idő elteltével sikerült első munkahelyüket megtalálniuk a végzeteknek. A 9. ábra az intézményenkénti kereseti átlagokat mutatja be képzési területek szerint, a 10. ábra a foglalkoztatási arányokat, a 11. ábra pedig azt, hogy intézményenként átlagosan hány hónapot töltöttek a végzetek munkakereséssel. Az ábrák bemutatják, hogy mindhárom munkaerőpiaci sikermutatóban jelentős különbségek figyelhetők meg az azonos képzési területen, de különböző intézményben végzett fiatal diplomások között. Az intézmények közötti szórás legalább akkora, mint a képzési területek szerinti szórás. Az egyszerű összehasonlítás azonban csak kevésbé alkalmas a képzési területek, vagy az intézmények hatásának megítéléséhez. Az egyes képzési területekre, vagy intézményekbe a hallgatók nem véletlenszerűen kerülnek. Képzési területek és intézmények szerint szisztematikusan különbözhetnek a hallgatók megfigyelhető és meg nem figyelhető jellemzői. A jobb képességű, vagy jobb tanulmányi előmenetelű hallgatók például nagyobb valószínűséggel végeznek népszerűbb intézményekben és a különböző képzési területen, intézményben végzetek egyéb megfigyelhető és meg nem figyelhető jellemzőikben is különbözhetnek (például társadalmi tőkéjük, szorgalmuk, motiváltságuk stb. tekintetében). E megfigyelt és meg nem figyelt tulajdonságok egyidejűleg befolyásolhatják azt, hogy a fiatal diplomások mely képzési területen és intézményben végeztek és munkaerőpiaci lehetőségeiket is. Ezért, ami képzési terü-

leti vagy intézményi hatásnak tűnhet, az a fiatal diplomások egyéb jellemzőinek a hatását tükrözheti.

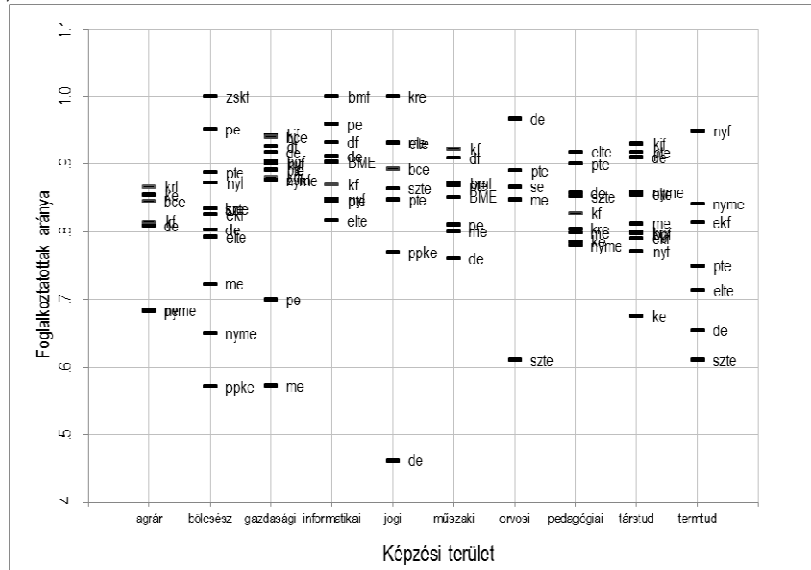
A kérdést vizsgáló tanulmány, amelyik a szelekciós torzítás hatását megpróbálta kiszűrni (Varga, 2010b) arra a következtetésre jutott, hogy a gazdasági és jogi képzési területen végzettek 15-20 százalékkal kerestek többet, mint kerestek volna, ha tanulmányaikat egyéb területen folytatják. A bölcsész, társadalomtudományi és természettudományi képzési területeken végzettek pedig 15 százalékkal alacsonyabb keresettel voltak kénytelenek beérni, mint ha más képzési területet választottak volna. A legkedvezőtlenebb hatása a pedagógiai képzési területnek van a diplomások munkaerő-piaci sikerességére. Az elemzésből úgy tűnt, hogy az informatikai, műszaki képzési terület esetében az egyszerű összehasonlításban kimutathatóan magasabb a keresete a végzeteknek, ami azonban elsősorban nem a képzési területen folytatott tanulmányaiknak köszönhető, hanem egyéb jellemzőikhez, például képességeikhez köthető.

9. ábra A pályakezdő diplomások keresete szakterület, és intézmény szerint, 2010

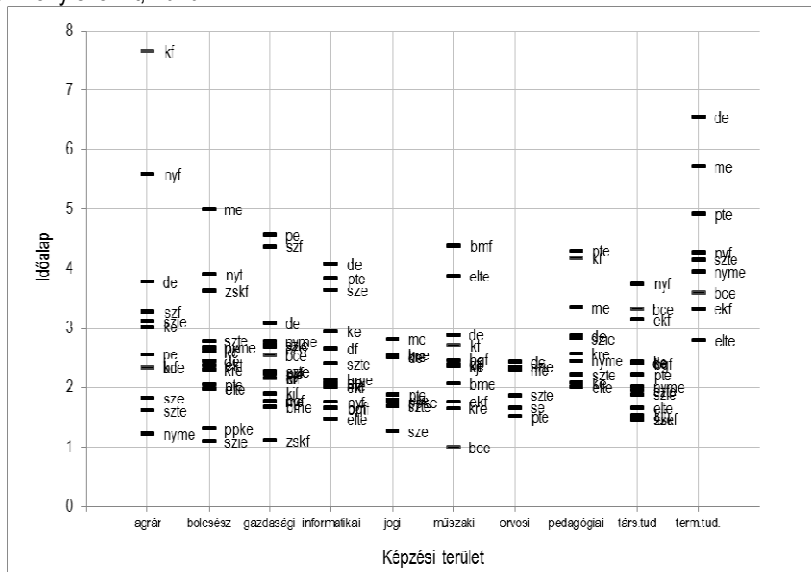
Forrás: Varga, (2010b)

10. ábra A foglalkoztatottak aránya a pályakezdő diplomások körében szakterület, és intézmény szerint, 2010

Forrás: Varga, (2010b)

11. ábra Munkakereséssel töltött hónapok száma a pályakezdő diplomások körében szakterület, és intézmény szerint, 2010

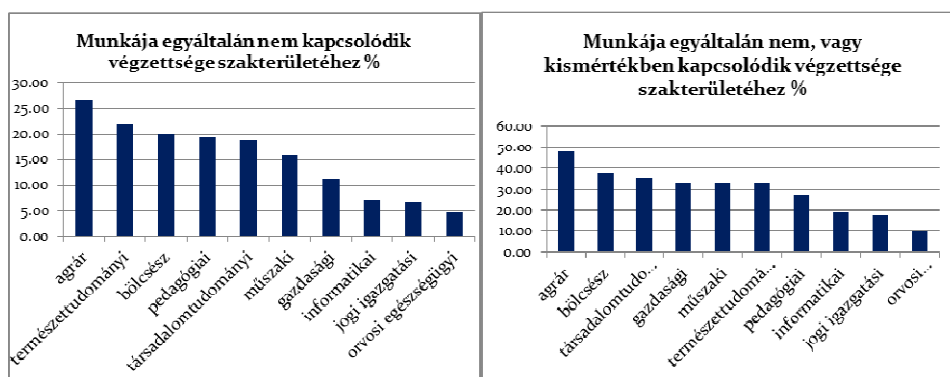
Forrás: Varga, (2010b)

5. Van-e túlképzés/alulképzés szakterületenként?

Túlképzésre, vagy alulképzésre csak a végzettek munkaerő-piaci sikerességét vizsgálva tudunk következtetéseket levonni. Önmagában sem az, hogy egy adott tudományterületen gyorsan, vagy lassan nőtt a létszám, hogy az ott tanulók aránya kicsi, vagy nagy, nem igazít minket útba. Láttuk, hogy pl. a gazdálkodási szakterületen végzettek munkaerő-piaci sikeressége átlag feletti, annak ellenére, hogy gyorsan nőtt az e tudományterületen végzettek száma, és aránya, azért, mert a kereslet az adott végzettségű szakemberek iránt a kínálatnál is gyorsabban növekedett.

A felsőoktatás és a munkaerő-piaci igények kapcsolatát vizsgáló nemzetközi irodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy felsőoktatásnak a foglalkoztathatóságot kell biztosítania, de foglalkoztathatóságon fenntartható foglalkoztathatóságot kell érteni, ami azt jelenti, hogy a felsőoktatási intézményeknek nem a munkaerőpiac azonnali, rövid távú igényeire kell felkészíteni a végzeteket, hanem azt kell biztosítani, hogy a végzettek hosszabb távon is foglalkoztathatóak legyenek (lásd pl. *G. Haug, 2005*). Vagyis a felsőoktatás programkínálatának a gazdaság szükségleteihez történő igazítása nem szükségképpen egyezik meg a munkáltatók azonnali érdekeivel, melyeket alapvetően a rövid távú követelmények határoznak meg. Az egyes tudományterületeken végzettek között esetenként nagy arányban olyan foglalkozásokban dolgoznak a végzettek, melyek nem kapcsolódnak közvetlenül végzettségükhöz (12. ábra).

12. ábra A közvetlenül a végzettséghez kapcsolódó szakterületen dolgozók aránya tudományterületenként

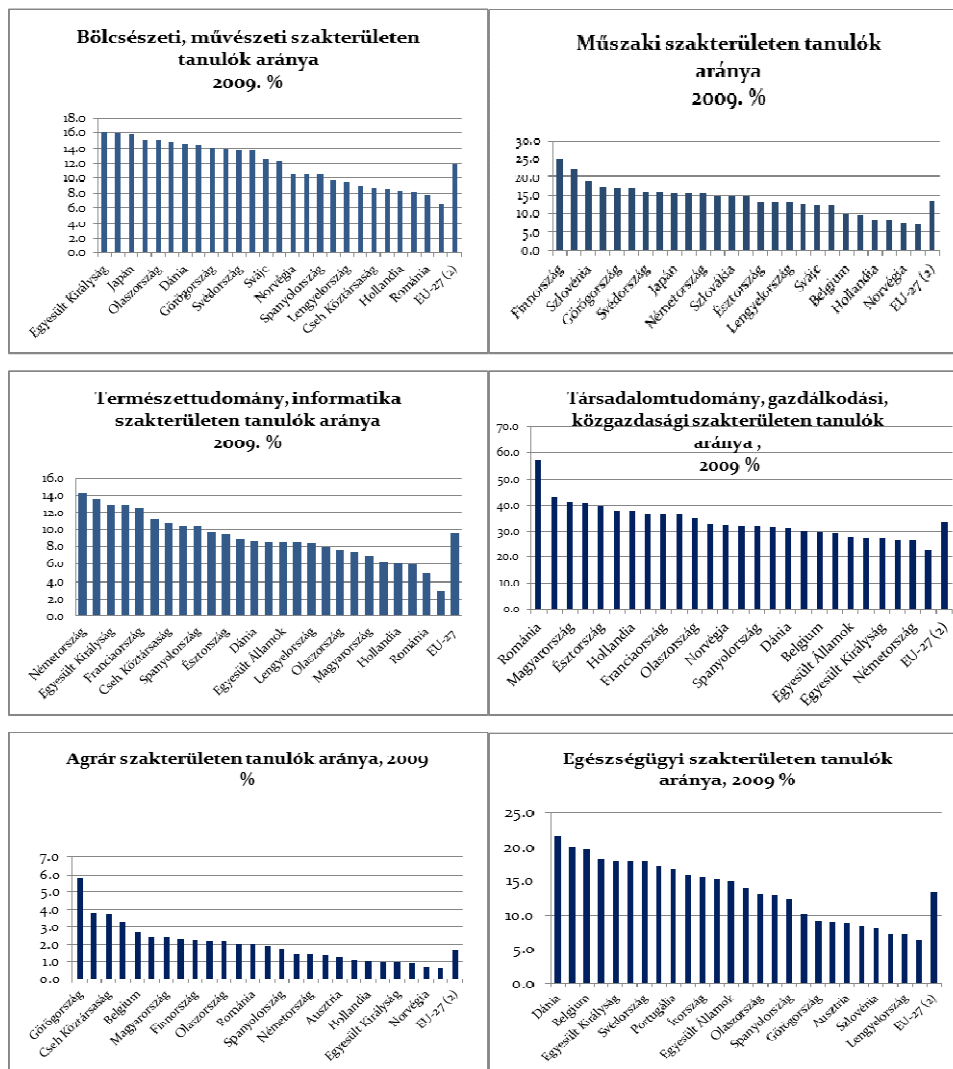

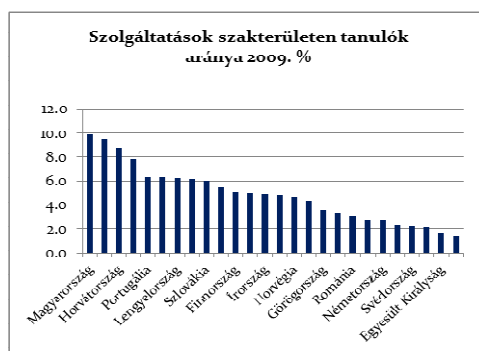
Forrás: Diplomás kutatás 2010. adatfelvétel Educatio Nonprofit Kft. adatai alapján

Látjuk, hogy például a természettudományi területen végzettek, amellet, hogy egyéb munkaerő-piaci sikermutatóik is átlag alattiak nagy arányban dolgoznak nem a

végzettségükhöz kapcsolódó állásokban. A 13. ábra az egyes szakterületeken tanulók arányát mutatja az EU országokkal összevetve 2009-ben

13. ábra Az egyes szakterületeken tanulók aránya az EU országokban, 2009

Forrás : EUROSTAT http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/en/educ_esms.htm

6. Tehet-e valamit az oktatási kormányzat, hogy jobban megfeleljen a képzési szerkezet a munkaerő-piaci igényeknek?

Végül az a kérdés, hogy mit tehet a kormányzat, hogy a képzési szerkezet jobban megfeleljen a munkaerő-piaci igényeknek? Közvetlenül csak nagyon keveset, de sokat árthat rossz szabályozókkal.

A központi keretszám-szabályozás például gyakran azt a törekvést fogalmazza meg, hogy megakadályozza a „túlképzést” egyes szakcsoportokban. A túlképzés tényét ráadásul nem a munkaerő-piaci sikermutatókra alapozzák, hanem egyszerűen abból a tényből következtetnek erre, hogy az adott szakcsoportban jelentősen nőtt az ott tanulók száma. Ez a szabályozás azonban számos nem szándékolt következménnyel jár. Egyrészt ennek következtében lassul a kínálatnövekedés a keresett területeken, a nem keresett területeken pedig annak következtében, hogy azok, akiknek nem sikerül továbbtanulniuk az erősebb korlátozás alá eső területeken részben olyan képzési területeket fognak választani, ahol kisebb a korlátozás. Mivel a hallgatói kereslet elég jól követi az egyes képzési területek munkaerő-piaci esélyeit, ezért ez azt jelenti, hogy a szabályozás azt éri el, hogy fennmarad a keresletet olyan képzési ágak iránt, amelyek nem jövedelmezőek.

Másrészt az is a következménye lehet egy ilyen szabályozásnak, hogy azok a fiatalok, akik nem tanulhatnak tovább a korlátozás alá eső területeken, később újabb tanulmányokkal szereznek végzettséget a kívánt szakcsoportokban, vagyis tanulmányaik társadalmi költségei nőnek. A tanulmányok következtében a pályakezdők – rövid távon – kereseti veszteséget szenvednek, mivel valószínűen elveszítik, (vagy nem használják) felhalmozott emberi tőkéjük szak specifikus részét. A meghosszabbodott tanulmányi idő következtében nagyobbak e pályakezdők képzési költségei, vagyis a népszerű szakcsoportokban a keretszámok korlátozása ahhoz vezet, hogy a fiatal diplomások „kerülő úton”, nagyobb költséggel fognak tanulni (lásd erről *Galasi-Varga, 2006*).

Hivatkozások

Galasi Péter (2004a): *Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon, 1994–2002.* Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2004/3, Budapest, MTA Közgazdaság-tudományi Intézet.

Galasi Péter (2004b): *Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon, 1994–2002.* Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2004/4, Budapest, MTA Közgazdaság-tudományi Intézet.

Galasi Péter-Varga Júlia (2006): *Hallgatói létszám és munkaerőpiac.* Felsőoktatási Kutatóintézet

Haug, Guy (2005) *The Public responsibility of Higher Education. Preparation for the Labour Market.* European Commission.

Kertesi Gábor-Köllő János (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke, *Közgazdasági Szemle*, LIII. évf., 2006. március (201–225. o.)

Kézdi, Gábor (2002): *Two phases of labor market transition in Hungary: inter-sectoral reallocation and skill-biased technological change.* Budapest Working Papers on the Labour Market, 2002/3.

Körösi Gábor (2000): *A vállalatok munkaerő-kereslete.* Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2000/3, Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.

Körösi, G. (2002): *Labour adjustment and efficiency in Hungary.* Budapest Working Papers on the Labour Market 2002/4. Budapest, Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics.

Tóth István János-Várhalmi Zoltán (2012): *Diplomás pályakezdők a versenyszektorban - 2011Várható kereslet, kompetenciák, toborzási nehézségek és intézményi presztízs.* MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet. Budapest, 2012. január

Varga Júlia (2010a): Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon? *Educatio*, XIX. évf. 2010. 3. sz .

Varga Júlia (2010b): A pályakezdő diplomások keresete, munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es évek elején. In: *Diplomás pályakövetés IV. Friss-diplomások 2010.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, pp 50-83.

Költségvetési Felügyelet Magyarországon, 2010 – 2012

A költségvetési felügyelet intézménye az államháztartási kontroll rendszer új elemeként jött létre 2010-ben. Működésének fontos szerepe van a költségvetési rend szerint gazdálkodók és a kormányzat közötti információk áramlásában. Ezt a szerepét annál hatékonyabban tudja ellátni, minél szélesebb körét fedi le a közpénz felhasználásával gazdálkodó intézményeknek.

A költségvetési felügyelők 2010. szeptember 15-étől három intézménynél kezdték meg a munkát:

- Budapesti Műszaki és Gazdálkodástudományi Egyetem,
- Országos Sportegészségügyi Intézet,
- Munkaerőpiaci Alap.

A Nemzeti Erőforrás Minisztérium részéről igényként fogalmazódott meg egyes – nagy közpénzzel gazdálkodó – intézményeihez költségvetési főfelügyelők, illetve felügyelők kirendelése. Így 2011-ben további 16, 2012. január 1-jével pedig még 7 intézmény került kijelölésre.

Így összesen 26 költségvetési szervnél van jelen Költségvetési Felügyelő:

- 13 felsőoktatási intézmény,
- 6 országos egészségügyi intézmény,
- 4 kulturális intézmény,
- 1 elkülönített állami pénzalap,
- 2 országos hatáskörű szerv.

A költségvetési felügyelők jogállása, főbb feladatai

- Jogviszony a kormánytisztviselőkről szóló törvény alapján,
- szakmai felügyeletet az államháztartásért felelős miniszter gyakorolja,
- megbízásról és a megbízás visszavonásáról az államháztartásért felelős miniszter gondoskodik,
- kötelezettségvállalásra irányuló eljárásokat előzetesen véleményez,
- nagy összegű kötelezettségvállalások tekintetében kifogással élhet.

A költségvetési (fő)felügyelők státuszának és feladatának alapvető szabályait az Államháztartási törvény illetve az annak végrehajtására kiadott Kormányrendelet állapítja meg.

A törvény szerint költségvetési főfelügyelőt és felügyelőt a Kormány rendelhet ki. A (fő)felügyelők jogviszonyára a kormánytisztviselők jogállásáról szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni, megbízásukról és a megbízás visszavonásáról az államháztartásért felelős miniszter gondoskodik. A (fő)felügyelők felett a munkáltatói jogokat a kincstár elnöke gyakorolja.

Feladatuk a gazdálkodással kapcsolatos belső szabályzatok véleményezése, a Kormány rendeletében meghatározott, gazdálkodással összefüggő intézkedések, valamint a kötelezettségvállalásra irányuló eljárások előzetes véleményezése. Indokolt esetben javaslatot tehetnek a tervezett intézkedés felfüggesztésére.

A költségvetési felügyelők feladatai részletesen

- Kötelezettségvállalásra irányuló eljárások előzetes véleményezése:
 - ✓ 10 millió Ft felett kötelező,
 - ✓ 10 millió Ft alatt bekérhető.
- Gazdálkodással összefüggő intézkedések előzetes véleményezése:
 - ✓ költségvetési javaslat, maradvány-elszámolás,
 - ✓ előirányzat-módosítás, átcsoportosítás,
 - ✓ előirányzat-zárolás végrehajtására irányuló intézkedés,
 - ✓ előirányzat-felhasználási keret előrehozása,
 - ✓ kormányzati tartalékból többletforrás igénye,

- ✓ eszközök értékesítése és selejtezése.
- Gazdálkodással kapcsolatos belső szabályzatok véleményezése

A költségvetési felügyelők intézkedési lehetőségei

- Az előzetesen véleményezett kötelezettségvállalásra irányuló eljárás és a gazdálkodással összefüggő intézkedés tekintetében felfüggesztésre tehet javaslatot a
 - ✓ költségvetés-politikai céloknak való megfelelésre és a
 - ✓ szükségszerűsége

való tekintettel.

Kedvező hatás a felügyelt intézmények szempontjából:

- a felügyelői jelenlét támogatja a költségvetési szigorot,
- intézkedési terv elkészítésében és végrehajtásában segítség ha a költségvetési kondíciók romlása ezt szükségessé teszi,
- az intézményben már fennálló, vagy előre látható problémák nyomatékosabb jelzése a felügyeleti szerv felé,
- költségvetési keret-előrehozás, likviditás könnyítés a felügyelő egyetértésével,
- segítség az éves költségvetési tervezésben,
- tanácsadás a költségvetési gazdálkodási szabályok betartásában.

A költségvetési (fő)felügyelők tevékenységükről havonta írásban beszámolnak a felügyelt költségvetési szervet irányító miniszternek és az államháztartásért felelős miniszternek. Az eltelt másfél év tapasztalata szerint a felügyeleti rendszer eredményesen működik.

A költségvetés végrehajtásának folyamatába épített előzetes jelző szerepe milliárdos nagyságrendű megtakarításokat eredményezett, például a (fő)felügyelővel történt egyeztetések alapján elhalasztott, törölt beruházási tervek révén. Közbeszerzési eljárások indításánál, több esetben is a (fő)felügyelők véleményezése nyomán módosult az eljárás rendje (nagyobb hangsúlyt helyezve a beszerzések indokoltságának bemutatására), illetve több tízmillió forinttal csökkent a kiírás összege. A felügyelt intézményeknél javult a gazdálkodási folyamatok szabályozottsága, szigorodott a kötelezettségvállalások rendje. A tapasztalatok szerint a (fő)felügyelők jelenléte az intézményi döntéshozókat a

gazdálkodással kapcsolatos intézkedések, kötelezettségvállalásra irányuló eljárások pontosabb, körültekintőbb, megalapozottabb előkészítésére készítetik.

Az informatikai tárgyú beszerzések kontrolljának erősítését szolgálja az a Nemzetgazdasági Minisztérium és a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium között létrejött megállapodás, ami alapján informatikai eszköz és szolgáltatás beszerzése esetén a költségvetési (fő)felügyelők – a véleményezésre rendelkezésükre álló három munkanapon belül – megismerhetik az infokommunikációért felelős szakterület álláspontját is a tervezett kötelezettségvállalás tekintetében. A fejlesztési tárca tájékoztatja a (fő)felügyelőket arról, hogy az érintett informatikai beszerzés kapcsolódik-e a kormány, az ágazat, az adott szervezet stratégiájához és feladatellátásához, továbbá segítséget ad véleményük kialakításához a tervezett kötelezettségvállalás szükségességéről és a jelzett költségigény megalapozottságáról. Állásfoglalásuk nem kötelező érvényű a (fő)felügyelőkre nézve.

A felügyeleti rendszer működésének fontos szerepe van a költségvetési rend szerint gazdálkodók és a kormányzat közötti információk áramlásában. Az intézmények felé közvetíti a gazdaság- és a költségvetés-politika céljait, irányait, elvárásait, valamint segíti a kormányzati intézkedések végrehajtását. Másik irányból, a végrehajtás folyamatában szerzett információk visszacsatolásával, jól hasznosítható gyakorlati tapasztalatokkal szolgál a költségvetési tervezés és az államháztartási szabályozás megalapozásához. **A felügyeleti rendszer ezt a szerepét annál hatékonyabban tudja ellátni, minél szélesebb körét fedi le a közpénz felhasználásával gazdálkodó intézményeknek.**

A felügyelt felsőoktatási intézmények:

- Budapesti Műszaki és Gazdálkodástudományi Egyetem (35,0 Mrd Ft)
- Pécsi Tudományegyetem (56,7 Mrd Ft)
- Corvinus Egyetem (17,0 Mrd Ft)
- Nyugat-magyarországi Egyetem (12,8 Mrd Ft)
- Károly Róbert Főiskola (3,0 Mrd Ft)
- Szolnoki Főiskola (2,2 Mrd Ft)
- Szegedi Tudományegyetem (57,7 Mrd Ft)
- Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (8,1 Mrd Ft)
- Szent István Egyetem (15,6 Mrd Ft)
- Széchenyi István Egyetem (7,8 Mrd Ft)
- Kaposvári Egyetem (10,5 Mrd Ft)

- Semmelweis Egyetem (60,0 Mrd Ft)
- Debreceni Egyetem (56,0 Mrd Ft)

A felügyelt egészségügyi intézmények:

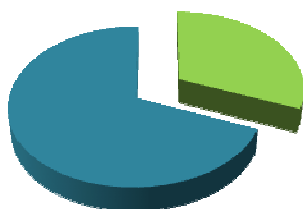
- Országos Sportegészségügyi Intézet (1,4 Mrd Ft)
- Országos Idegtudományi Intézet (3,4 Mrd Ft)
- Mátrai Gyógyintézet (1,4 Mrd Ft)
- Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet (3,7 Mrd Ft)
- Balatonfüredi Állami Szívkórház (2,4 Mrd Ft)
- Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet (2,3 Mrd Ft)

A felügyelt kulturális intézmények:

- Magyar Nemzeti Galéria (0,9 Mrd Ft)
- Iparművészeti Múzeum (0,8 Mrd Ft)
- Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (0,6 Mrd Ft)
- Pesti Magyar Színház (0,8 Mrd Ft)

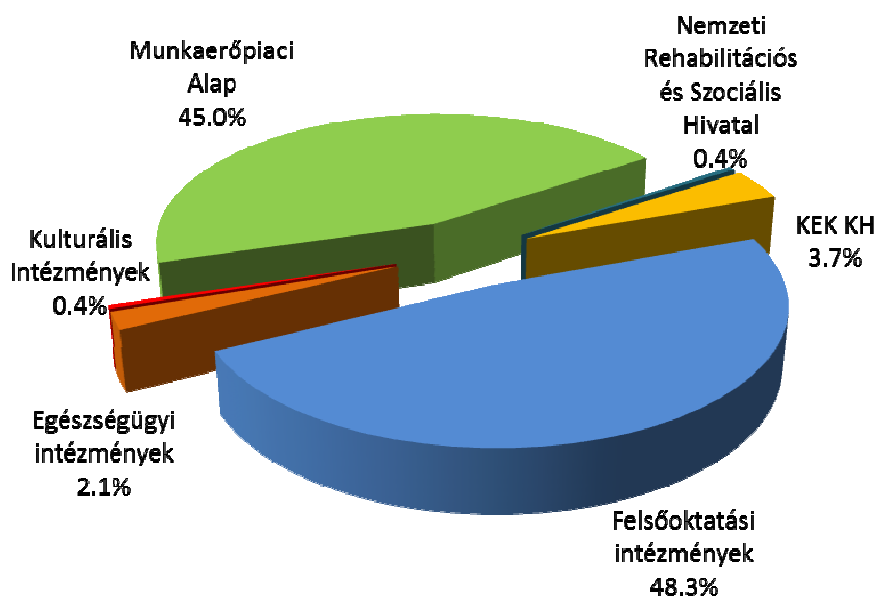
A felügyelt állami pénzalap és az országos hatáskörű szervek:

- Munkaerőpiaci Alap (312,0 Mrd Ft)
- Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (25,7 Mrd Ft)
- Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal (3,0 Mrd Ft)

A felügyelt intézmények súlya 2012. január 1-jétől az összes intézményi költségvetéshez és az elkülönített alapok költségvetéséhez viszonyítva a teljes költségvetés 31%-át teszik ki.

Az ezen belüli megoszlást a következő alábbi ábra mutatja.

A költségvetési főfelügyelők és felügyelők tevékenységének eddigi tapasztalatai, eredményei

A költségvetési felügyelői rendszer Magyarországon még csak kialakulóban van, így tapasztalatai nem olyan kiterjedtek, mint az más, nagyobb múltra visszatekintő ellenőrzési rendszereknél elmondható. Ennek ellenére már sikerült eredményeket elérni, és a felügyelői rendszer további bővítése még inkább hozzájárul majd az államháztartás belső ellenőrzési rendszereinek fejlődéséhez, segíti a mindenkorai költségvetési elvek szigorú betartásának figyelemmel kísérését.

Általánosságban elmondható, hogy az intézmények a felügyelőket és a felügyelet tényét elfogadták, a felügyelőkkal szemben együttműködő magatartást tanúsítanak. Kialakult a költségvetési felügyelők feladatellátásának eljárásrendje. A felügyelők a kijelölt intézmény gazdálkodásával kapcsolatos tapasztalataikról, intézkedéseikről havonta, a tárgyhót követő hat munkanapon belül írásos beszámolót adnak, amely minden felügyelő és felügyelt intézmény esetében egységes szerkezetben készül el.

A Magyar Államkincstár szervezetén belül létrejött a költségvetési felügyelet koordinációs központja, amely a felügyelők által leadott havi jelentéseket áttekinti, véleményezi, majd véglegzés után – az illetékességnek megfelelő csoportosításban – megküldi a nemzetgazdasági miniszter, az államháztartásért felelős államtitkár, a nemzeti erő-

forrás minisztere, az egészségügyért felelős államtitkár, a felsőoktatásért és tudománypolitikáért felelős helyettes államtitkár, valamint a közigazgatási és igazságügyi miniszter részére. A felügyelt intézmények vezetői részére a felügyelők juttatják el a véglegesített jelentést.

A felügyelőkkel kapcsolatos egyéb adminisztratív, koordinációt igénylő feladatokat is a központ végzi. A központ vezetője a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez delegált főfelügyelő, az adminisztratív feladatokat a Munkaerőpiaci Alaphoz kirendelt felügyelő látja el, biztosítva így is a takarékoságot.

A felügyelői rendszer előnyei közé tartozik, hogy – mivel folyamatosan kapcsolatot tartanak a felügyelt intézmények vezetőivel, illetve állandó jelleggel jelen vannak a kijelölt intézménynél – hirtelen felmerült kérdések, problémák esetében is gyorsan tudnak információhoz jutni. Ilyen volt például a felsőoktatási intézményekhez kirendelt felügyelők alapfeladataik mellé teljesített ad hoc feladatellátása is: az intézmények vonatkozásában az integrációs folyamatok, illetve az egy hallgatóra jutó kiadások felmérése volt a kitűzött cél. A központ koordinációjában ezek a feladatok sikeresen megvalósultak és a kért információ előállítása megtörtént.

Napirenden van a felsőoktatásban az önköltség meghatározása, az Unió fejlesztések önrészének elemzése is, ebben a munkában a felügyelők aktívan részt vesznek.

A felügyelők ezen kívül már sok konkrét apróbb eredményekről is beszámoltak, amelyek az egyes intézmények tekintetében – a teljesség igénye nélkül – az alábbiak (az eredményességet persze a felügyelő jelezte és gondolja annak, nem feltétlenül látja esetleg ezt így egy intézmény is).

Pécsi Tudományegyetem

Az Egyetem gazdasági vezetése elkötelezett a gazdasági folyamatok szabályozottságának folyamatos javításában és a szabályszerű működés személyi-, szervezeti feltételei megteremtésében, a megfelelő kontrollrendszerek kiépítésében. Figyelmet érdemel az úgynevezett Stabilizációs Program elkészítése, amelyben az intézményi erőforrások és feladatok áttekintésével javaslatokat fogalmaztak meg az Egyetem Szenátusa részére erőforrások racionálisabb kihasználására, belső megtakarítási lehetőségek feltárására, illetve konkrét intézkedések megtételére.

Mindezek mellett az Egyetem jelenlegi gazdasági helyzete kritikusnak értékelhető. A fizetőképesség megőrzése, fenntartása nagy kockázatot hordoz, a Klinikai Központ vesztesége hónapról hónapra rontja az Egyetem egyenlegét.

Ha az adósságállomány alakulását vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy a 2011. május havi 5856,0 millió Ft-ról december hó végére az állomány 6794,0 millió Ft-ra nö-

vekedett. A szállítói állomány havonkénti növekedése egyben annak „öregedését” is mutatja, ami további költségeket jelent (késedelmi és faktor kamat) az Egyetem számára. Ennek ellenére elmondható, hogy a gazdasági vezetés a nehéz feltételek – Klinikai Központ működési hiánya, az „örökségként” kapott magas szállítói állomány – mellett az év során eddig eredményes likviditás menedzselést folytatott. A főfelügyelőt az eltelt félév során egyre inkább bevonták a gazdasági folyamatokba: egyre többször igényeltek konzultációkat, egyeztető megbeszéléseket az egyes gazdasági, szervezeti döntéseket illetően.

Az adósságállomány konszolidálása december utolsó napjaiban végül kormányzati intézkedés keretében megtörtént, így az állomány 3475 millió forintba csökkent.

Az Egyetemen gyakran előfordult – és erre az idei esztendőben is volt példa –, hogy a korábbi évek úgynevezett kari (gazdálkodó egység) maradványát tárgyévi feladatok finanszírozásánál számításba veszik.

Ezek az úgynevezett belső, kari maradványok a főfelügyelő álláspontja szerint csak virtuális maradványok, hisz likvid forrás fedezetül nem áll rendelkezésre. Mindezekről külön levélben tájékoztatta is az Egyetem gazdasági főigazgatóját. A tájékoztató levélben jelezte, hogy ezek a „maradványok” akkor és csak akkor használhatók fel, előirányzat (gazdálkodási keret) ezek összegével csak akkor emelhető fel, ha a források egyidejűleg és azonos összegben rendelkezésre állnak.

Gyakorlatilag ezzel az intézkedéssel a 2010. év végéig felhalmozott belső maradvány felhasználást – összege 2010. év végén 4,3 Mrd Ft – a főfelügyelő befagyasztotta.

A főfelügyelő több kötelezettségvállalást érintően is kifogással élt.

A főfelügyelő az Egyetem több alapvető szabályzata esetében gyakorolta előzetes véleményezési jogát és az SZMSZ készítésében is aktív szerepet vállalt.

Nyugat-magyarországi Egyetem

Az Egyetem 5 városban működik 20 gazdálkodó egységgel. A gazdálkodás alapvetően a 20 egység szintjén valósul meg, ahol a költségvetési támogatás mellett a saját bevételek (pályázatok, működési bevételek, szakképzési hozzájárulás, kutatási bevételek stb.) biztosítják az oktatás, a tudományos munka és a fejlődéshez szükséges pénzügyi kereteket.

Az Egyetem általános gazdasági helyzete 2011. áprilisa óta jelentősen javult, ami a szállítói tartozás állomány csökkenésében jelentkezik. Az első negyedév finanszírozási nehézségei május végére feloldódtak, ami a likviditást jelentősen javította. A szállítói tartozásállomány májusi 2,3 milliárdról változó nagyságrendben 2011. év végére 691 millióra csökkent. Az elmúlt hónapokban a december végi állománynál kisebb szállítói

tartozás a pályázati bevételek ütemes teljesítésének is köszönhető, ami év végi elszámolások miatt visszafogottabbá vált.

A költségvetési felügyelői rendszer bevezetését az Egyetem jó érzéssel befogadta, lehetőséget biztosított a napi munka ellátásához. A felügyelő napi konzultációs megbeszélést tart a gazdasági főigazgatóval, valamennyi jelentős gazdasági kérdésben együttesen foglalnak állást. Mindennapi tájékoztatást kap a napi likviditási helyzetről, a bejövő bevételekről, és a tervezett kiutalásokról. A felügyelő valamennyi 100 ezer Ft-ot meghaladó kötelezettségvállalást láttamoz, ennek ismeretében pályázati kiadásokra is rálátása van. A jogszabályban előírt 10 millió Ft-ot meghaladó kötelezettségvállalás véleményezésére nem került sor a fél év során, mivel költségvetési támogatásból és pályázati keretből sem indult ilyen értékű beszerzés.

A pénzügyi fegyelem betartása érdekében szükséges szabályzatok rendelkezésre állnak, azonban az már most látszik, hogy a pénzügyi zárolások miatt további szigorítást jelentő szabályozásra lesz szükség a 2012. évi gazdálkodás fenntarthatósága érdekében.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az Egyetem pályázati intenzitása magas szintű. Az ezzel járó bevételi bizonytalanság mellett is figyelembe kell venni, hogy a bevételek és kiadások ütemezhetősége az Egyetem likviditásának fontos és meghatározó feltétele. Ezért a felügyelő felhívta a figyelmet arra, hogy meg kell követelni minden gazdálkodótól, hogy kiemelt figyelmet fordítson a pályázatok pénzügyi kezelésére.

Az Egyetem működőképességének megőrzése 2012-ben attól is függ, hogy a hallgatói létszám a jövőben az új finanszírozási rendszerben miként alakul. Az egyetemi kapacitás munkaerő, tanári kar és az infrastrukturális háttér jelentős nagyságrendet képvisel a mai felsőoktatásban megőrzése fontos gazdasági szempont is.

Budapesti Corvinus Egyetem

Az Egyetem minden elemében felelős költségvetés tervezést és végrehajtást valósít meg. Nincsenek alultervezések és felesleges kiadások sem. A gazdálkodás egyértelműen kontrollált a Gazdasági és Műszaki Főigazgatóság részéről. A kötelezettségvállalás és az ellenjegyzés rendje következetesen, átláthatóan és körültekintően szabályozott és megkövetelt.

Az Egyetem kiemelkedően jól szabályozott. A szabályozottság együtt jár a tudatos szervezeti felépítéssel, pontos felelősségi viszonyok alkalmazásával. Az Egyetemen magas szintű kontrolling rendszert üzemeltetnek, ami párosul az információs nyitottsággal. Az Egyetemről külső szemmel is széles körűen lehet tájékozódni, az információk naprakészek.

Az Egyetem kiemelkedően sok pályázati forrást nyert el az elmúlt években. Ezek kezelése mindaddig nem okozott problémát, amíg nem voltak likviditási nehézségek. Az év elejétől a 2010. évi zárolás végrehajtása miatt bekövetkezett forráshiány felerősítette a nagy, kissé túlzó pályázati kötelezettségek veszélyét. Az utólagos elszámolás szabályai miatt a pályázati kifizetési kötelezettségek komoly részben okozták az Egyetem likviditási hiányát.

Ebben a kérdéskörben a főfelügyelő véleménye szerint mindenképp célszerű két intézkedéscsomag. Az első az Egyetem által belülről kezelhető: az elszámolási időszakok sűrítése. A másik probléma részben külső szabályozással is kezelhető lenne: a felsőoktatási intézmények pályázati lehetőségeit elkülönített intézményen belüli pályázati alaphoz lehetne kötni.

Az Egyetem 2011. nyár folyamán intézkedéseket tett az elszámolások felgyorsítására, így jelenleg kisebb ez a típusú hiány.

Az állami támogatás az Egyetem likviditását nagyban befolyásoló tétel. Az év elején bekövetkezett öt hónapos PPP támogatás elmaradás szintén a gazdálkodás egyensúlyát veszélyeztette. Láthatóan – noha a saját bevételek jól tervezettek és ütemesen érkeztek be – nem rendelkezik az intézmény olyan tartalékkal, ami a támogatások elmaradását, csúszását ellensúlyozni tudná.

Az Egyetem elérte a zárolások, az elvonások hatására az eladósodási küszöböt, újabb jelentős elvonást már csak az alpműködésének veszélyeztetésével tudna túlélni.

A főfelügyelői munkához kapcsolódóan minden munkafeltétel a kezdetektől biztosított. A főfelügyelőnek az intézmény minden vezetőjével sikerült a személyes kapcsolatot kialakítani, kimondottan segítőkész a hozzáállás. A soros, gazdálkodást érintő kérdésekben folyamatos a konzultáció, minden információ biztosított a munkához. A főfelügyelői munkával járó egyetemi belső kötelezettségeket rektori-gazdasági főigazgatói utasítással azonnal beépítették a belső szabályzati rendszerbe.

Az Egyetem vezetése minden változás esetében (zárolás, tilalmak, stb.) azonnal megoldási lehetőségeket keres. Rektori-gazdasági főigazgatói utasításokkal teljes körűen szabályozzák az átmeneti vagy véglegesnek szánt körülményeket.

Havonta átlagosan 35-40 kifizetési, kötelezettségvállalási kérelem kerül főfelügyelői felülvizsgálatra. A magas szintű belső szabályozás miatt az anyagok előkészítettsége jó színvonalú. Alapvetően formai okokból kellett visszatartani kérelmeket, ezek javítása gyorsan megtörtént. A pénzügyileg kritikus tavasz-nyári időszakban a gazdasági főigazgatóság szigorított a belső rendjén, így már szinte teljes körűen kész anyagok kerültek véleményezésre. Ezzel együtt is, az egyes pénzügyi-gazdálkodási egységekkel történt ügýtípusokra lebontott egyeztetések hatására érezhetően javult az anyagok előkészítettsége, egyenszilárdsága.

Az Egyetem több mint 600 millió Ft-os likviditási hiánnyal kezdte meg a 2011. évet. Mindezt hosszú időn keresztül nem tudta csökkenteni, sőt május végére megduplázódott 1232 millió Ft-ra. Ennek két fő összetevője volt: a 2010. év végi zárolás hatása és a 2011. év elején elmaradt támogatások (PPP, pályázati pénzek). Az Egyetem vezetésének szigorú és szabályozott intézkedései alapján sikerült az eladósodást megállítani, tervezett mértéken tartani. A szeptember elejére beérkezett támogatások megteremtették az alapját a likviditás rendbetételének. Gyakorlatilag azóta pozitív az Egyetem költségvetési helyzete.

Egy kiemelkedő ügy volt, amely esetében erőteljes felügyelői beavatkozásra került sor. Az ún. Tudásközpont kérdéskörében – közel 2,5 Mrd Ft – kellő körültekintés nélkül készültek szerződéses javaslatok. Sikerült az ügyben mindenki számára elfogadható és kontrollálható menetrendet kitalálni. Ellenkező esetben nagyon komoly bajba került volna az Egyetem gazdálkodása.

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Az Egyetem jelenlegi költségvetési struktúrájában rendkívül racionális a kari és nem kari szervezeti egységekre lebontott, benormázott, precíz, tételes bontás, ami nem teszi lehetővé az „elúszást”, illetve a meglévő év végi maradvánnyal együtt jól biztosítja az egyes költségvetési évek prudens gazdálkodását.

A Felügyelői Eljárásrend feladatul adja, hogy az intézményi vezetés operatív ülésén a felügyelők részt vegyenek. Így a BME-n kialakult korábbi gyakorlaton túlmenően – kéthetenkénti Rectori Tanács, Szenátus, Gazdasági Tanács – a főfelügyelő részt vesz a hetenkénti szűk körű (rektor, rektor-helyettes, főtitkár, főigazgató, főfelügyelő) majd az azt követő dékánokkal kibővített vezetői értekezleten.

Ezen új fórumok minőségi változást hoztak mivel a gazdálkodási kérdésekre az operatív működésre vonatkozóan a főfelügyelő úgy reagálhat, hogy az Egyetem teljes felső vezetése jelen van, beleértve a 8 kar dékánját is. Ekkora intézménynél rendkívül fontos, hogy a kari vezetőkkel intenzívebb legyen a szakmai kapcsolat.

A felügyelők megegyeztek az Egyetem általános rektor-helyettesével az információk, a monitoring bővítésében, a karokon zajló gazdálkodási kérdésekkel, személyi kiadások elemzésével összefüggésben. E szerint rendszeresen elkészülnek a személyi kifizetésekről szóló elemzések, illetve az éves kari költségvetéseket a vezető fórumok megtárgyalják és így transzparenssebbé válik a kari gazdálkodás.

A főfelügyelő bevonásával elsősorban a létesítményekkel kapcsolatos beruházási és felújítási terveket módosította az Egyetem, a korábban tervezett tételek egy részét törölték, csökkentették, átütemezték. Egyéb beszerzések esetén is megvizsgálták a bekerülési értékek csökkentésének lehetőségét, a műszaki specifikációk illetve az időbeli

ütemezések módosításán, újratárgyalásán keresztül. Mindezekkel együtt már a csökkentett keretek melletti belső költségvetések születtek.

A 2011. évi költségvetés tervezésekor az előterjesztő rektor-helyettes úrral több körben egyeztetett a főfelügyelő és így 11 projekt került törlésre, amelyek összértéke közel 700 millió Ft. Másik tárgyalás során 14 beruházási, felújítási munka esetében mintegy 1 Mrd Ft-tal csökkent az elkölthető keretek nagysága. A felszabaduló keretek más fontos kiadásokra kerültek átcsoportosításra, ill. az évközi működés segítésére likviditási tartalék került kialakításra.

Mindezek mellett – már a 2012.évi programokból – előzetesen is törlésre kerültek nagyobb beruházások, összesen 490 millió Ft a halasztás.

Szolnoki Főiskola

A Szolnoki Főiskola rendkívül kedvezőtlen likviditási helyzetben van, amelyet a zárolások, maradványtartási kötelezettség mellett a 2010. évről áthúzódó kötelezettségek (szállítói tartozások, év végi elszámolásból adódó támogatás visszafizetések), illetve a futó pályázati és vevői kintlévőségek súlyosbítanak.

Az évek óta csökkenő hallgatói létszám – különösen a normatívás nappalis hallgatóké – a felügyelő megítélése szerint elkerülhetetlenné teszi a korábbi években elmulasztott integrációt.

A Szolnoki Főiskola vezetése igen korrekt módon fogadta 2011. április 15-től a felügyelői kirendelés tényét és a felügyelő személyét egyaránt. Jellemző volt a gondok kendőzetlen megosztása, szenzitív adatokhoz, belső rendszerekhez való hozzáférés biztosítása, a kért anyagok azonnali biztosítása. Néhány hónap – és több kifogás, kötelezettségvállalás-blokkolás – után a kapcsolat és az anyagok rendelkezésre bocsátása nehezebbé vált, ennek ellenére máig tiszteletteljesnek és korrektnek mondható a munkakapcsolat.

A felügyelői munka a felügyelt intézmény szakmai tevékenységének teljes körű ismeretét igényli, a kötelezettségvállalások minősítése (időszerűség, szükségszerűség stb.) anélkül nem lehet reális. Emiatt a felügyelő a szerződések, megrendelések értékhatártól független, teljes körét vizsgálja, amely az eltelt félévben jól szolgálta a főiskola szakmai tevékenységének áttekintését is.

Több millió Ft megtakarítást hoz a jelenleg érvényes szerződések felügyelő által kezdeményezett felülvizsgálata vagy felmondása. Ilyenek például: helyiségbérletek oktatásra, irattározásra való felhasználása, fénymásolók bérleti konstrukcióban történő működtetése, kérdőív és felméréskészítő szoftvercsomagok követési díjánál elért megtakarítás, az INVITEL telefonos szerződés, telefonok zene felhasználói jogdíjai, szerver karbantartási szerződések.

Emellett a gazdasági vezetéssel folytatott napi konzultációkból kiderült, hogy a felügyelői tevékenység első hónapjától a felügyelőhöz (sőt a gazdasági főigazgatóhoz) el sem jutottak bizonyos kötelezettségvállalások ellenjegyzésre. Ez a hiba a működés során kiküszöbölésre került.

A felügyelői tevékenység kapcsán szükséges kiemelni egyrészt ezt az ún. „állandó helyen álló traffipaxos autót”, fékező funkciót; másrészt azt a körülményt, hogy a költségvetési szigorítások, zárolások sorozata a költségvetési szervek egy részénél az alapvető működtetésben is zavarokat okoz. Emiatt a felügyelői tevékenység értékelésénél – a számszerűsítés helyett – a szabályszerűség, átláthatóság biztosítását kell elsődlegesen kiemelni.

Károly Róbert Főiskola

Az intézmény 2011. évi nyitó pénzkészlete 880 mFt, míg záró pénzkészlete 810 mFt volt, ugyanakkor az utóbb elvonássá alakult kormányzati zárolás 184 m Ft-ot tett ki; ami azt jelenti, hogy 114 mFt-ot az év folyamán sikerült kigazdálkodni. Az év végére mind a kiadások, mind a bevételek jelentősen elmaradtak az aktuális (megnövelt) előirányzattól. A tartozásállomány végig 20-44 mFt között mozgott, a fizetési kötelezettségek időbeni teljesítését egyetlen időszakban sem veszélyeztette. Hasonlóan alacsony volt egész évben a vevőállomány, a 45 mFt-ot nem haladta meg.

Egy alapvetően kiegyensúlyozott helyzetben lévő intézménynél, amelyik jogkövető módon gazdálkodik a felügyeleti munka nem eredményez olyan látványos megtakarításokat, mint a forráshiányos intézményeknél. Itt a hangsúlyt arra célszerű helyezni, hogy a meglévő forrásokat a rendeltetésüknek megfelelően és minél hatékonyabban használják fel.

Számszerűsíthető eredmény volt az oktatói elismerésekhez kapcsolódó több milliós kifizetések elhalasztása. Támogatólag működött közre a felügyelő a közüzemi díjak felülvizsgálatát eredményező eljárásban, ami 2011-ben több mint 2 mFt megtakarítást hozott. Ugyancsak része volt a mobil telefonálásra kiírt közbeszerzés anomáliáinak feloldásában, amely akár 2 mFt kárt is okozhatott volna az intézménynek. Legalább 1 mFt megtakarítást eredményezett a Főiskola gazdasági társaságai tevékenységének összehangolására tett javaslata. Szerény – százezres nagyságrendű – megtakarítást eredményezett a Magyar Tudomány Napja helyi rendezvénye étkezési kiadásainak megkurtítására tett indítványa, mégis példaértékűnek tekinthető, mert ezáltal sokan szembesültek a valós gazdasági helyzettel. Nem utolsósorban szerepe volt a takarékosági terv következetes végrehajtásában, amivel – kimutathatóan – 96 mFt-tal sikerült tehermentesíteni a tárgyévi költségvetést. Nem állítható, hogy a megtakarítások kizárólag a költségvetési felügyelőnek köszönhetők, de az igen, hogy a felügyelet hiányában a megtakarításokra nem feltétlenül akkor, nem úgy és nem olyan mértékben került volna sor.

Kevésbé számszerűsíthető, de valóságos az az ellenőrző szerep, amely egyes közbeszerzési kiírások, megbízási szerződések hiányosságainak feltárásában nyilvánult meg. Az előkészítés fázisában tett felügyelői észrevételek nélkül anyagi veszteség érhetne volna az intézményt.

A legnagyobb, nem számszerűsíthető eredmény továbbra is az, hogy a felügyelői jelenlét már önmagában visszatartó erejű. Az intézmény vezetői inkább még egyszer átgondolják döntéseiket mielőtt a költségvetési felügyelő aláírását kérik.

Összességében megállapítható, hogy a Károly Róbert Főiskola 2011-ben méltányolandó erőfeszítéseket tett fennmaradása érdekében. Szabályozottsága megfelelő volt, kirívó gazdálkodási hiányosságot nem volt. Takarékosági programja következetes végrehajtása érdekében a belső demokráciát a szükséges minimumra korlátozta. A költségvetési felügyeletet a kezdeti bizalmatlanság után elfogadta, konstruktív hozzáállást tanúsított. A következő évben kulcskérdés lesz a hallgatói létszám alakulása – különösen a költségtérítéssel képzésekre jelentkezők száma – valamint az, hogy tevékenységének kiterjesztésével mennyire tudja kompenzálni a költségvetésből kieső forrásokat.

Országos Sportegészségügyi Intézet

Az Intézet éves költségvetési főösszege mintegy 1,4 Mrd Ft. A kiadások fedezetét költségvetési támogatás, OEP bevétel és egyéb működési bevétel biztosítja.

Az Intézet költségvetési támogatása elsősorban az országos sportegészségügyi hálózat fenntartását szolgálja, kisebb része az intézet kutatási szakfeladatát finanszírozza.

A költségvetésben jelentős finanszírozási forrást jelent az Egészségbiztosítási Alap által folyósított támogatásértékű működési bevétel. E forrás nagyságrendjét – elsősorban a teljesítmény volumenkorlát (TVK) miatt – érdemben az Intézet nem képes befolyásolni. Alapvető probléma az aktív fekvőbeteg ellátásban az a körülmény, hogy a TVK-val elismert teljesítményhez képest az Intézet ágykapacitása túlméretezett, a TVK maximális kihasználása mellett az ágykihasználtság mértéke nem éri el a 30%-ot. Az ágyszám csökkentése mérsékelné a fix költségként jelentkező kiadásokat, azonban a várólista miatt a TVK egyidejű, kismértékű emelése is indokolt lenne. A krónikus fekvőbeteg ellátás esetében az Intézet vezetésének erőfeszítései nyomán 2011-ben jelentősen javult a finanszírozás. A járóbeteg ellátás területén viszont indokolt lenne a sportegészségügyi ellátáshoz nem közvetlenül kapcsolódó, veszteséget termelő szakrendelések megszüntetése.

Az intézmény saját bevételei elsősorban a sportorvosok által beszedett vizsgálati díjakból származnak. A díjak felszámításának jogszabályi alapja rendezetlen, a bevételek hiányában azonban a sportorvosi hálózat (kizárólag a költségvetési támogatásból)

működésképtelenné válna. Fontos lenne a jogszabályok összehangolása, a finanszírozás törvényes kereteinek megteremtése.

Az Intézet kiadásainak bázisalapú tervezése évek óta nem alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. Az orvosok egy része vállalkozóként dolgozik, néhány egészségügyi szolgáltatást az Intézet vásárolt közszolgáltatásként, más egészségügyi szolgáltatóval végeztet. A személyi juttatások és a létszám, valamint a dologi kiadások előirányzata ezeket a változásokat nem követte, ezért jelentős mértékű a dologi kiadások alultervezettsége. E problémát évről-évre a kiemelt kiadási előirányzatok közötti átcsoportosítással orvosolják.

Az Intézet likviditási helyzete sérülékeny. A szezonális ingadozások vagy késve érkező fejezeti finanszírozás hónapokra leronthatja a tartozásállomány mértékét. A finanszírozás év végére általában kiegyenlítődik, és ez ma még elegendő a tartozásállomány kezelhető szinten tartásához.

Az Intézetben eltöltött év során a költségvetési főfelügyelő az alábbi javaslatokat tette:

- a költségvetés tervezése során a valós kiadási szerkezetnek megfelelő átcsoportosítások végrehajtása, a válogatott keretek sportorvosi ellátására szolgáló forrás beépítése az Intézet eredeti előirányzataiba,
- a kiszervezett műszaki üzemeltetési és parkfenntartási feladatok saját dolgozóval történő ellátása (mely a számítások alapján lényegesen olcsóbb lenne),
- a szervezeti és működési szabályzat aktualizálása és hatályba léptetése,
- a kötelezettségvállalás, ellenjegyzés, érvényesítés, utalványozás rendjéről szóló szabályzat módosítása, aktualizálása (több alkalommal),
- a 2000-ben megkezdett, 2007-ben forráshiány miatt felfüggesztett beruházás (új épület építése és a régi épületek rekonstrukciója) befejezése, amennyiben az Intézet tevékenysége a jelenlegi telephelyen folytatódik, és nem kerül megszüntetésre,
- a fejezet gondoskodik a sportegészségügyi hálózat finanszírozására vonatkozó szabályok összehangolásáról és szükség szerint az érvényesíthető térítési díjak jogszabályi hátterének megteremtéséről,
- a laboratóriumi vizsgálatok átszervezése a külső szakértő által javasoltak szerint,
- azoknak a szakrendeléseknek a megszüntetése, melyek a sportegészségügyi ellátáshoz nem kapcsolódnak közvetlenül (elsősorban a fogászati ellátás, nőgyógyászat).

A költségvetési gazdálkodási, likviditási helyzet folyamatos monitorozása alapján megállapítható, hogy a jelenlegi struktúrában az Intézet kiadásainál lényeges megtakarítást nem lehet elérni. Hosszú távon megtakarítást jelentő javaslataink egy részével az Intézet vezetése is egyetért, azonban az Intézet jövőjének bizonytalansága miatt az intézkedések késnek.

Országos Idegtudományi Intézet

Az Országos Idegtudományi Intézethez 2011 áprilisától került sor költségvetési felügyelő kirendelésére. Az intézet eredeti költségvetési kiadásainak főösszege 3431,3, lejárt határidejű tartozásainak összege 493 millió Ft volt, a tárgyévi költségvetése eredeti kiadási előirányzatának közel 14,4%-a.

A működési kiadások főcsoportok közötti megoszlása az Intézet esetében eltér az általában a közszférát és ezen belül az egészségügyi szakmát többnyire jellemző 60% bér és járulék, 40% dologi aránytól. Ezt részint az okozza, hogy az Intézetben végzett műtéti beavatkozások a közkórházakban végzettekhez hasonlóan a szakmai anyagok tekintetében nagyobb költségigénnyel járnak. Ugyanakkor az intézményben végzett gyógyító-ápoló tevékenység élőmunka ellentételezésének egy része nem a bér- és járulékkiadások között, hanem vásárolt közszolgáltatások formájában szintén dologi kiadás-ként jelenik meg, jellemzően az anaesthesiológiai, az intenzív, a radiológiai orvosi tevékenységek, valamint az ápolási és a szakápolói tevékenység vonatkozásában.

Az Intézet betegellátási felelőssége speciális, a progresszív ellátás felső végpontja.

Az Intézet tevékenységei közül a fekvőbeteg ellátás kiadásai 2009 novemberétől meghaladták az OEP finanszírozás összegét. Ennek oka, hogy a TVK csökkentés miatt az Intézet rendszeresen túllépi a szerződött súlyszámot. Emiatt a lejárt határidejű tartozásállomány 2011 folyamán különböző mértékkel, az év nagyobb részében emelkedő tendenciát követve növekedett. A maradványtartási kötelezettség következménye szintén a lejárt szállítói állomány növekedése volt. A menedzsment részéről hozott intézkedések kisebb, a teljesítménytöbblet finanszírozói elismerése jelentősebb mértékű tartozásállomány csökkenést vont maga után.

Így az intézmény lejárt határidejű tartozásainak 2011. december 25-i állománya 560 millió Ft volt, amely december végére tovább csökkent 544 millió Ft-ra.

Az Intézményben a kötelezettségvállalás tekintetében keretgazdálkodás folyik, a keretek összegének havonkénti meghatározása, betartásának heti gyakorisággal történő figyelése mellett. Túllépés – a fekvőbeteg ellátás során a műtéti beavatkozásoknál felhasznált anyagok kivételével – indokolt esetben (szakhatósági kötelezés, betegápolás biztosítása), kompetens felsővezetői engedéllyel történhet.

Az egyedileg finanszírozott fekvőbeteg ellátásra biztosított keret kimerülésekor a beavatkozások leállításra kerültek.

A szakmai beszállítók számláinak kiegyenlítése elhúzódik, gyakorlatilag a szállítási készség fenntarthatósága határozza meg a pénzügyi teljesítés sorrendjét. A rendszeresen szállítók közül többen hitelezési keretet állapítanak meg, annak összegéig folytatják a megrendelések teljesítését. A fizetési készség „ösztönzése” érdekében egyes nagy szállítók azonban csökkentették a hitelezési keret összegét.

A késedelmi kamatok elengedése érdekében a gazdasági menedzsment folyamatosan egyeztet.

Az ápolási terület munkaerőhiányát „munkaerő kölcsönzéssel” igyekeznek mérsékelni, átalány díjjal fizetve a ténylegesen teljesített, és igazolt munkaórákat.

Folyamatosan követik a ténylegesen étkeztetett beteglétszámot, a változást naponként kontrollálják, és ennek megfelelően igazolják a teljesítést.

A felügyelő véleménye szerint az intézmény fekvőbeteg gyógyító teljesítményének alulfinanszírozottsága – a lejárt határidejű tartozások állományának csökkentése – központi beavatkozás nélkül nem oldható meg.

Jelentősen javítana az Intézmény helyzetén, ha a rendeletileg meghatározott élettartamig (12 év) OEP finanszírozott képalkotó diagnosztikai eszközállomány (CT, MR) cseréjével járó kiadások nem a betegellátás teljesítménye után folyósított finanszírozást terhelnék, azok cseréje a központilag versenyztetett és kiválasztott szállítóval kötött fenntartói szerződés és finanszírozás mellett történne.

A francia kapcsolat és a felügyelői rendszer nemzetközi gyökerei

A magyar és a francia költségvetési, tervezési, végrehajtási és ellenőrzési gyakorlat hasonlóságai jelentősek, nagyon fontosnak tekintem őket.

Az előzmények hosszú múltra tekintenek vissza. A két ország pénzügyi és gazdasági ügyekben leginkább érintett minisztériumai – a francia Gazdasági, Pénzügyi és Ipari Minisztérium, valamint a magyar Pénzügyminisztérium – az 1990-es évek elején komoly szakmai kapcsolatot alakítottak ki egymással. A megkezdett együttműködés eredményeként 1994-ben megállapodás aláírására is sor került.

A francia partner támogatást nyújtott a magyar költségvetési gyakorlat kialakításában valamint a pénzügyi intézményrendszer – különösen a Magyar Államkincstár – létrehozásában. Ez a kölcsönös bizalmon és később barátságon is alapuló cserekapcsolat lehetővé tette, hogy ne csak a francia befolyás érződjön hazai rendszerünkben, hanem a magyar fél is hatást gyakoroljon francia kollégáira, akik így több esetben végiggondolták

saját gyakorlatukat és egyszerűsítéseket, korszerűsítéseket hajtottak végre rendszereikben maguk is. Sok esetben jelentett viszont hasznot számunkra és takarítottunk meg akár hosszú éveket is hogy megtekintve a francia példát, kihagytunk egy fejlődési szakaszt, amelyet ők kipróbáltak és nem tekintettek jónak így mi már csak a fejlettebb rendszert vezettük be. Így történt ez például a Költségvetési Felügyelői rendszerénél ahol ők a tételre, minden kiadási tételre kiterjedő, elaprózott módszerről tértek át a lényegre tekintő, mintavételes, nem tisztán ellenőrzési, hanem szinte tanácsadói rendszerre. A magyar gyakorlatban mi már inkább egyből erre fókuszáltunk.

Az 1990-es évek elejétől elindult kapcsolat – Magyarország Európai Unió csatlakozását követően – nyilvánvalóan átalakult és a korábbi francia tanácsadói profil igazi partnerkapcsolattá alakult át. Sőt a két ország költségvetési – kincstári gyakorlata hasonlóságainak és pozitívumainak bemutatása érdekében más országok irányában került sor nyitásra és együttműködésre.

A szakmai kapcsolat témái közé a teljes körűség igénye nélkül a következők kerültek be:

- a költségvetés tervezési kereteinek javítása a programköltségvetés, a feladatorientált gondolkodás erősítése,
- a költségvetés végrehajtásának szabályozási kérdései, szervezeti keretei, a két ország Államkincstári struktúrájának összehangolása,
- regionalitás, Európai Unió források kezelése,
- önkormányzati finanszírozások és ellenőrzése,
- az államháztartás működését segítő nagy informatikai fejlesztések (francia: ACCORD, CHORUS, HELIOS, magyar: Költségvetési Gazdálkodási Rendszer (KGR)),
- kiemelt témaként a fejezetekhez, nagy intézményekhez kirendelt Költségvetési és Számviteli Főellenőrök (francia: CBCM), illetve ennek magyar megfelelőjeként a Költségvetési Főfelügyelők munkájának megismerése, feladataik és kompetenciáik közelítése.

Amint az előzményekből látható, a közel 20 éves szakmai együttműködés alapinformációiból, ismeretanyagából sok profit nyerhető ki. A felsorolt témákból napjainkban szinte mindegyik aktuális a feladatorientált tervezéstől kezdve az informatikai fejlesztéseken át a fejezeti ellenőrzési rendszer kialakításáig.

Az éves költségvetések kidolgozása során a gazdasági és költségvetési korlátok mindkét ország gyakorlatában mindig meghatározó fontossággal bírtak. A köztisztviselői,

közalkalmazotti szektor kiadásai, az államadósság szerepe, a hosszú távú nyugdíjkiadások, a több évre kiterjedő kötelezettségvállalások kiemelt jelentőségűek.

Franciaországban a költségvetési reform megvalósítása azt eredményezte, hogy újra kellett definiálni a közpénzekkel történő gazdálkodás minden egyes résztvevőjének (gazdálkodónak, számviteli szakembereknek, ellenőröknek) a szerepét.

Francia kollégáinknál az új államháztartási törvény (a 2001. augusztus 1-én megszavazott és 2006-2007-ben teljes körűen bevezetett, LOLF-nak nevezett törvény) új, átláthatóbb, nagyobb felelősséget és mozgásteret biztosít a közpénzgazdálkodók számára a továbbra is fennálló szigorú kötöttségek (költségvetési hiány) mellett. Az új rendszerben minden felelős gazdálkodó számára teljesítmény elvárások, célkitűzések, mutatók is megfogalmazódnak.

Magyarországon is évek óta cél és igény a pazarlást jelentő sima intézményfinanszírozásról a programokat, feladatokat finanszírozó rendszerre történő átállás. Nem elég persze a terv, hanem azt ellenőrizhetően, elszámoltathatóan kell végrehajtani.

Az ellenőrizhetőség garanciája kettős. Az egyik garancia hogy mindkét országban nagy jelentőséggel bíró Államkincstár működik. A költségvetések végrehajtásának keretében tartását ezen intézmények, döntően befolyásolják. Franciaországban jelentős a Kincstár önkormányzati kapcsolattartása, ellenőrzési tevékenysége, valamint a könyvelésekben betöltött szerepe.

Magyarországon a Kincstár létszáma arányában kicsit kisebb (Franciaországban 60 000 fő, Magyarországon 4000 fő), de a költségvetés végrehajtásában és az ellenőrzésben elfoglalt szerepe hasonló jelentőséggel bír.

A költségvetések tervezését, precíz végrehajtását mindkét országban komoly informatikai fejlesztések kísérik. Franciaországban külön programok foglalkoznak az adóbeszedéssel (Kopernikus) az önkormányzati pénzügyekkel (HELIOS) és a központi intézményekkel (CHORUS). Magyarországon is folyamatos fejlesztés zajlik, az államháztartás számlavezető rendszere, előirányzat gazdálkodása, kötelezettségvállalás nyilvántartása, számviteli rendszere megújításra szorul. Sok közös vonás van a két ország gyakorlatában. A pozitív kapcsolat, hogy mindkét rendszer felöleli majd az államháztartási gazdálkodás legfontosabb szegmenseit és várhatóan nagyban könnyítik majd a tisztánlátást, pontos és megbízható képet adnak majd a költségvetési számokról. A negatív vonás, hogy nem olcsók és persze elhúzódóak ezek a fejlesztések.

A költségvetés pontos végrehajtásának másik fontos garanciája a minisztériumok mellé kirendelt Költségvetési és Számviteli Főellenőrök szerepe. Ezen ellenőrök munkáját a Pénzügyminisztérium irányítja az Államkincstár közreműködésével. A magyar rendszer hasonló – Nemzetgazdasági Minisztérium és az Államkincstár szakmai közreműködése –, a különbség abban rejlik hogy mi a nagy közpénzt költő intézményekhez delegál-

tuk a Felügyelőket a minisztériumi pozíció helyett. Ez nem jelenti természetesen azt hogy ne lenne cél a jövőben majd a minisztériumoknál is a Felügyelő megjelenése.

Mindkét ország napjainkban már a tételes, mindenre kiterjedő ellenőrzés helyett a lényegi, stratégiai kérdéseket vizsgáló mintavételes módszert helyezi előtérbe.

A Költségvetési Felügyelet igen fontos eleme az államigazgatási szervek belső ellenőrzésének. A cél nemcsak az , hogy a közszolgák bizonyos tételek ellenőrzését elvégezzék, hanem hogy kézben tartsák az egyes tételek költségvetési vonzata alapján kiszámított súlyozott kockázatokat. Fontos számukra hogy megalapozottan szavatolják a költségvetés fenntarthatóságát valamint a parlamenti felhatalmazással összhangban lévő előirányzat felhasználást. A költségvetés fenntarthatósága összefoglalóan egy olyan állapotot jelent, amelyben az éves költségvetési kereteket betartják, mégpedig úgy hogy csak áthúzódó, technikai kiadások menjenek át a következő évre és ne legyen szükség egyéb komoly előirányzat átvitelre, valamint a költségvetés legyen összhangban a több-éves költségvetéssel, amennyiben gördülő tervezés is létezik.

A Költségvetési Felügyelet eszközrendszere három fontos elemből tevődik össze:

- A tárcák és intézményeik részére kiadási lehetőséget biztosító jogszabálytervezetek előzetes ellenőrzése. Ide tartoznak a közszféra, az állam által folyósított szociális támogatások illetve az ún. nyitott (alanyi) jogosultságú állami támogatási rendszerek, Az ilyen kiadási felhatalmazásokat tartalmazó jogszabályok előzetes normakontrollja az egyetlen hatásos rendszer. A pénzügyminisztérium költségvetési területe (felügyelők is) minden esetben ellenjegyzi ezeket a jogszabályokat és eltérő álláspont esetén a miniszterelnöki kabinet dönt.
- A költségvetési főigazgatóság a felügyelői vélemények figyelembe vételével javaslatot tehet az előirányzatok „befagyasztására”, megtilthatja az átcsoportosításokat, törölhet előirányzatokat. A rendszer pontos szabályait miniszterelnöki rendelet írja elő.
- A kötelezettségvállalások jogi aktusainak ellenőrzése lehetővé teszi a költségvetési tervszámok biztonságosabb betartását, lehetővé válik a kiadások következő pénzügyi évre történő átvitelének korlátozása. Ha a költségvetési felügyelő megtagadja egy adott kötelezettségvállalás ellenjegyzését akkor a szakminisztereknek külön egyeztetést kell kezdeményezni a költségvetési miniszterrel. Ez kiemelt, rendkívüli eljárást jelent.

Nagyon sok a hasonlóság a kialakított magyar rendszerrel, remélem a rendszerből nyerhető hasznok is hasonlatosak lesznek rövid és hosszú távon egyaránt.

Összefoglalva megállapítható hogy Magyarország és Franciaország államháztartási területe folyamatos változásokon megy keresztül. A két ország viszonyában egy dolog azonban mindig közös volt és ez a REFORM.

Igaz, hogy az időhorizontokban mindig eltéréseink voltak. Francia barátaink alapos felmérés, előkészítés, hatástanulmányok és a fokozatos beléptetés módszerével dolgoznak, mi pedig a gyors döntés, hirtelen bevezetés, majd „korrigálunk” módszerrel.

Nem kis fontossággal bír, hogy a reform racionális és bevezethető legyen. Tudnunk kell sokszor, hogy a változtatás először pénzbe kerül és csak utána lesz megtakarítás.

A francia kollégák sokszor felhívták a figyelmet arra, hogy a szaktárcák mindig az előirányzatok elköltésében érdekeltek, néha a nem létező kereteket is túlköltötték. Magyarországon ez „persze nem így van”, de úgy gondolom, hogy szükséges az előzetes, a folyamatba épített és az utólagos ellenőrzés is.

Minden forint elköltéséről számot kell tudni adni, a feladatot javuló színvonallal kell ellátni és nem lehet cél pusztán az intézmények finanszírozása és fenntartása.

Nyilvánvalóan nem lenne rossz a két ország változtatási gyakorlatában egy arany középutat megtalálni. Hazánkban előfordul, hogy előbb döntünk, és azután foglalkozunk a hatáselemzéssel és a kommunikációval. Francia kollégáink pedig talán picit túlzottan megfontoltan – mintegy 6 év alatt – vezették be az államháztartást korszerűsítő „LOLF” törvényüket.

II. A felsőoktatási intézmények missziói

Intézményi missziók, intézménytípusok a felsőoktatásban

Differenciálódás és homogenizálódás

A XX. század második felében a fejlett országok felsőoktatási rendszereiben egymással párhuzamosan differenciálódás, diverzifikálódás és homogenizálódás zajlott le. Ennek háttérében több, különböző típusú folyamat, jelenség állt. Elsőként érdemes említeni a tudomány fejlődéséből kiinduló hatást (amelyről a kutatói diskurzusban és a közbeszédben is viszonylag kevés szó esik): új tudományok születését, a hagyományos tudományok kereteit szétfeszítő, explicit formában is megjelenő specializációt. Ennek hatására az egyetemeken új karok, tanszékek létesültek, korábbi tanszékek szakmailag önálló részerei leváltak és új szervezeti egységet alkottak. Mindez a kutatási tevékenység sokrétűvé válásához és a képzési programok burjánzásához vezetett. Több figyelmet kapott a hallgatói létszámbővítés, ami nyilvánvalóan a hallgatók társadalmi (előképzettség, motiváció, életkor, élethelyzet szerinti) összetételének heterogénné válását eredményezte. Válaszul megjelent az egyetem mellett a rövidebb, gyakorlatorientált képzési programokat hirdető „nem egyetem” szektor, amely különböző formákban épült ki az egyes régiókban, országokban, felsőoktatási modellekben.

A diplomásokat befogadó munkaerőpiac ugyancsak gyökeresen megváltozott: az üzleti világ, a szolgáltatási szektor is megjelent a maga igényeivel, a szociális állam kiépítése következtében sok új munkahely létesült, korábban nem ismert munkalehetőségeket kínálva. A felsőoktatás feladataival kapcsolatos értékek, elvárások is bővültek. A magasán képzett munkaerő kibocsátása és a kutatás mellett kiemelt értékévé vált az esélyegyenlőség támogatása, a középfokú oktatásból érkezők elégtelen felkészültségének pótlása, a környező társadalom (a régió) szolgálata kulturális, szociális téren is.

A gazdasági értelemben vett hatékonyság, a kutatási eredmények közvetlen hasznosítása ugyancsak előtérbe került, ami elindította a gazdálkodó egyetem – szolgáltató egyetem – vállalkozói egyetem skálán való gondolkodást és gyakorlatot, mi több, megjelent e skálának a kibővítése azzal a magatartás típussal, amelyben a felsőoktatási in-

tézmény egyenesen a gazdaság motorja, az innováció bázisa. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a megállíthatatlannak tűnő hallgatói létszámexpanzió és az ezzel együtt járó állandó finanszírozási nehézségek szorításában mindenütt válságban lévő felsőoktatás csak akkor tud kilépni kritikus helyzetéből, ha elfogadta magát a társadalommal, ha szembenéz a sokrétű szereppel, felelősséggel.

A felsőoktatás azonban nagyon (egyések szerint szélsőségesen) komplex rendszer, amelyben nem egyirányúak a folyamatok. A differenciálódással párhuzamosan homogenizálódás is lejátszódott. A tömegessé válásból és a tudományok differenciálódásából adódó kihívásokra sok szempontból hasonló válaszokat adtak a világ különböző régióiban. A korábban markánsan eltérő felsőoktatási modellek (brit, kontinentális európai, amerikai) kölcsönösen közeledni kezdtek egymáshoz, miközben nem tűntek el az eredeti modellek fundamentális jellemzői. Az akkreditációs rendszer homogenizáló hatása könnyen belátható, de a támogatások pályázati rendszerben való elosztása ugyancsak ilyen irányba hat. Az európai integrációs folyamat alapvetően homogenizáló hatású, a felsőoktatást közvetlenül érintő nagy projektek – az Európai Felsőoktatási Térség és az Európai Kutatási Térség létrehozása – pedig már egészen konkrét formában célozták meg az összehangolást. Végül az akadémiai világot is elérő globalizáció még szélesebb értelmezést adott a jelenségnek.

A sokféleség tehát bonyolult jelenségek együttes hatásának köszönhető, amelyet ebben az összetettségében érdemes vizsgálni.

Az intézményi differenciálódás jelensége Európában

Bár az európai felsőoktatási reform alapvető elgondolása a képzési rendszerek azonos elvek és modell szerinti átalakítása volt (az átjárhatóság elősegítése céljából), a megvalósítás során inkább további diverzifikálódás következett be. Ez részben a reformtól teljesen független folyamatok következtében történt, de – paradox módon – maga a reform is ebbe az irányba hatott, elsősorban nemzeti szinten (főleg a többciklusú képzési rendszer bevezetésével). Az első látásra könnyen értelmezhető jelenség összetevőinek feltárása, empirikus azonosítása, és a jelenség kezelése azonban nem könnyű feladat.

A reform első tíz évének értékelésével foglalkozó vizsgálódások eredményei arra utalnak, hogy az intézmények funkcionális diverzitását lényegében mindenütt elfogadják, természetesen átfedésekkel (egy-egy intézmény többféle funkciót is betölthet). Az oktatás és az alkalmazott kutatás értelemszerű eleme az intézmények missziójának, az alap-kutatás viszont csak az egyetemek feladata. Ez azonnal hierarchikus elemet visz a gondolkodásba, presztízs és finanszírozás szempontjából. Gondot okoz, ha sokféle funkció ellátását vállalja az intézmény, mivel elég nehéz ez esetben a kellő átláthatóságot biztosítani a szereplők, érintettek számára, továbbá az intézményhálózat szintjén

fragmentálódáshoz vezethet, ami megdrágítja a rendszer működtetését. A tevékenységek szűk szakmai spektrumának művelése viszont sebezhetővé teszi az intézményt, és tartalmi értelemben is járhat kedvezőtlen következményekkel. Az intézmények kooperációja ebből a szempontból jó megoldás.

Az értékek hierarchiája mindig utat talál magának, ezért a vertikális diverzitás nagyobb figyelmet kap, mint a horizontális (miközben a társadalmi elvárások természete éppen a horizontális diverzitás elfogadását igényelné). Az „akadémiai sodrás” ereje igen erős, de lehetne akár „kutatási sodrásról” is beszélni, jelezve, hogy a két dolog nem azonos egymással, és a verseny (főleg a nemzetközi verseny) sokszor öngerjesztő módon, irracionális mértékben főleg az utóbbit erőlteti.

A diverzifikálódást és a homogenizálódást hajtó erők konfliktusa, együtt járása bonyolult helyzetet teremt. Ez megjelenik a nemzeti (regionális) és a globális szint konfliktusában (a globális szint ugyanis elsősorban a kutatás kiemelésére kényszerít). A programdiverzitás (tantárgyi diverzitás) viszont nemzeti szinten okoz konfliktust. A kormányzatok a kevésbé diverzifikált – ezért látszólag olcsóbb – megoldásokat szeretnék látni, az akkreditációs rendszer ugyanezt támogatja, továbbá az akadémiai értékek és az érintettek egy részének véleménye szerint is helyesebb. A társadalom és a gazdaság reális igényeit megjelenítő, életszerű, praktikus erők, szempontok azonban mégis sikerrel hatnak ellene.

Érdemes figyelni az intézmények szempontjából külső, valamint belső diverzitás megkülönböztetésére és együttes mozgására. A belső sokszor hasonlóan erős, mint a külső. Növekedése természetesnek mondható folyamat, kérdés azonban, hogy milyen szintig tekinthető kedvezőnek az intézmény működése szempontjából (semmiképpen nem abszolút érték). A nemzetköziesedés folyamata, az intézményi összevonások, valamint az interdiszciplináris megközelítések előtérbe kerülése növelte a belső diverzitást. Másfelől megállapítható, hogy az elitképzéshez inkább a belső homogenitás, a tömegképzéshez a heterogenitás ad kedvezőbb feltételeket.

A jelenség jobb megértése érdekében érdemes megkülönböztetni a formális és az informális diverzitást, ami összefügg a szabályozás, az intézményi autonómia és a verseny kérdésével. Bár a formális diverzitás és az autonómia elvileg pozitív korrelációban van egymással, kapcsolatuk azonban ennél bonyolultabb. Mindenesetre az intézményi autonómia csak akkor vezet tényleges diverzifikálódáshoz, ha a finanszírozási rendszer és a „szimbolikus szabályozás” kifejezetten támogatja azt. A szabályozók viszont csak akkor tudnak a diverzitás irányába hatni, ha nagy az intézményi autonómia. Ugyanakkor nagyon egyszerű, de fontos igazság, hogy az alulfinanszírozott intézmények minden lehetséges forrást igyekeznek (kényszerülnek) igénybe venni, függetlenül történelmileg kialakult intézményi identitásuktól, vállalt missziójuktól. Minden intézmény igyekszik

„valakikre hasonlítani”, hogy megkapja az elvileg versenyeztetésen alapuló támogatást, és nem saját egyediségét, a másokhoz képest felmutatható különbségét hangsúlyozza.

A modern kontinentális európai egyetem az ún. integrált modell szerint épült ki, amelyben az állam által alapított egyetemek és más felsőoktatási intézmények – saját szektorukon belül – elvileg azonos feladatokat látnak el, hivatalos formában nem különböztethetők meg, sorrendbe nem állíthatók. Ezzel szemben az amerikai felsőoktatás kezdettől fogva diverzifikált volt, a rendszer lényegéhez tartozott az erőforrásokért való verseny. Ezért Európában nem könnyű elfogadtatni a sokféleséget, mint értéket, sőt követelményt a felsőoktatás szereplőivel, köztük a kormányzatokkal és a professzori kar jó részével.

Mindazonáltal az utóbbi évtizedben lezajlott változások hatásait realitásként kezelve, az európai felsőoktatásról szóló dokumentumok ma már általánosan elfogadott elvként kezelik, hogy a sokféleség az európai egyetemek jelentős értéke, előnyös tulajdonsága. Ebben az Európai Bizottság és az Európai Egyetemi Szövetség egybehangzó álláspontot képvisel (előbbi főleg a hatékonyságot, utóbbi az akadémiai értékek őrzésének szempontjait tartva szem előtt). Ha feltárjuk és jobban megértjük ezt a sokféleséget, tudatosabban állíthatjuk azt az érintettek, a társadalom egésze szolgálatába.

A sokféleség először is segíti a hallgatókat az érdeklődésüknek és élethelyzetüknek megfelelő képzési program kiválasztásában, saját társadalmi mobilitásuk értelmezésében, esetleg felsőoktatási pályafutásuk ívének korrigálásában, a munkaerőpiaccal való találkozásban. A munkaerőpiacnak is elemi érdeke, hogy a végzett hallgatók széles választéka álljon rendelkezésre munkavállalóként. A különböző érdekcsoportok politikai szükségleteit a diverzifikált rendszer ki tudja elégíteni, míg ha nem létezik intézményi sokféleség, a rendszeren belül állandó vitákra lehet számítani. Az elitképzés és a tömegképzés hatékony megvalósítása csakis diverzifikált rendszerben képzelhető el, a felsőoktatási intézmények akkor tudnak hatékonyan működni, ha mindegyikük azzal foglalkozik (foglalkozhat), amihez legjobban ért. A felsőoktatási innovációhoz is jobb feltételeket teremt a sokféleség, mert könnyebb, kevésbé kockázatos valamely reformot kipróbálni az intézmények egy kisebb, meghatározott típusában. Összefoglalóan megállapítható, hogy a diverzifikált rendszer rugalmasabb, stabilabb, fokozottan kliens orientált, mint az egységes rendszer.

Ezek az előnyök azonban csak akkor bontakoznak ki, ha a sokféleség átlátható. Indokolt tehát egy osztályozási rendszer kidolgozása, amely rendszer segítséget adhat a felsőoktatás szereplőinek – köztük a kormányzatoknak – a tájékozódásban, a döntés előkészítésben. Az európai és a nemzeti felsőoktatás-politika hatékonyabb lehet, ha nem akar minden intézményt azonos módon kezelni.

A hierarchikus és a vertikális szemlélet

A sokféleség megjelenítésére igen hatásosan hívta fel a figyelmet az ezredfordulón kibontakozó nemzetközi rangsorkészítési hullám (nemzeti rangsorok készítésével már korábban is próbálkoztak, a nemzetközi rangsorok megjelenése pedig további ösztönzést adott az elterjedésüknek). Természetesen elsősorban a nemzetközi rangsorok váltották ki az igazi éles vitákat: a rangsorkészítés módszereiről, a felhasznált mutatók (indikátorok) kiválasztásáról, minőségéről, no meg az eredmények értelmezéséről, hasznosításáról. Az ilyen típusú vállalkozásoknál szinte szükségszerűen megnyilvánuló leegyszerűsítések, szisztematikus torzítások mellett elvi kérdések is élesen felvetődtek. Miközben az intézmények rangsorba állítása fontos adalék a teljesítmény, a minőség emelését is szolgáló versenyben, jól szolgálhatja az érintettek tájékoztatását, az is kiderült, hogy a gyorsan kibontakozó rangsor féltisizmus paradox hatásokkal járhat. Például arra ösztönzi a toplistába kerülőket (kerülni vágyókat), hogy csakis a kritikus indikátorokra koncentráljanak (pénzt és energiát nem kímélve), esetleg a minőségi szempontokat is háttérbe szorítva, a lemaradókat pedig arra, hogy mondjanak is le egyébként tényleg fontos indikátorok javításáról.

Miközben a rangsorolás a különbségtevést célozza meg, valójában homogenizáló hatást fejt ki azzal, hogy ugyanazt a mércét állítja mindenki elé. Az intézmények igazi tartalom nélkül utánozzák, imitálják a lista élmezőnyébe jutottakat (*monkey policy*), pedig igazán az javítaná versenypozíciójukat, ha egyediségüket hangsúlyoznák. A legáltalánosabb szinten felvethető: tényleg az a fontos, hogy melyek a világon a legjobb egyetemek, nem pedig az, hogy melyek a világ számára legjobbak? A kérdés arra utal, hogy a rangsorkészítők által fontosnak ítélt teljesítmények, jellemzők nem fedik le mindazokat a feladatokat, amelyeket a felsőoktatási intézményeknek el kell látniuk, hogy betölthessék társadalmi küldetésüket. A rangsorkészítők általában olyan teljesítményeket keresnek, amelyek viszonylag jól mérhetők, továbbá amelyek az akadémiai elit érdeklődésének előterében állnak.

A fentiekben jelzett társadalmi igényeken túl a rangsorok körüli tapasztalatok is ösztönözték az európai felsőoktatási intézmények klasszifikálására irányuló munkálatok megindítását. A U-Map-ként ismert projekt osztályozási rendszer létrehozását tűzte ki céljául.¹ Nem tipológiát kívánt készíteni (hangsúlyozottan nem elméleti osztályozást kívánt megvalósítani), hanem empirikus bázisra épülő rendszert. Kritériumok együttesét dolgozta ki, amelynek alapján azonosítani lehet az intézmények – eltérő feladataik alapján kialakuló – csoportjait. Az így kialakított osztályozás azzal, hogy kimutatja a hasonlóságokat és különbségeket, segít megérteni a jelenséget, növeli az átláthatóságot.

¹ A projekt leírását lásd: http://www.u-map.org/U-MAP_report.pdf

Alapvető jellemzője, hogy felhasználóbarát, mégpedig a lehető legszélesebben értelmezett felhasználói körre vonatkozóan.

Az osztályozás szoros kapcsolatban van a minőségbiztosítással, de lényeges különbség, hogy – az utóbbitól eltérően – nem ad értékelést, ítéletet, nem fogalmaz meg valamely sztenderdet, vagy minimum követelményt. Az osztályozási rendszer egyértelműen nem rangsorkészítés eszközéül szolgál. Bár nyilvánvalóan több ponton van hasonlóság a két módszer között, lényegesek a különbségek. A rangsorok – természetüknél fogva – mindig hierarchiában gondolkodnak, ami idegen az osztályozástól, ugyanis utóbbi analitikus jellegű. A rangsorok főleg az intézmények történelmileg kialakult presztízsét fejezik ki, az osztályozás pedig a tényleges intézményi viselkedés jelen állapotának mérésén alapul. A rangsorkészítők sokszor szembesülnek azzal az akadállyal, hogy fontos adatok hiányoznak a hivatalos adatbázisokból, közleményekből. A hiányt szakértői elemzésekkel pótolják. A szakértők viszont általában nem képesek egy-egy intézmény működésének minden fontos elemét átlátni. Az osztályozási rendszer más úton jár: meglehetősen széles körű indikátorrendszer kialakítására saját adatbázist kíván létrehozni, az információkat hivatalos adatközlésekből és kontrollált survey jellegű vizsgálatokból gyűjti, és csak végső esetben fordul az intézményekhez. Míg a rangsor soha nem működik semleges információként, megváltoztathatja az intézmények viselkedését, nem várt reakciókat, hatásokat válthat ki az érintettek, a kliensek körében, addig az osztályozási rendszer segítséget ad az intézmények és partnereik munkájához. Valószínűleg nem lehet elkerülni, hogy egyesek rangsorkészítésre használják majd az osztályozást, hiszen ez egy tanulási folyamat. A két megközelítés egyébként összekapcsolható. Az osztályozás azonosíthatja a ténylegesen összehasonlítható intézmények csoportjait, amelyeket már relevánsabban lehet rangsorolni.

A fenti megfontolások alapján a projekt alkotói a következő alapelveket rögzítették. A rendszer empirikus adatok felhasználásával épül fel, az intézmények jelenlegi jellemzőit figyelembe véve, nem pedig előzetesen meglévő, szabályozási típusok alapján (pl. egyetem, főiskola, vagy a fenntartó típusa). Többdimenziós jellegű, többféle érintett szereplő szempontjait veszi figyelembe, hogy utóbb mindenki a saját érdeklődése alapján használhassa. Nem hierarchikus, sem a vizsgálati dimenziók, sem az azokon belüli indikátorok tekintetében. Minden felsőoktatási intézmény számára releváns. Leíró, nem pedig normatív jellegű. Nem értékeli az intézményeket az egyes dimenziók vagy indikátorok alapján. Megbízható és ellenőrizhető adatokat használ, meglévő adatokra támaszkodik, nem igényel további adatfelvételeket.

Többféle kísérlet és szakmai kontroll után a modell hat dimenzióban írja le az intézmények tevékenységét: oktatás és tanulás, a hallgatók összetétele, kutatás, tudástranszfer, nemzetközi orientáció, regionális elkötelezettség (ezekhez összesen 22 indikátort rendeltek). A dimenziók köre jelzi azt a törekvést, hogy a rendszer a hagyományos felsőoktatási feladatokon, az oktatáson és kutatáson túl meg tudja ragadni az ún. harma-

dik missziót is. Ez a szempont az utóbbi években került előtérbe az intézmények értékelésénél (előzménye a fentiekben érintett diskurzus a felsőoktatás megváltozott társadalmi szerepéről, felelősségéről). A harmadik misszió körébe sorolható tevékenységek különböző – részben az oktatás, illetve a kutatás küldetéseihöz kapcsolódó, részben e hagyományos feladatokon túlmutató – feladatokat foglalnak magukba. Jelentős részük nem tekinthető újnak, hiszen a felsőoktatási intézményekre korábban is jellemző volt bizonyos szintű – elsősorban az oktatáshoz és a kutatáshoz kapcsolódó – társadalmi szerepvállalás. A harmadik misszió vizsgálata tehát nem az ide tartozó tevékenységek újdonságértéke miatt indokolt, hanem azért, mert napjainkra ezek a társadalomnak nyújtott szolgáltatások egyre hangsúlyosabban, mindinkább explicit formában jelennek meg a felsőoktatási intézmények vállalt feladatai között (technológia transzfer, innováció, tanácsadás, nem hagyományos hallgatói csoportok bevonása, a társadalmi esélyegyenlőtlenségek csökkentése stb.)²

Kísérlet a magyar felsőoktatási intézmények tevékenység szerinti csoportjainak azonosítására

A magyar felsőoktatás, a felsőoktatási intézmények sokfélesége, az utóbbi 20 évben felgyorsult differenciálódása jól ismert és sokszor hivatkozott jelenség. Természete, jelentősége egy-egy dimenziót vagy indikátort illetően folyamatos vizsgálódások tárgya. A dimenziók összekapcsolására, a többféle szempont rendszerbe foglalt, együttes kezelésére azonban eddig nem került sor. Jelenlegi (2010-2012-es futamidejű) kutatásunkban erre tettünk kísérletet, amely közvetlenül támaszkodik az európai modellépítés tapasztalataira, mintegy hazai kipróbálásának tekinthető. Célunk egyfelől az, hogy új megközelítésben, az eddigi kérdésfeltevéseket félretéve, jobban megismerjük felsőoktatási rendszerünk sokféleségének természetét. Intellektuálisan ezúttal az bizonyult a legnehezebb feladatnak, hogy félretegyük a megszokott, automatikusan hierarchiában való gondolkodást. Most az a kérdés, hogy az intézmények mit tesznek, és nem az, hogy azt milyen jól teszik (ami szintén fontos kérdés, de csak az előbbi megválaszolása után következik). Figyelmünk a tevékenység egészére, annak sokrétűségére irányul, anélkül, hogy az egyes tevékenység típusoknak fontossági sorrendet tulajdonítanánk (amit érdemes megtenni, de előbb fel kell térképezni az „egészet”). Ettől a megközelítéstől azt reméljük, hogy megtudjuk, mennyire van úgy az, amit evidenciaként kezelünk (hiszen „semmi sincs egészen úgy”). Másfelől az Európai Felsőoktatási Térségben született kezdeményezés megismertetésével fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy a magyar felsőoktatásról szóló diskurzus során soha nem szabad megfeledkezni az európai (nemzetközi) környezetről, hiszen maga a jelenség sem áll meg az országhatároknál.

² Az ezzel foglalkozó európai projekt eredményeit lásd: <http://e3mproject.eu>

A vizsgálati dimenziók rögzítésekor és az indikátorok operacionalizálásakor a U-Map modellből indultunk ki, de figyelembe vettük a hazai adottságokat. Olyan indikátorokat használtunk, amelyeknél hivatalos, az intézményekre teljes körű (vagy meghatározott körű) adatokat nyújtó forrásokra támaszkodhattunk, illetve ellenőrizhető survey jellegű adatgyűjtések eredményeit vettük igénybe. (A hat dimenzióban összesen 27 indikátorral dolgoztunk. Az adatforrások természetéből adódóan alapvetően a 2009/2010. tanévre vonatkozó adatokat használtuk).³

Klasszifikációs munkánk eredményeinek bemutatása előtt érdemes néhány jól ismert tényre utalnunk. A magyar felsőoktatás intézményhálózata meglehetősen összetett az intézmények mérete szempontjából. A vizsgálat időpontjában 69 felsőoktatási intézményből 34 igen kicsi a hallgatói létszámot illetően (ezer fő alatti). Ezek döntően egyházi intézmények és főleg főiskolák. A magánintézmények ugyancsak jellemzően kisebbek. A 10 ezer fő feletti intézmények viszont kizárólag állami fenntartásúak, az egyetemek pedig jellemzően nagyobb méretűek, mint a főiskolák. Ebből következnek a hallgatói létszám megoszlásának jellemzői. A hallgatók döntő többsége (86,7%) állami intézménybe jár, intézménytípus szerint pedig közel $\frac{3}{4}$ -e egyetemekre. Érthető, hogy a kormányzat és más érdekelttek figyelme elsősorban e szektorokra irányul, a szabályozási rendszer kialakításánál ezek szempontjait veszik figyelembe, miközben a nem-állami intézmények sokféle, többnyire speciális társadalmi igényt elégítenek ki, a főiskolai szektornak pedig jelentős szerepe van a közvetlen munkaerő-piaci igények vonatkozásában.

Szakmapolitikai viták tárgya az egyetemi és a főiskolai státusz megkülönböztetésének kérdése (különösen a Bologna reform, a többszintű képzés bevezetése kapcsán), és ennél még élesebben hangzik el időről-időre az a kritika, hogy túl sok felsőoktatási intézmény van Magyarországon. Az intézmények jelenlegi száma egyébként egy kettős folyamat eredményként alakult ki. Egyfelől az 1990-es évek végén lezajlott egy nagyszabású intézményi összevonási (integrációs) folyamat az állami szektorban, ami csökkentette az intézmények számát (de utóbb létrejöttek új állami intézmények). Másfelől az 1990-es társadalmi, politikai fordulat következtében szélesebb lehetőség nyílt magán és egyházi felsőoktatási intézmények alapítására, ami megindított egy ilyen hullámot (pl. a kisegyházak, valamint az újjáalakult szerzetesrendek sorra hozták létre felsőoktatási intézményeiket, és sorra alakultak a magán felsőoktatási intézmények, az akkor tényleges hiányt betöltő gazdasági-üzleti, társadalomtudományi profilal).

A mapping eljárással azt kívántuk feltárni, hogy tevékenységük alapján az intézmények milyen csoportjai rajzolódnak ki, ami segítheti a kép finomítását, és a tisztánlátást a fentiekben megfogalmazott vitakérdésekben. Több elemzési módszerrel dolgoztunk és dolgozunk. Most a klaszterelemzés alapján kialakult intézményi csoportokat mutatjuk be.

³ A kutatás elméleti háttérének és módszereinek bemutatását lásd: Hrubos Ildikó: Intézményi sokféleség a felsőoktatásban. In: *Műhelytanulmányok*. NFKK Füzetek 8. (<http://nffk.uni-corvinus.hu>)

Az egyes csoportok, az azok alakításában szerepet játszó indikátorok sokoldalúan jellemezhetők adatbázisunk alapján. Az alábbiakban elsősorban a képzés fő jellemzőit adjuk meg a klaszterek tömör bemutatásánál (miközben természetesen több más jellemző is hozzájárult a csoport létrejöttéhez).⁴

Az intézmények főbb csoportjai

(Az egyes klaszterekbe tartozó intézmények felsorolását a Melléklet tartalmazza)

1. klaszter: kis hallgatói létszámú, hitéleti képzést nyújtó egyházi főiskolák

Ez a legnagyobb létszámú klaszter, 16 intézményt foglal magába. Profilját tekintve homogén, az intézmények jellemzően a vallási, hitéleti területen tevékenykednek. A magas intézményszám mellett ezek az intézmények a legkisebbek, a teljes csoport részesedése az összes hallgatóból 1% (az összes szakból pedig 1,6%).

2. klaszter: kisebb hallgatói létszámú, dominánsan gazdasági-üzleti, illetve társadalomtudományi képzést nyújtó, magán főiskolák

Hét intézmény tartozik ide – összeköti őket az, hogy mindegyik alapítványi fenntartású és kis hallgatói létszámmal működik. Budapesti és nem budapesti székhelyűek is vannak közöttük. Az összes hallgató 3,8%-át, míg a szakok 3%-át fedik le; nagyon kicsi (kétháromszáz fős) intézmények éppúgy megtalálhatók itt, mint több ezer hallgatót befogadók.

3. klaszter: nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolák

Tíz intézményt foglal magába, domináns a gazdasági-üzleti képzési profil, amely mellett megjelenik a műszaki terület és más területek is (pedagógusképzés). Nagy múltú és fiatalabb intézmények, budapesti és vidéki, állami és magán intézmények egyaránt megtalálhatók e csoportban. A hallgatók közel ötödét ezek az intézmények képzik, tehát nagyobb méretűek, és viszonylag erős specializáltságukat jelzi, hogy az oktatott szakok aránya ennél alacsonyabb, 14,8%.

4. klaszter: speciális, szűkebb képzési profilú főiskolák

11 intézmény tartozik ide, tíz főiskola és egy speciális szakmai irányultságú egyetem (amely éppen most – intézményi integráció következtében – nagyobb és összetettebb profilú egyetem részévé válik), melyek vegyesen állami, magán, és egyházi fenntartású-

⁴ A klaszterelemzés eredményeinek, a klaszterek tartalmának részletesebb bemutatását lásd Horváth Ákos: Kísérlet az európai mapping rendszer hazai alkalmazására. In: *Műhelytanulmányok*. NFKK Füzetek 8. (<http://nfkk.uni-corvinus.hu>)

ak. Képzési profiljuk eléggé szűk és intézményenként eltérő (szociális, tanárképző, művészeti, gazdasági-üzleti, közigazgatási), és fontos, hogy az egyházi fenntartású intézményekben is van világi képzés. Hallgatóik száma alapján kisebb intézmények, és ezen arányuknál valamivel kisebb arányban részesednek a teljes szakkínálatból (3,7 illetve 3%).

5. klaszter: széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemek

11 egyetem és egy főiskola tartozik ide (amely időközben egyetemi státuszba került), állami és egyházi fenntartásúak, budapestiek és nem budapesti székhelyűek. Több intézmény különböző korábbi képzőhelyek összeolvadásából jött létre. Jelentős mester és doktori képzést folytatnak, kutatási tevékenységük intenzitása viszont eléggé különböző. A hallgatók legnagyobb részét ez a klaszter fogadja be (39,6%), ennél valamivel alacsonyabb az arány a szakok tekintetében (34,5%).

6. klaszter: speciális profilú, viszonylag kis egyetemek

Hét egyetem tartozik ide, amelyek nagyon speciális képzési kínálattal és magas szintű képzésekkel rendelkeznek. Egyházi és állami fenntartásúak is vannak közöttük. Profiljukat tekintve hasonlítanak a negyedik klaszterhez, ám ezek az intézmények az adott képzési területen, tudományterületen (művészet, hittudományi) egyedülállóak. A hallgatók 0,9%-át, a szakok 5,3%-át képviselik.

7. klaszter: klasszikus egyetemek

Négy állami egyetem tartozik a klaszterbe: nagy a hallgatói létszámuk (31,9%), igen széles a szakkínálatuk (36,9%) és sokrétű képzést folytatnak, továbbá intenzív kutatási tevékenységük okán tartoznak egy csoportba.

8. klaszter: nemzetközi egyetemek

Két magánegyetem tartozik ide, amelyek egymástól sok tekintetben különböznek, mégis egy klaszterbe sorolta őket az a körülmény, hogy más felsőoktatási intézményektől erősen eltérnek, képzési profiljuk speciális, szűk területű, és nem folytatnak képzést minden szinten. Mind forrásaikban, mind képzésükben jelentős a külföldi orientáció. A hallgatók 0,1%-át oktatják, a lefedett szakok aránya 0,7%.

Néhány következtetés

A mapping filozófián és metodológián alapuló klaszterelemzés szemléletesen mutatta meg a magyar felsőoktatási intézmények sokféleségét és az újszerű, az utóbbi két évtizedben lezajló folyamatok – a hallgatói létszámmexpanzió és a felsőoktatás társadalmi,

jogi, gazdasági környezetében bekövetkezett változások – által generált új helyzetet, egyben a hosszabb idő alatt kialakult struktúrák stabilitását.

Az egyetem-főiskola törésvonal ebben a megközelítésben is megjelenik, hiszen a törvényi szabályozás értelemszerűen megkülönbözteti tevékenységi körüket (elsősorban a képzési fokozatok tekintetében). Ugyanakkor mind a főiskolák, mind az egyetemek jelentős különbségeket mutatnak. Az intézmények három csoportja különül el egyértelműen: a kis egyházi főiskolák, a klasszikus, nagy állami egyetemek és a külföldi egyetemek. A többi csoport esetében jelentős a csoporton belüli diverzifikáltság, esetenként a kifejezett egyediség (főleg a szakmai spektrum tekintetében). Ugyanakkor egymáshoz hasonló tevékenységgel működhetnek a fenntartók két vagy mindhárom típusához tartozó intézmények. Az erőforrásokért folyó verseny ebben a körben ilyen kontextusban érthető meg.

Az intézmények számáról folyó – a lényegét általában nem érintő, ezért terméketlen – viták megelőzhetők lennének, ha az egyetlen tanulmányi területet művelő, kis hallgatói létszámot befogadó intézmények „akadémia” vagy „intézet” elnevezést kapnának, és a statisztikákban az egyetemek és a főiskolák kategória mellett harmadikként, mint egyéb felsőoktatási intézmények szerepelnének (sok európai ország hasonló gyakorlatának megfelelően). Így jóval kisebb lenne az egyetemek és főiskolák együttes száma (bár a felsőoktatási intézmények száma nem változna), ami a tényleges helyzetet jobban tükrözné és megkönnyítené az interpretálását. Ez nem érintené azt, hogy a feltételek megléte esetén ezek az intézmények is hirdethetnének fokozathoz vezető képzési programokat (ugyanúgy, mint jelenleg).

Az elemzés rávilágított azokra a korlátokra, amelyek abból adódnak, hogy egyes dimenziókban, elsősorban a Tudástranszfer és a Regionális elkötelezettség dimenzióban nem állnak rendelkezésre megfelelő, az intézményekre teljes körű, hivatalos adatok. Pedig lehetséges, hogy a felsőoktatási intézmények egy része éppen ezeken a területeken (a harmadik misszió teljesítésében) tud kibontakozni, fontos társadalmi-gazdasági szerepet betölteni, és további, finomabb csoportjaik is azonosíthatók lennének, ha volnának megfelelő adatok. (A klaszterelemzés alapján azonosítani lehetett azokat az intézményeket, amelyek tevékenységében nagy súlyt kap a felsőfokú szakképzés, a munka melletti képzés, a nem tipikus életkorúak képzése. Ezt tekinthetjük a harmadik misszió megjelenésének.)

A kvantitatív munkát – többek között ezért – kiegészítettük az intézményi honlapok elemzésével. Ezzel kívántuk – mintegy – ellenőrizni a kialakult klaszterek érvényességét. Így tudtunk tartalmas információt nyerni pl. a regionális szerepvállalásról, amely igen jelentős hangsúlyt kap az intézmények egy részénél (nyilvánvalóan a nem fővárosi intézményeknél), és jellegzetesen különböző szinteket céloz meg. A honlapokon megjelölt intézményi missziók tömören foglalják össze a vállalt feladatokat, amelyek már a

jövőre, a törekvésekre utalnak, nem is elsősorban a jelenre. Ezzel az egyediséget és a dinamikát próbáltuk megragadni. A honlapelemzés megerősítette a kvantitatív módszerrel azonosított klasztereket, egyben az egyes klasztereken belüli differenciákra is rámutatott. Kiemelésre érdemes, hogy a főiskolák felénél szerepel a kutatás-fejlesztés, mint a tevékenységek természetes vagy kifejezetten fontos területe (az egyetemek esetében ez magától értetődő), és az ehhez társuló innováció, technológia- és tudástranszfer folyamataiban való részvétel vállalása is jellemző rájuk. A harmadik misszió vonatkozásában megállapítható, hogy a részben az oktatási és a kutatási tevékenységhez kapcsolódó, részben a szűkebb vagy tágabb környezet számára nyújtott szolgáltatásokban testet öltő társadalmi szerepvállalás a legtöbb intézménynél nagy hangsúlyt kap. Ez azt jelzi, hogy az intézmények felismerték, felismerik a harmadik misszióhoz tartozó küldetéselemek körének bővülésében rejlő lehetőségeket, ezért a jelenleg még kuriózumnak számító intézményi feladatok (például a környezetvédelem) további térnyerésére is lehet számítani.⁵

Végül a hierarchikus szemlélettől és szakmapolitikai előítéletektől tartózkodó megközelítés arra is rávilágít, hogy nagyon fontos az egyes intézmények vagy az intézmények egyes csoportjainak értékelése, teljesítményének mérése, de ezen túlmenően érdemes a rendszer egészére is figyelni. Hiszen elvileg lehetséges, hogy előbbiek jól teljesítik vállalt feladatukat, a rendszer egészében azonban hiányosságok vannak a széles értelemben vett, vagy hosszabb távban megfogalmazható társadalmi igények tekintetében.

⁵ A honlapelemzés eredményeinek részletes bemutatását lásd: Bander Katalin: Vállalt küldetések az intézményi honlapok alapján. In: *Műhelytanulmányok*. NFKK Füzetek 8. (<http://nfkk.uni-corvinus.hu>)

Melléklet Az egyes klaszterek tagjai

Klaszterek	Intézmény neve
	1
Kis hallgatói létszámú, hitéleti képzést adó egyházi főiskolák	A Tan Kapuja Buddhista Főiskola Adventista Teológiai Főiskola Baptista Teológiai Akadémia Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola Egri Hittudományi Főiskola Esztergomi Hittudományi Főiskola Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Győri Hittudományi Főiskola Pápai Református Teológiai Akadémia Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pünkösdi Teológiai Főiskola Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Sárospataki Református Teológiai Akadémia Sola Scriptura Teológiai Főiskola Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Szent Pál Akadémia
	2
Kisebbségi hallgatói létszámú, dominánsan gazdasági, illetve társadalomtudományi képzést adó főiskolák	Általános Vállalkozási Főiskola Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola Modern Üzleti Tudományok Főiskolája Nemzetközi Üzleti Főiskola Tomori Pál Főiskola Wekerle Sándor Üzleti Főiskola Zsigmond Király Főiskola
	3
Nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolák	Budapesti Gazdasági Főiskola Dunaújvárosi Főiskola Eötvös József Főiskola Eszterházy Károly Főiskola Gábor Dénes Főiskola Károly Róbert Főiskola Kecskeméti Főiskola Kodolányi János Főiskola Nyíregyházi Főiskola Szolnoki Főiskola

Klaszterek	Intézmény neve
	4
Speciális, szűkebb képzési profilú (döntően) főiskolák	<p>Apor Vilmos Katolikus Főiskola</p> <p>Budapest Kortárs Tánc Főiskola</p> <p>Harsányi János Főiskola</p> <p>Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája</p> <p>Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola</p> <p>Magyar Táncművészeti Főiskola</p> <p>Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézete</p> <p>Rendőrtiszti Főiskola</p> <p>Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola</p> <p>Wesley János Lelkészképző Főiskola</p> <p>Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem</p>
	5
Széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemek	<p>Budapesti Corvinus Egyetem</p> <p>Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem</p> <p>Budapesti Műszaki Főiskola</p> <p>Kaposvári Egyetem</p> <p>Károli Gáspár Református Egyetem</p> <p>Miskolci Egyetem</p> <p>Nyugat-magyarországi Egyetem</p> <p>Pannon Egyetem</p> <p>Pázmány Péter Katolikus Egyetem</p> <p>Semmelweis Egyetem</p> <p>Széchenyi István Egyetem</p> <p>Szent István Egyetem</p>
	6
Speciális profilú, kisebb egyetemek	<p>Debreceni Református Hittudományi Egyetem</p> <p>Evangélikus Hittudományi Egyetem</p> <p>Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem</p> <p>Magyar Képzőművészeti Egyetem</p> <p>Moholy-Nagy Művészeti Egyetem</p> <p>Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem</p> <p>Színház- és Filmművészeti Egyetem</p>
	7
„Klasszikus” egyetemek	<p>Debreceni Egyetem</p> <p>Eötvös Loránd Tudományegyetem</p> <p>Pécsi Tudományegyetem</p> <p>Szegedi Tudományegyetem</p>
	8
Nemzetközi egyetemek	<p>Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem</p> <p>Közép-európai Egyetem</p>

A Magyar Rektori Konferencia és a törvényalkotás

1.

Az új nemzeti felsőoktatási törvény, valamint annak koncepciója megalkotása során számos direkt és indirekt elképzelés és szabályozási javaslat született a felsőoktatási intézmények szerepével, a különböző intézménytípusok küldetésével, feladataival kapcsolatban. Az előadásban áttekintem a javaslatok fejlődését, alakulását, valamint bemutatom, hogy a Magyar Rektori Konferencia milyen intézményi elképzeléseket összegzett és fogalmazott meg a törvényalkotási folyamat során. Kitérek arra is, hogy az MRK Elnökségében képviselettel rendelkező különböző felsőoktatási klaszterek milyen jövőképet vázoltak fel a felsőoktatási intézmények, illetve a maguk számára ennek keretében. Az elfogadott törvénysszöveg és ezen intézményi reakciók ismeretében megkísérlek egy lehetséges forgatókönyvet felvázolni arra, hogyan kaphatna egyértelmű megfogalmazást az egyes intézménytípusok missziója.

2.

Nagy érdeklődéssel olvastam Hrubos Ildikó professzor asszony vitaindító anyagát, különös tekintettel annak második részére, ahol a magyar felsőoktatási intézmények főbb csoportjai kerülnek meghatározásra. A U-Map-et mintának tekintő mapping rendszer segítségével megállapított klaszterek majdnem ugyanazon csoportok, amelyek alapján a Magyar Rektori Konferencia Elnöksége is szerveződik. Elnökségünkben egy-egy rektor képviseli a kis hallgatói létszámú egyházi főiskolákat, a valamivel nagyobb létszámot képző magánfőiskolákat, a nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolákat, a széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemeket, a klasszikus egyetemeket, de külön képviselete van a művészeti képzést folytató intézményeknek, mint speciális profilú kisebb egyetemeknek.

3.

A 2011. év végén megtörtént integrációk eredményeként 66-ra csökkent a működő felsőoktatási intézmények száma (egy olyan van, amelynek van működési engedélye, de nem működik). Egyetértek a vitaindítóban foglaltakkal, hogy önmagában az intézmények számával foglalkozó, általában felszínes vitáknak nincs sok értelme, egy intézményhálózat lehet ennyi, de kevesebb, sőt több intézménnyel is hatékony és eredményes. Az is egyértelmű, hogy ezek a terméketlen viták megelőzhetőek lennének, ha a kis hallgatói létszámú, egy képzési területen (általában hitéleti) képzést folytató intézmények akadémia elnevezést kapnának (hasonlóan a nemzetközi gyakorlathoz), és a statisztikákban az egyetemek és főiskolák számát nem gyarapítanák, de természetesen a felsőoktatási intézményhálózat részei lennének. Megállapítható tehát, hogy egy ilyen korrekció eredményeként összességében mintegy 40 egyetemmel és főiskolával és 25-26 akadémiával számolhatunk. Ez valóban jobban tükrözné a tényleges helyzetet és nemcsak belföldön, hanem a nemzetközi szinten is jobban interpretálható.

4.

A különböző klaszterek jól meghatározható jövőkép és természetesen érdekek mentén fogalmazták meg javaslataikat az új felsőoktatási koncepció, valamint a kodifikált törvényszöveg megalkotása során. Természetesen nem fogok minden változatra, stációra kitérni, hiszen egyrészt akkor nem férnek bele az időkeretbe, másrészt a témánk szempontjából – a felsőoktatási intézmények missziója – nem minden forduló hozott új elemeket. Az egyeztetések, véleményezések során több száz oldalnyi szakértői anyag keletkezett a felsőoktatási intézmények részéről, mindig ezek felhasználásával készítettük el az MRK összefoglaló véleményét.

Először az új törvény koncepciója jelent meg 2010 novemberében. Ez világosan meghatározta az egyetem és a főiskola kritériumrendszerét és feladatait is. E szerint „egyetemnek minősül az a felsőoktatási intézmény, amely legalább két képzési területen legalább három egyetemi kart és legalább két doktori iskolát működtet, és ahol az összes karok többsége egyetemi kar. Az egyetem feladata a hivatásukat magas színvonalon gyakorló, a tudás világában önálló teljesítményre képes, elméleti és gyakorlati tudással is rendelkező szakemberek képzése, továbbá kutatások folytatása a Magyar Tudományos Akadémiával, valamint a gazdasági, kulturális (művészeti, építészeti stb.) és sportélet képviselőivel és más társadalmi szereplőkkel összehangoltan. Főiskola az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább két képzési területen, legalább négy szakon elsősorban alapképzést, felsőfokú szakképzést és szakirányú továbbképzést, valamint osztatlan és – jogszabályban meghatározottak szerint – mesterképzést folytat. A főiskola feladata elsősorban a felsőfokú ismereteket igénylő hivatások gyakorlati szakembereinek képzése, de főiskolán kutató tevékenység is folytatható.” Világosan megjelenik tehát a két intézménytípus közötti különbségtétel.

5.

A különböző felsőoktatási intézmények természetesen érdekeiknek és szerepfelfogásuknak megfelelően különböző álláspontot képviseltek. A vidéki intézmények támogatták, hogy a koncepcióban legalább elvi szinten megjelent a vidéki főiskolák térségbeli szerepének elismerése, a helyi értelmiség, a képzett munkaerő vidéken tartásának gazdasági, társadalmi fontossága, mint ezen intézmények talán legfontosabb feladata. A fővárosiak részéről ezzel szemben megfogalmazódott, hogy azokat a régiókat, amelyek sem tanulni vágyó fiatalokat, sem oktatni képes tudós professzorokat nem képesek magukhoz vonzani, más eszközökkel kellene fejleszteni, nem a rangosabb intézményektől elvont pénzzel (tehát az ő felfogásukban kevésbé jelenik meg az intézményi küldetésben a regionális térségfejlesztő szempont).

A főiskolák részéről megfogalmazódott, hogy a jelenlegi egységes képzési szerkezet és felvételi rendszer mellett a főiskolák csak mint kis „másodrendű” egyetemek működnek. A főiskoláknak, mint a duális intézményrendszer egyelőre „megtúrt” szereplőinek nincs és nem is lehet más pozitív jövőképük, mint az egyetemmé válás, hiszen nincs meg a rájuk szabott, különös, hosszú távú, kiszámítható társadalmi szerep, ami mentén sikeres főiskolai szintű stratégiákat fogalmazhatnának meg.

A kutatóegyetemek kifejezték reményüket, hogy ezután a minőség többlettámogatásban részesül, hiszen eddig az állami támogatás nem ismerte el anyagilag a többleteljesítményt, valamint a kérdés is, hogy ugyanazon elvárásokat és ehhez kapcsolódva azonos jellegű finanszírozást kell-e érvényre juttatni minden felsőoktatási intézménnyel kapcsolatosan, avagy a szabályozók és a finanszírozás terén egyaránt különbséget kell tenni a tömegképzést megvalósító felsőoktatási intézmények és az elitképzésre képes intézmények között? Általánosságban megfogalmazódott, hogy párszáz hallgatót képző főiskola és többtízrezes egyetem esetében lehetetlen egységes, minden élethelyzetre rugalmasan reagáló központi szabályokat alkotni, tehát megjelent a jelentősen diverzifikált szabályozásra vonatkozó javaslat is.

6.

Az MRK összegző véleményében kértük, hogy az uniformizálás helyett a megfontolt differenciálást érvényesítsük már a koncepcióban is.

Támogattuk, hogy a tervezet az egyetem és főiskola kritériumait definiáló törekvést tükröz, továbbá olyan megközelítést, amely lehetővé teszi a differenciált kezelést és szabályozást. A konkrét megfogalmazás azonban leegyszerűsített, és mereven választja szét az egyetemeket és a főiskolákat. Az intézménytípusok és képzéstípusok közötti elhatárolás fő szempontja az elmélet és gyakorlat közti megkülönböztetés, anélkül, hogy pontosan meghatározná az elmélet és gyakorlat általa alkalmazott fogalmát. A felsőoktatásban természetesen az elméletnek és a gyakorlatnak együttesen kell jelen lennie,

komplementer jelleggel. Az elhatárolásnak sokkal inkább annak alapján kellene működnie, hogy egy intézmény a saját tudomány/képzési területén (területein) alacsony, vagy magas színvonalú teljesítményt képvisel-e.

A koncepció egyik sarkalatos eleme az egyetemek és főiskolák kategorikus megkülönböztetése mind oktatási és kutatási funkciójukat, mind működési kritériumaikat illetően. Az egységes, többciklusú képzési rendszer nemcsak lehetővé tette a két szegmens közeledését, hanem jelentős mértékben kényszerítette is, hiszen minden ciklus minden szakja egységes és közös, céljában és tartalmában, személyi és infrastrukturális feltételeiben, s ennek alapján természetesen akkreditációs követelményeiben is. A tervezetben jó az a szándék, hogy a két intézménytípus világos funkciót kapjon, de a jelen szövegezés és feltételek falakat építenek közéjük, nem biztosítva az egészséges átjárást.

Egy olyan új intézményi struktúra kialakítására tettünk javaslatot, amely megkülönbözteti a valódi univerzitásokat (kutatóegyetemeket, tudományegyetemeket) a szakegyetemektől, és a Master képzést is nyújtani tudó, egyetemi rangú főiskoláktól (*university college, university of applied sciences*) a helyi kisebb főiskoláig vagy szakfőiskoláig, amelyeket *community college*-oknak, *Fachhochschulénak* stb. hívják. Ahogyan az egyetemek közül kiemelkednek a nemzetközi szintű kutatást folytató ún. kutatóegyetemek, hasonlóképpen a főiskolák közül is több folytat több képzési területen sikeres és népszerű mesterképzéseket és végez – elsősorban az alkalmazott tudományok területén és részben társadalmi-gazdasági szereplők megrendelésére – hazai és nemzetközi kutatómunkát. Indokolt, hogy ezen intézmények a továbbiakban is – a megfelelő feltételek rendelkezésre állása és szigorú minőségbiztosítási tevékenység mellett – minden képzési szinten jelen lehessenek, oktatási, kutatási tevékenységüket folyamatosan fejleszthessék. Ennek alapján az intézménytípusok pontos meghatározása elvégezhető és kijelölhetők az egyes intézménytípusok feladatai is.

7.

A folyamat során egyetlen olyan dokumentum született, amely konszenzus eredményeként fogalmaz meg megállapításokat a magyar felsőoktatás és az egyes alkotórészek, az egyes intézménytípusok feladataira vonatkozóan. Az állam képviselői, az intézményvezetők és a hallgatók 2011 január-februárja folyamán rövid egyeztetést követően a következőket fogalmazták meg: Az adott intézménytípusok céljainak, feladatainak meghatározása nem tisztázott. Az intézmények száma túlméretezett, besorolásuk nem reális (főiskola, egyetem), szakmai színvonaluk számos területen csökkent.

Megállapítottuk, hogy fontos az, hogy a felsőoktatási intézmények elnevezése, működési rendje és finanszírozási szabályozása világosan különítse el az intézmények feladatait. Egyetem az, ahol magas szintű elméleti és gyakorlati oktatás (alap-, mester- és osztatlan képzés, továbbképzés illetve felsőfokú szakképzés), nemzetközileg ver-

senyképes, tudományos alap- és alkalmazott kutatás, innováció és az oktatói-kutatói utánpótlás nevelése (doktori képzés) folyik. Főiskola az, ahol gyakorlati feladatok korszerű, magas szintű ellátására történő elméleti és gyakorlati felkészítést (alapképzést, néhány területen mesterképzést, továbbképzést és felsőfokú szakképzést), ehhez kapcsolódó alkalmazott kutatásokat és innovációt folytatnak. Mindkét intézménytípus fejlődési pályája kövesse a nemzetközi trendeket.

Rögzítettük, hogy a nemzetközi szinten is elismert, kimagasló kutatási tevékenységet végző egyetemek többlettámogatásban részesülnek, és kiemelt szerepük érvényesülését külön szabályozás segíti.

Kiemeltük, hogy a vidéki városok felsőoktatási intézményei a helyi szellemi és kulturális élet központjai, gazdasági hatásuk meghatározó. Fenntartásuk és vonzóbbá tételük további speciális társadalmi, gazdasági és kormányzati eszközöket is igényel.

A megállapodásban megjelenik tehát az egyetem és a főiskola közötti világos különbségtétel igénye, a nemzetközi kitekintés szükségessége az intézményrendszer továbbfejlesztése során, az egyes (kiemelt) intézmények többletfinanszírozása, valamint a regionális szempont is. A megállapodás természetesen – mivel annak létrehozásában a Kormány is részt vett miniszterelnök-helyettesi szinten – nemcsak egy felsőoktatási szakmai dokumentumnak, hanem legalább annyira politikai nyilatkozatnak is tekinthető. A létrehozásának nyilvánvalóan nemcsak az volt a célja, hogy közösen vázoljuk föl a legfontosabb alapelveket, hanem az addigra kissé elbizonytalanodó felsőoktatási közélet megnyugtatása is.

8.

Ezen alapelvek, a felsőoktatási problématérkép rögzítése után került sor a felsőoktatási törvény koncepciójának újrafogalmazására. 2011 szeptemberében a Nemzeti Felsőoktatás Rendszere (NFR) koncepciója az alábbiakat rögzítette:

Célul tűzte ki a felsőoktatási intézményrendszer méreteinek, földrajzi eloszlásának, diverzitásának paraméterei újraszabályozását. A megállapítás szerint a magyarországi felsőoktatás jelenlegi Budapest központúsága nem szolgálja a vidék kultúra- és értelmiség-megtartó képességét, a regionális gazdaságok fellendüléséhez szükséges szakemberek utánpótlását. A túlméretezett kapacitások megszüntetése, a felsőoktatás képzési szerkezetének átláthatóvá tétele intézmények, karok, szakok átgondolt, megfelelően ütemezett összevonásával, az átmeneti időszakok feszültségeinek tervszerű csökkentésével hajtható végre. (Itt tehát már megjelenik az esetleges intézményi integráció, a képzési helyek csökkentésének közvetlen igénye is). A javaslat máshol is utal állami intézmények esetleges megszűnésére: Az előterjesztő szerint erősödik a magánintézmények szerepe, a megszűnő állami intézmények helyett magánintézmények alakulhatnak.

Az NFR-be azon intézmények (véltetően az állami intézmények egy része) tartoznak, ahol az ott folyó képzések többségét (hallgatói létszámot alapul véve) nemzetstratégiai jelentőségük és minőségük alapján az állam szerződéses ösztöndíjrendszer keretében finanszírozza, az azon kívüli intézményhálózat nem tartozik az NFR-be.

Itt megjelenik a két régi/új intézménytípus: a főiskola és a tudományegyetem. Átmenetileg, néhány évre az intézményeket három kategóriába sorolja: főiskola, egyetem, tudományegyetem.

A főiskolákon gyakorlati célú, a munkaerőpiac igényeire gyorsan reagálni tudó, munkába állást közvetlenül segítő kétéves felsőfokú szakképzés, általában hároméves alapképzés, négyéves hagyományos főiskolai szintű, kivételes esetben egyedi fenntartói döntéssel mesterszintű képzés és alkalmazott kutatás folyik.

Az egyetemeken emellett az elméleti és tudományos képzést megalapozó alapképzés, mesterfokú-, osztatlan- és doktori képzés.

A tudományegyetemek kitüntetett feladata a mesterképzést megalapozó elméleti alapképzés, mesterfokú-, osztatlan és doktori képzések mellett az alap- és alkalmazott kutatások folytatása, a nemzetközi viszonylatban is megjelenő publikációk, a kutató- és felsőfokú oktató szakember-utánpótlás biztosítása.

Az átmeneti időszak alatt, az „egyetem” besorolású intézmények minőségjavításuk vagy integrálódásuk révén bekerülhetnek a tudományegyetemek sorába, vagy főiskolává alakulnak, esetleg magánintézménnyé válnak vagy megszűnnek.

A felsőoktatási intézmények között az arra alkalmasak (a kutatóegyetemek, alkalmazott kutatások főiskolái) folyamatosan, magas színvonalon vesznek részt a nemzetközi tudományos kutatás-fejlesztés munkáiban. Az ehhez szükséges többletráfordításokat a fenntartó az alapfinanszírozás részeként, illetve pályázatok keretében biztosítja, egyúttal erősíti a felsőoktatási intézmények együttműködését a gazdasági élet szereplőivel az innováció területein.

Jól látható, hogy a javaslattevők folyamatosan foglalkoztak e jó definíciók és az egyes intézménytípusok missziói megtalálásának feladatával. Az ezen a téren eddig jellemző szabadosság helyett, kissé átesve a ló túloldalára, tucatnyi ismérv alapján határozták volna meg a tudományegyetemi, az egyetemi és a főiskolai besorolás kritériumait. Ez alapján egy rendkívül merev, az intézmények diverzitására figyelmet nem fordító szabályozási környezet jött volna létre. A szövegből az is kiolvasható, hogy nem az egyes intézményeknek, intézménytípusoknak vannak feladatai, hanem az államnak, amelyet az NFR-en keresztül valósít meg. Eerre utalnak az NFR-en belüli korlátozott autonómiájú intézményi lét jellemzői is. Az NFR működésének célja pedig bevallottan a társadalmi, szellemi elítéképzés!

9.

A különböző klaszterek eltérően élték meg a javaslatokat.

A magánintézmények realizálták, hogy a koncepcióban indirekt módon megjelenő államilag támogatott hallgatói létszám csökkenése miatt aligha lesz helyük a Nemzeti Felsőoktatás Rendszerében. Ugyanakkor ebből a látszólagos (anyagi) hátrányból előnyt próbáltak kovácsolni: kérték, hogy egyértelműsítsék azt, hogy amennyiben valaki nem részesül az NFR áldásából, akkor az ott meghatározott rendkívül szigorú szabályok alóli explicit mentesítés legyen ennek ellentételezése.

A legmarkánsabb ellenvetések a széles profilú egyetemek részéről érkeztek. Megerősödött az a félelmük, hogy főiskolává fokozhatják le őket néhány éven belül, ha nem teljesítik a rendkívül szigorú tudományegyetemi kritériumokat. Mivel a kritériumok teljesítéséhez az állami pénzügyi támogatás nélkülözhetetlen, ezért joggal merült föl bennük az, hogy esetleg olyan elvárásokat támasztanak velük szemben, amelyek a csökkenő források miatt nem teljesíthetők.

10.

Az összesített, testületi véleményben megfogalmaztuk, hogy a felsőoktatás nem állítható hatalompolitikai célok szolgálatába, különösen nem olyanba, ami nyilvánvalóan a felsőoktatás céljának az 1980-as években elfogadott célrendszerét tételezi. Ugyanis a szerzők szerint a felsőoktatás újjászervezésének értelme, mint hatalompolitikai cél a középosztály megerősítése. A nemzet versenyképességének alapját az új – egyetemekről kikerülő – elit létrehozásában látta. Ezzel szemben a felsőoktatás ma világszerte széles néprétegek és nem csak az elitek képzését végzi, a képzés csak egy részhalmaza az elitképzés. Versenyképességünk javításához tehát az új elit kinevelése csak szükséges, de nem elégséges feltétel, hiszen a felsőoktatásba az elitnél lényegesen szélesebb rétegeket kell bevonnunk, ahogy azt Európa-szerte látjuk, és ahogy az az Európai Unió 2020-as stratégiájában szerepel! Közös célkitűzésünk, hogy a fiatalabb generációk 40%-a rendelkezzen felsőoktatási oklevéllel.

A testületi álláspont szerint a tudományegyetem és az egyetem kategórianevek egymás mellé állítása felveti a két elnevezés közötti feszültséget: azon túl, hogy ilyen megkülönböztetés nemzetközileg nincs és értelmezhetetlen (miközben másféle, indokolt megkülönböztetések sokféleségére látunk példákat), arra is rávilágít, hogy a „tudomány” előtag alkalmazása semmiféle többletet nem ad az egyetem kifejezéshez. Az egyetem – universitas – már elnevezésében is a teljességre utal, ahogy ez a klasszikus európai universitasok esetében évszázadok óta hagyomány, ahhoz „tudományos” többletet rendelni furcsa gondolatkísérlet.

A közepes nagyságú regionális egyetemek fő jellemzője az, hogy olyan, viszonylag kisebb városokban működnek, ahol az innováció alapkutatást érintő szegmensében a regionális kereslet mérsékelt; kicsi az esély a világszínvonalú kutatásokban való részvételre; de az alkalmazott kutatásokban és kísérleti fejlesztésekben részt vevő, egyetemi kutatóhelyeken tevékenykedő tudományos szakemberek kisebb helyi tudományos közösségeken keresztül szoros és élő kapcsolatokat alakítanak ki a helyi gazdasági szférával és az induló spin-off vállalatokkal. Munkaerő-piaci szempontból jól képzett, gyakorlatorientált munkatársakkal látja el őket, így kompenzálva a leszakadó régiókban való tevékenykedés földrajzi vonatkozású hátrányait. A felsőoktatási intézmény mérete ebben az esetben nem elsődleges, minőséget meghatározó indikátor, hiszen több nyugati elit-egyetem egyenesen a kisméretű (kisvárosi) egyetemek közé sorolható, ami a tradíciók jelentősége mellett azt is jelzi, hogy önmagában a méretnagyság nem egyedüli mércéje a sikernek! A történelmi útfüggőség következtében a kelet-közép-európai országokban a vezető egyetemek majdnem kizárólag a nagyvárosi/fővárosi térségekben koncentrálódnak. A kis-közepes méretű egyetemek többsége ezzel szemben a vidéki térségekben működik, vagyis a fővárosokon kívüli egyetemek többsége a közepes kategóriába tartozik, ahol a kutatás-fejlesztési potenciál és a „kapcsolatsűrűség” sokkal alacsonyabb, és az esetleges tovagyrúzó hatások sokkal ritkábban fordulnak elő. Ugyanakkor a közepes egyetemek a helyi, regionális innovációs rendszerek alappilléreit jelentik, és a regionális innovációs stratégiáknak gyakran meghatározó elemei.

A vidéki egyetemek az oktatás, kutatás és a szolgáltató funkció (harmadik misszió) együttes kiteljesítésével lehetnek sikeresek. Ma már azonban egyre erősödik az az elvárás, amely a „harmadik funkció” egyetemi misszióba és működésbe való beintegrálását célozza meg. Ennek oka a világszinten megfigyelhető trendváltás. Ennek megfelelően egy ilyen funkciót betöltő, gazdaságilag életképes, 8-10 éves időtávban tudományegyetemmé fejlődni képes intézmény egyetemi státuszát rövidtávon nem lenne szerencsés megszüntetni.

Ugyanakkor megállapítottuk azt is, hogy a javaslat nem szól a művészeti felsőoktatási intézményekről, amelyekre a javaslatban szereplő általános szabályok nem alkalmazhatók. Nyilvánvaló, hogy a jelenleg önálló művészeti felsőoktatási intézmények nem felelnek meg mindegyik formális kritériumnak, amelyet a koncepció a tudományegyetemek felé támaszt (nyolc karral rendelkezzen, egyetemi tanárai legalább egyharmada rendelkezzen az MTA doktora címmel stb.). Az átmeneti idő végére sem lesznek képesek megfelelni azoknak – már csak azért sem, mert a művészeti alkotó területen nincs MTA doktora cím, művészetelmélet, művészettörténet terén MTA doktora címmel rendelkező egyetemi tanárból pedig nem szükséges egyharmadnyi arányt foglalkoztatni. Ugyanakkor a főiskolává válás teljesen ellentétes a nyugat-európai felsőoktatási folyamatokkal, ahol a komolynak számító művészeti képzéssel foglalkozó intézmények – főiskolák, college-ok és akadémiák – éppen az elmúlt évtizedekben váltak egyetemmé.

Javasoltuk az ezekre az intézményekre vonatkozó speciális szabályok és követelményrendszer kidolgozásának megkezdését.

11.

A 2011 októberében megjelent kodifikált szövegtervezet ebből a koncepcióból kiindulva tudományegyetemekre, egyetemekre és főiskolákra osztotta fel a felsőoktatási intézményeket. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a főiskolák a továbbiakban nem folytathatnak osztatlan, illetve mesterképzéseket, a doktori képzésről nem is beszélve.

A magán fenntartású felsőoktatási intézmények fenntartói kérték, hogy a minőségi követelményeket, működési lehetőségeket, a felvételi eljárást, a finanszírozást, és az akkreditációt tekintve továbbra is az esélyegyenlőség, az egyenlő bánásmód elve alapján kezelje az állami, az egyházi és a magán, illetve alapítványi felsőoktatási intézményeket. Javasolták, hogy a törvény tegye lehetővé, hogy a főiskolák folytathassák az állam által akkreditált mester szakos képzéseiket.

Kérték azt is, hogy a képzési szerkezet beszűkítésével ne korlátozzák intézményeik fejlődési lehetőségeit, ne tegyék tönkre eddig elért eredményeiket, nemzetközi oktatási és kutatási kapcsolataikat, ne kényszerítsék őket teljesen indokolatlanul a saját erőforrásaikból létrehozott és fenntartott infrastruktúra és munkahelyek leépítésére. Ne tegyék visszamenőlegesen értelmetlenné a felsőoktatási feladataik törvényben előírt követelményeinek megfelelő ellátása érdekében elvégzett beruházásaikat, jelentős anyagi ráfordításait, amelyek nem terhelték az állami költségvetést.

Károsnak tartják a magyar felsőoktatás minőségének fejlődése és nemzetközi versenyképessége szempontjából az állam által fenntartott intézményrendszer belső szervezeti mobilitásának megtiltását, a verseny lehetőségének megszüntetését.

A magánintézmények azt is kérték, hogy az új felsőoktatási szabályozás a magán és alapítványi intézmények esetében is adja meg a fenntartóknak a döntési jogot intézményük fejlesztési perspektívájának, szervezeti tagoltságának és feladatvállalásának meghatározásában. Legyen lehetőségük arra, hogy fejlődésük során bármely intézményi kategóriába bekerülhessenek, ha annak a törvény által meghatározott kritériumait teljesíteni tudják.

Az érintett állami főiskolák természetesen szintén a mesterképzéseik folytatása mellett álltak ki.

A tudományegyetemek sem voltak elégedettek a javaslat azon fordulatával, miszerint a kiemelkedő teljesítményt nyújtó egyetem „kutató” minősítést kaphat. Álláspontjuk szerint ha a kiemelkedő teljesítményt nyújtó intézmények kiemelése, és emelt támogatása nem garantált, az egész rendszer értelmét veszti. A cím ne csak odaítélhető és a támogatás ne csak adható legyen. A felsőoktatás minőségelvű átalakítása pontosan azt

követeli meg, hogy a kiemelkedő teljesítmény folyamatosan és kiszámíthatóan kiemelkedő támogatással párosuljon.

A tervezet a tudományegyetemi besoroláshoz számos olyan kritériumot állított fel, amelyek teljesítése kormányzati intézkedésekhez kötött (pl.: bevételeinek harmada pályázati forrás). Ugyanakkor a feltételeket mutatóhoz nem köti (pl.: vállalkozási tevékenységet folytat), így szubjektív. Ez a kettősség vissza-visszatér: miközben az állam saját intézményeinek kritériumokat szab, úgy mutatva, hogy ezek teljesítése intézményi erőfeszítések függvénye, ezzel párhuzamosan közvetlenül és a működés alapjait érintve is beavatkozik az intézmények tevékenységébe, ezzel tisztázatlan, kezelhetetlen helyzetet állítva elő. A szakirodalom ezt tipikus jóléti állami kudarcnak tartja, kezelésére az irányítási elemek túlsúlyát javasolja a közvetlen beavatkozással szemben – a tervezettel ellentétesen.

A tervezet szerint a főiskolák 2013. szeptember 1-jétől nem folytathatnak mesterképzést. A főiskolai képzés megcsonkításával éppen a prioritásként megfogalmazott gyakorlatorientált képzés nem valósulhat meg a mesterképzések folytatása nélkül. Álláspontunk szerint az intézmények között nem e tekintetben kellene különbséget tenni, hanem a képzés minőségi követelményeinek felállításával (pl. mesterképzésben közreműködő személyek legalább kétharmadának tudományos fokozattal kell rendelkeznie).

12.

A kiemelt intézmények eltérő támogatásának és szabályozásának igényével természetesen a testület is egyetértett.

A testületi álláspont szerint azzal, hogy a tervezet a főiskolákat kizárja a mesterképzés folytatásának lehetőségéből, tulajdonképpen a továbbfejlődésük gátját is beépíti a rendszerbe. Ezért szükségesnek tartjuk a főiskolák továbbfejlődése folyamatának világos, szigorú, de ugyanakkor belátható és teljesíthető feltételek mentén való szabályozását. Ennek egyik jó formája lenne a tervezet által is említett alkalmazott kutatások főiskolája minősítés elnyerése, amely azonban mesterképzés nélkül nem képzelhető el (így a tervezetben belső ellentmondás is van.). A szigorú akkreditáción átesett, sikeresen működő mesterképzések húzóerőt jelentenek a főiskolákon.

Fölmerült az is, hogy mikor és milyen módon téríti meg az állam az állami és a magán felsőoktatási intézményeknek a mesterszakok bevezetésének, illetve a jogszabályban meghatározott kötelező leépítésének költségeit, és az ebből fakadó károkat.

13.

Az elfogadott és 2012 szeptemberében hatályba lépő törvény szerint a felsőoktatási intézmény egyetem vagy főiskola lehet. Az egyetem valamennyi képzési ciklusban foly-

tathat képzést. A főiskola alapképzést, – a kormányrendeletben meghatározottak szerint mesterképzést, osztatlan képzést – valamint felsőfokú végzettségi szintet nem biztosít képzést (felsőoktatási szakképzés, szakirányú továbbképzés) folytathat. A Kormány nemzetstratégiai célok megvalósítása érdekében, rendeletében meghatározottak szerint, állami fenntartású felsőoktatási intézményt kiemelt felsőoktatási intézménnyé minősíthet. A kiemelkedő színvonalú képzést nyújtó, a tudományos életben elismert egyetem, vagy egyetemi kar – a Kormány által meghatározott feltételekkel – „kutató” minősítést kaphat. A több képzési területen képzést folytató, alkalmazott kutatási területen nemzetközileg elismert főiskola – a Kormány által meghatározott feltételekkel – „alkalmazott kutatások főiskolája” minősítést kaphat. A miniszter megállapodás alapján ezen szervezetek, szervezeti egységek működését támogatásban részesítheti.

Látható tehát, hogy – legalábbis formálisan – hasonló szöveg született, mint amit egy évvel korábban javasoltunk, azzal az el nem hanyagolható különbséggel, hogy azok tartalmát csak a rendeleti szabályozásból fogjuk megtudni. A törvény elfogadása után sem tudják az ilyen képzést folytató főiskolák, hogy folytathatják-e mesterképzéseiket, vagy sem, és ugyanígy az egyetemek a minőség alapján adható kutatóegyetem, vagy kar minősítés részletes szabályait sem ismerik, ahogy természetesen azt sem tudjuk még, hogy ki lehet és milyen kritériumok alapján kiemelt felsőoktatási intézmény.

A törvény a különböző klaszterek számára eltérő szabályozásokat is megállapít a magán-, az egyházi, a művészeti intézményekre, de eltérő szabályok vonatkoznak egyes képzési területekre is: mint például az agrár, az orvostudományi, vagy a pedagógusképzés, vagy éppen az igazgatási képzés. Speciális szabályok vonatkoznak egyes intézményekre (Andrássy Egyetem, Pető Intézet). Mindezek arra utalnak, hogy az intézményi sokféleség, a teljesen eltérő misszió csak az általánostól eltérést engedő szabályozással teljesíthető.

14.

Fölmerül tehát a kérdés: a felsőoktatási intézményeknek vannak-e, lehetnek-e missziói, vagy esetleg célszerű, ha csak a nemzetállam felsőoktatási misszióját vizsgáljuk?

A nemzeti érdek és az egyéni, intézményi érdek közötti feszültség az esetek nagy részében látszólagos, a meglévő ellentmondások feloldhatók. A látszólagos feszültség legtöbbször abból adódik, hogy a szereplők nem tudják azonosítani a másik elképzeléseit. A legjobb az lenne, ha elmondanánk egymásnak, még jobb, ha közösen határozzuk meg a nagy egész és a részelemek küldetését. Meggyőződésem, hogy csak akkor lehet sikeres a magyar felsőoktatás, hogyha az idei év folyamán megkíséreljük azonosítani a nemzeti felsőoktatás céljait, netán még egy közép, vagy hosszú távú stratégiát is hozzávéve. A szükséges átalakításokat azonban könnyebb elvégezni az érdekeltekkel és a szereplőkkel együtt és nem ellenükre. Nyilvánvaló, hogy már ahhoz is szakmai konszen-

zusra, és széles körű információgyűjtésre van szükség, hogy az ésszerűsítési, hatékonyságjavítási pontokat megtaláljuk. A ma meglévő összes képzési helyre szükség van, de nem biztos, hogy mindegyikre ebben a szervezeti formában és az sem, hogy mindenhol minden olyan tevékenységet kell folytatni, mint ahogy eddig történt.

Először tehát arra van szükség, hogy egy kiszámítható jövőképet vázoljunk föl közösen az állammal, majd erre kellene felfűznünk az egyes intézményi stratégiákat annak érdekében, hogy az elkövetkező éveknek minden intézmény világos misszióval induljon.

Gondolatok egy főiskola lehetőségeiről határon innen és túl

Alapvetés

A szerző a témáról, az Eszterházy Károly Főiskola Természettudományi Karának dékánjaként, a természettudományok aspektusából nézve gondolkodik.

Múltunk

1762-ben érkezik Egerbe a mindössze 37 éves gróf Eszterházy Károly, aki majd négy évtizeden keresztül tölti be az egri egyházmegye püspöki tisztét. A nagy műveltségű, koncepciózus főpap keze alatt formálódik Eger barokk városképe, szellemi és művelődési arculata. Négyfakultásos egyetemet képzel Egerbe és 1774-ben el is készül a Líceumnak nevezett épületkomplexum. A gyönyörű épületben bölcséleti, jogi és teológiai képzés indul.

"Soha semmi sem szerezhetett volna lelkemnek nagyobb örömet ennél... mert hiszen, amikor ennek a líceumnak alapjait lefektettem és nagy költséggel be is fejeztettem, semmi másért nem tettem, mint szeretett hazámért és a közjóért, hogy itt a Múzsák otthonában, a királynak hű és a hazának hasznos polgárokat formálni lehessen" gondolkodott művéről gróf Eszterházy Károly.

Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis beszűkítette a lehetséges oktatási mozgásteret Egerben, és 1784-ben a Líceumban megszüntették a filozófiai és jogi oktatást, 1786-ban pedig a papnevelőt Pestre helyezték. Eszterházy azonban nem adta fel terveit, és II. József halála után 1790-ben újraindította a filozófia oktatását, a jogi akadémia működtetését, és visszatérítette Egerbe a hittudományi főiskolát is.

1828-ban Pyrker János László érsek Egerben alapította meg az első magyar nyelvű tanítóképzőt, amely nem iskolamestereket képzett, hanem eleve a tanítói hivatásra nevelést tűzte ki célul. A képzőt 1852-ben a Líceumba helyezték és 1948-ig érseki tanítóképzőként működött, a tanítóképzést kiszolgáló elemi iskolával. A pedagógiai főiskola

1949-ben költözött a Liceumba, amikor a magyar országgyűlés által 1948-ban alapított intézmény Debrecenből Egerbe tette át székhelyét.

Eszterházy világlátott, nagy terveket valóságra álmódó ember volt. Egert az ország keleti felének szellemi központjává kívánta tenni. Nagyszabású tervei több évszázadon át mutatták az utat a követőknek. Most a 21. században a világ már más dimenziókban mozog, és a tempó is rendkívüli, az élet összekuszálódott, de nemesebb és egyszerűbben megfogalmazott küldetést azóta sem tudunk meghatározni. Talán legjobban Albert Einstein sorai illenek a jelenlegi helyzetünkre „A múlt, a jelen és a jövő közötti különbség csak illúzió, még ha oly makacs is”.

Gondolatok

A régió gazdasági elmaradottsága, a természettudományoktól való világméretű elfordulás és oktatáspolitikai melléfogások aggasztóan csökkentették a természettudományi irányokban tanulók létszámát. Nyilván kiválóan hangzanak azok a mondatok, amelyek a régió felemelkedéséről, gazdasági megerősödéséről, az elvándorlás megállításáról és a társadalmi felelősségvállalásról szólnak, de úgy érezzük, hogy az igazi küldetésünk a nagy gondolatok valós formába öntésében és a mindennapok értelmes küzdelmében jelentkezik. Hiszünk abban, hogy helyünk van a világban, és ha oktatási és kutatási potenciálunkat a régió szükségletei irányába fordítjuk, akkor messzire juthatunk. Eszterházy álma, hogy igazi szellemi központ legyünk, hogy egy egész régiót felemeljünk, még sok-sok alázatos munkát kíván.

A felsőoktatási intézmények sokáig elvonultak a világtól, szakembereket, tudósokat, tanárokat képeztek, óvatosan kapcsolódva a mindennapok valóságához. A nyilvánvaló felismerés, hogy kell tudnunk a világról, a gyakorlattól való távolságon múltott és múlik ma is. Nem meglepő tehát, hogy a műszaki orientációjú felsőoktatási intézmények találtak leghamarabb kapukat a világra. Azaz csak találtak volna, mert közben annyira háttérbe szorult a természettudományos oktatás, hogy alig leltek jól felkészült diákokat, olyanokra, akikből a jövő Bánki Donátjai lehetnének. Az Európai Unió, a magyar kormány kongatja a vészharangokat, és a felsőoktatás is felébred szép lassan, rájövünk, hogy feladatunk több, mint gondoltuk.

Komolyan kell hinnünk benne, hogy nem lehet elkülönülten nagy álmokat megvalósítani, a világ jelenleg összefogásról, párbeszédéről és emberi találkozásokról beszél. Erről szól az internet, a kutatás és az élet egy szegény régióban.

És, hogy mit is jelent, hogy szegény egy régió? Például azt, hogy a K+F foglalkoztatottak számát, illetve a ráfordítások összegét tekintve a legutolsók között van az Észak-Magyarországi régió Európában. Míg az 1 millió lakosra jutó szabadalmak számának éves átlaga az Európai Unióban 106,1, Bécsben 180,7, az Észak-Alföldön 9,1, addig

Észak-Magyarországon ez a szám 0,8. Mérnök, tanár és informatikus hiány van, csökkenő foglalkoztatással és nagyon lassú felzárkózással karöltve. A kisvállalkozások és középvállalkozások száma csökkenő tendenciát mutat. Az oktatás nem mindenható, de olyan helyzetben van, hogy nélküle nincs felemelkedés.

Néhány évvel ezelőtt, egy maroknyi csapattal újragondoltuk lehetőségeinket, emberléptékűre szabtuk a kibontakozás lépéseit, és elindultunk egy úton, kicsit másképp, kicsit eltökéltebben, mint eddig, friss gondolatokkal és sok munkával. Megtaláltuk helyünket a világban, találtunk módszereket, amelyek hatnak, úgy véljük, van kisugárzásunk és jövőnk.

Az első fontos lépés a természettudományok újbóli megszerettetése, annak megmutatása, hogy a sok nehézsége mellett rengeteg szépséget is rejt. Több irányban kezdtünk munkálkodni, célunk volt a hallgatók, a szülők, a tanárok és a vállalatok elérése is. Mindenki fontos, aki csak egy kicsit is segít küldetésünk teljesítésében. Bármit is teszünk, annak kapcsolata van a tanárképzéssel és környező világunk jelenlegi helyzetével. Egy jól működő régió felneveli azokat a tanárokat, akik tanítják majd a jövő generációit, olyan tanárokat, akik itt érzik jól magukat, olyanokat, akiknek nem „térkép e táj”. A pedagógusképzés fontos terepe létünknek, és tudjuk, hogy ennek a művészetnek az elsajátítása hihetetlenül összetett feladat. Az egyik aspektus a dolgok megélése, amelyre programjaink, ötleteink kiváló terepet nyújtanak tanár szakos hallgatóink számára, és ők szívesen merítkeznek meg az együttes munka örömeiben.

Komoly anyagi ráfordítással létrehoztunk egy Természettudományi Pályaorientációs és Módszertani Központot, amelyet mi egyszerűen csak Varázstoronynak nevezünk. Itt a kulcsmondat az, hogy mindenhez hozzá lehet nyúlni, sőt nem csak szabad, de kell is. A természettudomány otthonra lett ebben a toronyban, ahol együtt valósítjuk meg a tanítás és a tanulás csodálatos összhangját. Ez egy kiváló találkozóhelye az itt gyakorló hallgatóknak a leendő diákjaikkal, érdeklődő szülőkkel és távolról idelátogatókkal. Közös örömeinkre rendezzük meg minden évben a Kutatók éjszakáját, legutóbb már több mint 4000 ember számára, amely természetesen ugyancsak kiváló gyakorló terep mindenkinek.

A tudás kiterjesztése az iskola falain kívülre állandó feladatunk. Gondolkodásunkat jól példázza a TTK-s Szieszta rendezvénye, amellyel Magyarország kiváló tudósait, közéleti embereit vonzottuk Egerbe, hogy a régió érdeklődő közönségét elvarázsolják tudományukkal, szakértelmükkel közérthető módon. A nagy sikerű rendezvény felvételeit a Főiskola Líceum televíziója folyamatosan sugározza a régióban elérve azokat is, akik a rendezvényen nem tudtak részt venni. Tudományos arcképcsarnokunk életutakat tekint át, a vonzódások kezdeteit és az érdeklődés kiteljesedésének titkait kutatja egy Líceum tévébeli beszélgetés formájában, amelyeket szintén folyamatosan elérhet az érdeklődő

közönség. Kezdetben a televízióban, később az interneten találkozhatnak a kíváncsiak kiváló tanárokkal és kutatókkal (a műsor megtalálható http://ltv.ektf.hu/Oldalak/Archivum/Termeszettudomanyos_arckepcsarnok).

Tudománia címmel rendszeresen megjelenő magazinműsort indítottunk, ahol a természettudományok legújabb eredményeiről számolnak be szakemberek. Azoknak, akiket nem tudunk a televízióval elérni, látványos Street Science programot szerveztünk több helyszínen.

Fontos dolognak véljük a régió iskoláival, tanáraival való együttes munkát, amelyet a közös alkotás és cél motivál. A Természettudományi Karon megalkottuk az Egész Életre Kiterjedő Tanulás Házát, számunkra nEtSZKÖZKÉSZLET-et, amely olyan multimédiás alkalmazás, melynek segítségével a tanár egy virtuális dolgozószobába jut, ahol a felkészüléshez és a tanórai munkához szükséges eszközökhöz férhet hozzá. A természettudományok teljes iskolai palettáját lefedtük, tényleges értéket teremtve.

De nem csak virtuális tanórákat akarunk, hanem igazi hús-vér órákat a Líceum televízió segítségével. Olyan órákról készítettünk filmet, amelyek tartalmukban, módszereikben újító szándékúak, és támogatják az új utak megjelenését a természettudományok oktatásában. Persze nem a messze távolból kívánjuk szemlélni a tanulókat, a tanárokkal és diákokkal való közvetlen kapcsolat adja azokat a pillanatokat, amiért érdemes tanárnak lenni. A természettudományok legizgalmasabb részeiből rendhagyó órákat szerkesztettünk, amelyekből egy csokrot felajánlottunk régiók iskoláinak, és bár furcsa leírni, óvodáinak. Kéréstől függően házhoz megyünk, vagy fogadjuk a látogatókat, megörvevendeztetve őket a találkozás örömeivel.

Minden tapasztalatra és minden jóra szükségünk van. Tudjuk, hogy növekedni és fejlődni kapcsolatokon keresztül, a közös munka élményén keresztül lehet talán a legjobban. A külföldi kapcsolatainkat a terveink szolgálatába állítjuk, illetve segítünk, ahol csak lehet. Kiváló kapcsolatot ápolunk a határon túli magyar nyelvű oktatást megvalósító egyetemekkel. Segítünk, ahol csak lehet, és igyekszünk a tapasztalatainkat a fejlődésük szolgálatába állítani. Természetes módon Európa más irányaira nyitottak vagyunk, és a szokásos tudományos együttműködő kapcsolatokon kívül néhány kuriózumot is érdemes megemlíteni. Külföldi és magyar résztvevőkkel ÉlményMűhely – Kreatív iskolanap rendezvényeket valósítottunk meg, amely az élményközpontú matematikaoktatást célozza meg. Itt a matematika szórakoztató, élvezhető valósággá válik, híveket teremtve és kiegészítve az iskolai oktatást. Az izgalmas matematikai művészeti kísérletekhez a képzőművészetek mellett kapcsolódott a zene és Közép-Európa legnagyobb ZoomTool konstrukciójának építése tanárok és diákok együttműködésében. A teljes ember nevelését szem előtt tartva létrehoztuk az ArsGeometrika Tudományos Művészeti Galériánkat, a régió egyetlen állandó művészeti-tudományos kiállítóterét, amely további dimenziókat

nyit meg mindenki számára. A galériát hazai és külföldi művészek műve teszik izgalmas-sá, izgalmasan váltogatva egymást.

Nagyon izgalmas kezdeményezés az általunk csak JoMiTE (*Joint Master in Teacher Education*) programnak nevezett együttműködés, ahol hallgatónk úgy szerez-nek diplomát, hogy mester programjuk egy-egy részét két külföldi országban végzik el. Nyelvtanulás, szakmai kapcsolatépítés és a világra való rálátás az ajándék, amit a ta-nulmányaik juttatnak nekik. A résztvevő cseh, finn, holland, német és lett egyetemek egy nemzetközi pályázatban találtak egymásra.

Természetesen nem a pedagógusképzés az egyetlen mozgásterünk. Létrehoztunk egy Agria-Innorégió elnevezésű Tudáscentrumot, amely a régióban komplex települési, társadalmi, gazdasági, környezeti erőforrás-feltárás készítését tervezi; ezen kívül telepü-lési fejlesztési koncepcióalkotás és szakértői részvétel a helyi fejlesztési stratégia megal-kotásában is szerepel rengeteg segítő szándékú célja között. Szeretnénk, ha megtalálná a helyét az élelmiszerekkel foglalkozó egri EGERFOOD Egri Regionális Tudásközpont mellett, amely az egyetlen főiskolán induló egyetemi tudásközpont volt indulásakor 2005-ben. Ennek a Tudásközpontnak fő irányvonalában az élelmiszerfejlesztések, a technoló-giai fejlesztések és a műszaki-bioanalitikai fejlesztések találhatók.

Minden iskolán kívüli tevékenységünket, jól működő céges kapcsolatrendszerrel, a régió és Eger város igényeinek figyelembevételével alakítjuk. A város integráns része-ként a felmerülő, szaktudásunkat igénylő problémákkal először bennünket keresnek, fejlesztési gondolatainkkal bizalommal fordulhatunk a városi vezetéshez.

És egy záró gondolat

Egy emberléptékű főiskola küldetése sok szinten, sok árnyalatban fogalmazható meg. A hitelességére a szerezhető tudás, küldetésére állandó jelenléte, jövőjére az alázatos munkája a bizonyosság.

III. Nemzetköziesedés

Berács József

Nemzetköziesedés: egy lehetséges kitörési pont a felsőoktatásban

A globális világ egyik triviális paradigmája, hogy a nemzetállamok határai egyre inkább átjárhatókká válnak és a társadalmi, gazdasági versenyképességnek egyre fontosabb fokmérője a nemzetközi folyamatokba való bekapcsolódás. Ez tükröződik vissza a vállalatok és nemzetek versenyképességét a magyar gazdaság szempontjából vizsgáló publikációkban,¹ valamint a stratégiai kutatásokban is². Szinte triviális és a politikusok által is hangoztatott bölcsesség, hogy egy ország felzárkózását a világ élmezőnyéhez (lásd Finnország, Írország vagy az ázsiai kistigrisek, különösen Dél-Korea példáját), az oktatásba és ezen belül a felsőoktatásba történő egyéni és társadalmi beruházások alapozták meg.³

A gazdasági válság és az elhibázott gazdaságpolitikák következtében beszűkülő állami források időszakában egy felzárkózó országnak fokozottabban kell keresni azokat az ágazatokat, ahol relatív versenyelőnye van a nemzetközi piacon. Kiindulásul két tételt és egy következtetést fogalmazunk meg.

¹ Chikán Attila szerk.: *A multinacionális vállalatok szerepe a hazai KKV-ék versenyképességének a növelésében*, BCE Versenyképességekutató Központ, 2011

Nagy-Palánkai-Miklós-Endrődi-Baranyi: *Internationalisation (Transnationalisation) of the Enterprise Sector*. Working Paper, Corvinus University of Budapest, 2011

² Porter, Michael: *The Competitive Advantage of Nations*, New edition with updates in an Introduction by the author, MacMillan Business, 1998

³ Tanulságos, ahogy az elhíresült gyémánt modell alapján Porter elemzi a természeti erőforrásokban szegény dél-koreai felzárkózást. „A koreai emberek, vállalatok és a kormányzat egyaránt nagy befektetést tettek a termelési tényezők fejlesztésébe. ... A koreai fejlődés legszembeűnőbb és legfontosabb sajátossága a koreaiak *elkötelezettsége az oktatás iránt*. Ez az elkötelezettség a legmagasabb, amit a vizsgált országok között tapasztaltam, ez az összes koreai szülő legfőbb prioritása. A koreai szülők 84,5%-a kívánt gyerekének főiskolai szintű képzést biztosítani 1987-ben.... A hazai oktatási rendszert kiegészítve nagyszámú koreai tanul külföldön....Az 1987/88-as tanévben 20 520 koreai diák (10 000 lakosra vetítve 5 fő) tanult az USA-ban, 73%-uk a mesterképzésen.” (Porter:1998, 466-467. old.)

1. A magyar tudományos kutatás és a felsőoktatás a gazdasági fejlettség GDP-ben mért színvonalához képest *viszonylagos fejlettséget* mutat, jóllehet az elmúlt évtizedben ez az előny csökkenni látszik.
2. A szolgáltatási tevékenység, mint a felsőoktatás, *helyhez kötöttsége egyre inkább csökken*, így már nem nyújt védelmet a nemzetközi versennyel szemben.

Következtetés: a magyar tudomány és a felsőoktatás csak akkor tudja megőrizni – a demográfiai és más kedvezőtlen tendenciák ellenére – a hazai iparágak közötti versenyképességét, ha „előremenekül” és nemzetközileg válik versenyképessé.

Az új felsőoktatási törvény a nemzeti minőségi oktatást és kutatást tűzi ki célul, amelybe beleérthetjük a „minőségi” szó szinonimájaként a nemzetközi jelzőt is. Vitaanyagunk fő célkitűzése, hogy ráirányítsa a figyelmet a felsőoktatás nemzetköziesedésére, amelynek fejlesztése nélkül véleményünk szerint 10-20 éven belül a perifériára kerül ez az ágazat. A magyar kormány 2012 januárjában, (helyesen) egy növekedési paktum megkötésére készül a pénzügyi szektorral, hogy ne süllyedjünk gazdasági depresszióba. Javasoljuk, hogy ennek mintájára *a kormány kössön nemzetközi versenyképességi növekedési paktumot a felsőoktatással*, hogy

- a legtöbb alkalmazottat foglalkoztató magyar ágazat, a felsőoktatás, húzó ágazattá válhasson,
- a magyar vállalatok képzett szakemberekkel való ellátása biztosítsa a gazdaság nemzetközi versenyképességét, a növekedési potenciál megeremtését hosszabb távon.

Egy ilyen paktum megkötése politikai pártállástól függetlenül, olyan célok megvalósítására összpontosítaná a figyelmet, amely mind az állampolgárok (szülők, diákok), mind a felsőoktatási intézmények számára vonzó lehet. Beviszi a verseny gondolatát a felsőoktatásba, de annak terepét a mindenki által látható belső erőforrások szűkülése miatt, a nemzetközi szintre helyezi. Ez a folyamat már megindult, amikor

- a kutató és a kiváló egyetemi címek, valamint az azt támogató pályázati források kiosztásra kerültek,
- az ERASMUS, CEEPUS és más csereprogramok révén közelebb kerültünk ahhoz az Európai Felsőoktatási Térség célhoz, hogy 2020-ra a végzett hallgatók legalább 20%-a legalább egy félévet külföldön is tanuljon,
- több mint 10 000 magyar állampolgárságú diák szülei döntöttek úgy, hogy külföldön taníttatják gyermeküket,
- több mint 3000 magyar kutató külföldön vállalt állást,
- már 20 000 külföldi állampolgárságú diák szeretne magyar diplomát szerezni,

- 2001-2010 között közel 60 000 publikáció jelent meg az ISI Web of Science által jegyzett folyóiratokban magyar társszerzőséggel,
- az Országos Doktori Tanács honlapján minden doktori iskola tagnak fel kell tüntetnie szakmai életrajzában a publikációinak impakt faktorát és idézettségi mutatóját,
- büszkén, vagy szégyenkezve említjük, hogy a sanghaji Jiao Tong Egyetem, a Financial Times, a CHE, vagy más szervezet által készített nemzetközi rangsorokban hol szerepelnek a magyar egyetemek,

és folytathatnánk a sort jobban vagy kevésbé jól ismert, a szeretett vagy a kevésbé kedvelt mutatószámok felsorolásával.

A magyar felsőoktatás nemzetközi jellegének erősítése hozzásegíthetné a magyar társadalmat annak problémájának (paradoxonnak) a kezeléséhez, amit a szociológusok jól érzékelnek, miszerint a *felsőoktatás tömegessé válása* megnyitotta ugyan az utat a szélesebb tömegek számára a felsőoktatásba való bekerüléshez, egyidejűleg azonban *csökkent a szegényebbek aránya a jobb egyetemeken, különösen a külföldi egyetemeken*.

A társadalmi esélyegyenlőség megteremtése továbbra is fontos feladat, de ha a magyar felsőoktatás megőrzi, sőt fejleszti nemzetközi versenyképességét, akkor nagyobb esélye lesz a szegényebb rétegeknek idehaza jó egyetemhez, főiskolához jutni. Ha saját intézményében természetessé válik, hogy a mindennapokban kell az idegen nyelvet használni, külföldi diákokkal közös csoportban dolgozni, a nemzetközi szakirodalmat olvasni, akkor közelebb kerülünk Széchenyi álmához, a kiművelt emberfők számának növeléséhez.

Ezen bevezető gondolatok és a témakör pozicionálása után a Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja által korábban szervezett konferenciák, valamint kutatások eredményeire támaszkodva mutatunk be olyan koncepciókat illetve statisztikákat, amelyek alátámasztják érvelésünket, illetve megalapozzák általános javaslatainkat.⁴

⁴ A TEMPUS Közalapítvány megbízásából három éve kutatásokat végzünk az egyetemek nemzetköziesedésének különböző dimenzióiról, közöttük a diák mobilitásról. A BCE által elnyert TÁMOP kutatás keretében pedig a felsőoktatás nemzetközi piacorientációját vizsgáljuk, amelyben az üzleti életben szokásos exportpiaci-orientáció fogalomkeretére is támaszkodunk. A kutatások jelentős része a TKA Bologna Füzetek 3. és 8. kötetében, valamint az NFKK Füzetek különböző számaiban jelent meg. Itt csak megemlítjük, hogy expliciten nem hivatkozunk rá, de indirekt módon támaszkodunk a kutatásainknak irányt adó Berács József: Tudásexport a felsőoktatásban: egy hierarchikus megközelítés, *Competitio*, 2008, VII. évf. 2. szám, 35-48 old. című szövegben kidolgozott rendszerezésre. A hallgatók, kutatók(oktatók), egyéb szolgáltatások mint „export-termékek”, mint a nemzetközi piaci vonzerő letéteményesei jelennek meg a felsőoktatásban.

A nemzetköziesedés jelentőségéről

A felsőoktatás versenyképességét vizsgáló publikációkban,⁵ a felsőoktatási intézmények sokat vitatott, de mindenki által nagyon figyelt rangsoraiban⁶ megjelenik a hivatkozás a nemzetközi jellegre. A tudomány definíció szerint nemzetközi, nem ismeri a nemzeti határokat, csak a tudósoknak lehetnek nemzeti hovatartozásai. Az egyetemek feladata a tudományos és innovációs értékteremtés⁷, amely csak nemzetközi keretekben értelmezhető. A korszerű közlekedési, logisztikai rendszerek révén a 21. században új lendületet vesz és értelmet nyer a *migráció* általában és annak tanulmányi célú területe⁸. Amikor a diák és tanár mobilitásról van szó, akkor gyakran a külföldiek foglalkoztatásának a problémájába, a munkaerő szabad áramlásának nemes céljába botlunk, ahol nem csupán a Bevándorlási Hivatal bürokráciájával kell megküzdeni, hanem a magyar emberek külföldiekkel kapcsolatos előítéleteivel, a másság elfogadásával is.

Közgazdasági, marketing, piaci szempontból nézve bármilyen kis ország tetszőleges iparágát, az *exportképesség* tűnik az egyik legátfogóbb jellemzőnek, amely alapján megítélhetjük, hogy mennyire versenyképes. Véleményünk szerint ez érvényes a felsőoktatásra is, mint speciális iparágra, amennyiben kellően definiáljuk a fogalmainkat.⁹

Jogosan tehető fel a kérdés, hogy miért van szükség nemzetköziesedésre, kinek jó ez? Mindnyájunknak megvannak a válaszai, mint pl. a közgazdászoké, akik a nemzetközi kereskedelem komparatív előnyre építő stratégiája alapján a gazdasági növekedés forrását látják benne. A Nemzetközi Oktatás Európai Társaságának (EAIE) egyik kiadványa,¹⁰ amely a minőségbiztosítást és a nemzetköziséget vizsgálta, táblázatba foglalta, hogy makro- és mikro-szinten milyen célkitűzések fogalmazhatók meg. Miután a társaság kiemelten a diákok mobilitásával foglalkozik, ezért a célok megvalósítását szolgáló eszközök/stratégiák, valamint a nemzetköziesedés eredményei is ebben a relációban jelennek meg. *Feltételezik, hogy az egyén és a társadalom is jobban jár, ha nemzetközivé válik.* Természetesen ennek a nézetnek is vannak ellenzői és az a kérdés is felvethető, hogy van-e a nemzetköziesedésnek valamilyen optimális szintje, amely után már nem célszerű növelni? Például az orvosképzésben már mind a négy magyar egyetemen

⁵ Barakonyi Károly: A felsőoktatás versenyképességéről, *Vezetéstudomány*, 2010, 41(12), 4-19

⁶ Török Ádám: Az európai felsőoktatás versenyképessége és a lisszaboni célkitűzések. Mennyire hihetünk a nemzetközi egyetemi rangsoroknak? *Közgazdasági Szemle*, 2006, 53(4), 310-329

⁷ Náray-Szabó Gábor: Kutatás és versenyképesség a felsőoktatásban, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): *"Magyar Felsőoktatás 2010"* Konferencia előadások, NFKK Füzetek 6, 2011. március, 24-30 old.

⁸ L. Rédei Mária: A térbeli mobilitás a szellemi tőke növelésének alapja, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): *"Magyar Felsőoktatás 2010"* Konferencia előadások, NFKK Füzetek 6, 2011. március, 31-43 old.

⁹ Török Ádám – Kovács Bernadett: A nemzetközi felsőoktatási verseny mérési problémáiról, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): *"Magyar Felsőoktatás 2010"* Konferencia előadások, NFKK Füzetek 6, 2011. március, 9-23 old.

¹⁰ Van Galen, A. (ed.): *Internationalisation and Quality Assurance*, EAIE Professional Development Series for International Educators 4, 2010, EAIE, Amsterdam

meghaladja a külföldi hallgatók aránya az 50%-ot. Kell-e ezt még tovább növelni? A választ az intézményeknek maguknak kell megadniuk.

A nemzetközi trendek nagyon egyértelműek. A statisztikák által leginkább lefedett terület a diák mobilitás. A fejezet végén az amerikai Institute of International Education (IIE) által készített „Project Atlas: Trends and Global Data 2011” kiadvány fő számain mutatjuk be, amelyek látványosan szemléltetik a dinamikus változást. Az OECD adatai alapján, 2010-ben, kb. 3,7 millió külföldi hallgató tanult a világ különböző országaiban. A vezető USA részesedése az elmúlt évtizedben 28%-ról 20%-ra csökkent, miközben abszolút értékben jelentősen nőtt és elérte a 723 ezer főt 2010-ben. A nyolc vezető országot magába foglaló koncentrációs mutató 66%-ról 70 %-ra nőtt, jelezve, hogy a kis országok még nem ismerték fel eléggé ennek az iparágnak a jelentőségét. Az angol-szász területen Ausztrália emelkedik ki, ahol kormányzati szintre emelték a külföldi hallgatók toborzását, ahol a 8 vezető egyetem (Go8) összefogott annak érdekében, hogy összehangolja nemzetközi marketingstratégiáját. Németországot és Spanyolországot leszámítva minden más vezető ország növelte részesedését a 10 év alatt. A *leglátványosabb fejlődést Kína és Kanada mutatta*, akik kiszorították Spanyolországot és Belgiumot a 8 vezető ország közül, a 4. és a 7. helyet foglalva el.

Kínában óriási ütemben nőtt (közel megötszöröződött) az elmúlt évtizedben a felsőoktatási intézmények kapacitása. Már világelső a 25 milliós hallgatóságával, akik között 1% a külföldiek száma. Viszont a legújabb becslések szerint 1,27 millió kínai tanul külföldön (a China Daily közlése szerint, amit más mértékadó források nem támasztanak alá), azaz ötször annyian, mint amennyi külföldit Kína fogad. A fejezetvégi ábra E grafikonja szerint a globális nemzetközi diákforgalomban Nyugat-Európa vezet a földrészek rangsorát, de szorosan mögötte van Kelet-Ázsia és a Csendes Óceáni térség, másfél-másfél milliós forgalommal. Észak-Amerika közel háromszor annyi hallgatót fogad, mint amennyit évente kiküld. Közép- és Kelet-Európa egyensúlyt tart a kiutazó és a beérkező hallgatók között.

A kutatók, oktató és egyéb egyetemi alkalmazottak külföldi munkavállalásairól sajnos nem rendelkezünk ilyen részletezettségű és megbízhatóságú adatokkal. Kivéve az Amerikai Egyesült Államokat, ahol az időszakos Open Doors kiadványokból tudhatjuk, hogy pl. 2006-ban 831 magyar diák tanult és 408 magyar kutató dolgozott amerikai egyetemeken, kutatóintézetekben. (Ugyanez az adat Romániára 3225, illetve 719, míg Ausztriából 843 diákra 436 kutató jutott, nagyságrendileg megfelelve a magyar számoknak.)

Kapcsolódás az európai egyetemek osztályozását szolgáló indikátor rendszerhez

A TÁMOP projekt keretében a felsőoktatás sokféleségével foglalkozó kutatás az európai U-Map modell hazai adaptálását próbálta ki (lásd Hrubos Ildikó tanulmányát). Témánk

szempontjából fontos megjegyezni, hogy a U-Map beemelte a nemzetközi orientációt, mint önálló dimenziót, a felsőoktatási intézmények feltérképezési rendszerébe. Ezzel az oktatás, a kutatás, a tudástranszfer, és a regionális elkötelezettség mellett a nemzetköziesedés is megjelent, mint az intézmények tevékenységének egyik fontos eleme. Remélhető, hogy ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a nemzeti oktatási kormányzatok és a felsőoktatási intézmények nagyobb figyelmet fordítsanak a nemzetközi orientáció kérdésére, és gazdagodni fog a témával kapcsolatos rendszeres adatgyűjtés (európai szinten is).

A U-Map modellben az intézmények tevékenységének egy-egy dimenzióját néhány kiemelt mutatóval jellemzik, olyanokkal, amelyek egyfelől tömören jellemzik az adott dimenziót, másfelől az adatok is rendelkezésre állnak. A hazai modellben a következő indikátorok szerepelnek, amelyeknél feltüntettük a 2010-es adatokat is:

- E/1 A külföldi, fokozatszerző hallgatók aránya az összes hallgatón belül, nappali tagozat (%) 7,5%
- E/2 A csereprogramok keretében beérkező hallgatók aránya az összes hallgatón belül, nappali tagozat (%) 0,6%
- E/3 A csereprogramok keretében kiutazó hallgatók aránya az összes hallgatón belül, nappali tagozat (%) 1,1%
- E/4 Külföldön tartózkodók aránya az akadémiai stábben (%) 0,4%
- E/5 Külföldi állampolgárok aránya az akadémiai stábben (%) 1,5%
- E/6 A nemzetközi bevételek aránya a teljes K+F bevételen belül (%) 2,2%

Amennyiben nem az intézményi tevékenységek egészét vizsgáljuk, és célunk nem a nagyobb intézményi csoportok megragadása, hanem kiemelten a nemzetközi irányultságot, aktivitást kívánjuk jellemezni, akkor további mutatók bevetésével kell dolgoznunk. Például, hogy honnan, milyen országokból jönnek a hallgatók? Hová, milyen országokba utaznak a mi hallgatóink? Milyen tudományterületeken tanulnak elsősorban a külföldi hallgatók? Milyen időbeli változás, trend figyelhető meg? Mely egyetemek, karok, vagy éppen szakok járnak élen a mobilitásban? Korábbi kutatásainkban¹¹ a diplomát nyújtó képzésen tanuló külföldi hallgatók vonatkozásában számos ilyen kérdésre adtunk választ.

Tulajdonképpen a U-Map modell további indikátorai is jelentős részben vizsgálhatók nemzetközi kitekintésben, még akkor is ha az egyes indikátorok értékei sok intézmény esetében nullát, vagy nulla közeli értéket vesznek fel.

¹¹ Berács József – Malota Erzsébet – Zsótér Boglárka: *A magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamata* 2, Bologna Füzetek 8, 2011, Tempus Közalapítvány, Budapest

A következőkben a nemzetközi jelenlét leglátványosabb területével, a mobilitással foglalkozunk.

Külföldi hallgatók a diplomaszerező képzésben Magyarországon

Az elmúlt évtizedben töretlenül nőtt a külföldi hallgatók száma. 2001 őszén még 11 783 külföldi hallgató folytatott tanulmányokat hazánkban diplomaszerezés céljából, a 2009/2010-es tanévben pedig már 54%-kal több, azaz 18 154 fő. Mindez azt eredményezte, hogy megnőtt az összes hallgató között a külföldiek aránya, a 2001 és 2005 közötti időszakban stabil 3,4%-ról 4,9%-ra. (1. táblázat)

1. táblázat Külföldi hallgatók a magyar felsőoktatásban

	2005/2006	2006/2007	2008/2009	2009/2010
Összes hallgató	424 161	397 704	381 033	370 331
Ebből külföldi hallgató	14 491	15 459	16 916	18 154
Külföldi hallgató %	3,4%	3,9%	4,4%	4,9%
Nappali hallgató	231 482	242 893	242 928	242 701
Ebből külföldi hallgató	10 974	12 212	13 681	15 035
Külföldi hallgató %	4,7%	5,0%	5,6%	6,2%

A külföldi hallgatók többsége (82,8%) a nappali tagozaton tanul, ahol magasabb és szintén emelkedő a külföldi hallgatók aránya. Öt év alatt 4,7%-ról 6,2%-ra nőtt, ami azért is öröndetes, mert a nappali hallgatók abszolút száma sem csökkent ebben az időszakban. A magyar hallgatók esetében tapasztalt trend jelent meg a külföldi hallgatóknál is, amikor a képzési tagozatokra tekintünk. Az esti képzés és a távoktatás jelentősen visszaesett, ahol az utóbbi azért is meglepő, mert az internetes, online technológia megjelenése a felsőoktatásban azt az ígéretet hordozta, hogy egyetemeink ezen az értékesítési úton inkább hozzáférhetővé válnak a külföldi hallgatók számára. De nem ez történt. A levelező képzés abszolút értékben tartja magát a 2700 fővel, de jelentősége relatíve csökken.

Mi várható 2020-ra? Ha az elmúlt évtized növekedése folytatódik, akkor lineáris trendet feltételezve évente 800 fővel fog nőni a külföldi hallgatók száma, így 2020-ra elérheti a 26 000 főt. Amennyiben optimista feltételezéssel élünk és azt gondoljuk, hogy:

- a globalizáció és az EU erőteljesebb nemzetköziesedést diktál,
- az oktatási kormányzat stratégiai kérdésnek tekinti ezt az ügyet,
- az egyetemek és főiskolák túlélésük és nemzetközi versenyképességük érdekében kiemelten kezelik ezt a témát,

akkor reális lehetőség van *2020-ra megduplázni, azaz 40 000 főre emelni* a külföldi hallgatók számát. Optimistább forgatókönyvek is készíthetők, ha nagy gazdasági makro-összefüggésekbe helyezzük a témát, és egy igazi felzárkózást biztosító gazdasági növekedést vizionálunk egymillió új munkahellyel 2020-ra. Ekkor a felsőoktatás stratégiai szerepét tekintve húzó ágazat lehet, és a kb. 300 000 főre apadó magyar hallgatói kör mellett akár *60 000 fő is lehet külföldi*. Egyidejűleg azonban legalább 30 000 magyar állampolgárságú diák tanulhat külföldön. (Ma a számuk kb. 14 000 főre tehető). A kutatói és hallgatói migráció¹² a globalizáció hatására fokozódni látszik, és ebben Magyarország a hallgatói fogadás oldaláról az élen jár. 2006-ban a világ országai között, a külföldi hallgatók abszolút száma alapján képzett rangsorban az előkelő 23. *helyet foglaltuk el* (Open Doors 2006), a GDP alapján számított helyezésnél kedvezőbb pozíciót.

60 000 külföldi hallgató kiszolgálása háromszor annyi munkaerőt jelent, mint a mostani közel 20 000 főé. Ha a 40 000 új diák kiszolgálásának teljes költségét, munkaeigényét nézzük, akkor 20 főre egy-egy oktatót és egyéb szolgáltatót számítva, csak a *felsőoktatásban 4000 új munkahely teremthető, vagy őrződhet meg*. Ehhez már a kormány, a KKV-ék számára az Új Széchenyi tervben nyújtott támogatáshoz hasonló összeget nyújthatna a felsőoktatási intézmények számára is. Természetesen ez kis szám a megcélzott egymillió új munkahelyhez képest, de tovagyrűző hatását tekintve egyáltalán nem elhanyagolható. Ugyanis a külföldi hallgatók költési szerkezete olyan, hogy minden 1 forint tandíjhoz legalább 1 forint egyéb költség társul, az itt tartózkodásra, megélhetésre, lakásra, stb. Ez alapján *további 4000 új munkahely* teremthető az országban külföldi piaci forrásból.

Földrajzi és tartalmi szempontból is nagy jelentősége van annak, hogy milyen *stratégiai ország csoportokat* hozunk létre a külföldi hallgatókból. Célunknak leginkább egy hármas csoportosítás felel meg: szomszédos országok – egyéb európai országok – más földrészek. A világ több mint 120 országából érkeznek hozzánk külföldi hallgatók, de csak 27 olyan ország volt a 2009/2010 tanévben, ahonnan több mint 100 fő érkezett. Őket tüntettük fel a 2. táblázatban.

Az első csoportba azokat soroljuk, akik a *szomszédos országokból* jöttek és döntően magyar nyelven tanulnak. Róluk gyakran még az egyetemi vezetők, dékánok sem tudják, hogy külföldiek, nem jelennek meg külön entitásként, elkeverednek a magyar állampolgárságú hallgatók között. A kettős állampolgárság még inkább felerősítheti ezt a helyzetet. Számuk lassan, de még mindig növekszik, annak ellenére, hogy számarányuk csökken az összes külföldi hallgatón belül. 2007-ben 54%-ot tett ki az arányuk, 2009-ben pedig még mindig magas, de már csak 47,6%. Ez 6 százalékos részesedés-csökkenést jelent két év alatt.

¹² L. Rédei Mária: A térbeli mobilitás a szellemi tőke növelésének alapja, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): "Magyar Felsőoktatás 2010" Konferencia előadások, NFKK Füzetek 6, 2011. március, 31-43 old.

2. táblázat Külföldi hallgatók a magyar felsőoktatásban ország-csoportonként 2009/2010-ben, a 100 főnél többet küldő országok

Szomszédos ország	Fő	Európa	Fő	Más földrész	Fő
1. Románia	3005	1. Németország	1 972	1. Irán	848
2. Szlovákia	2512	2. Norvégia	738	2. Izrael	808
3. Ukrajna	1482	3. Svédország	436	3. Nigéria	339
4. Szerbia	1385	4. Ciprus	266	4. Törökország	323
5. Horvátország	136	5. Görögország	193	5. USA	300
6. Ausztria	123	6. Oroszország	192	6. Kína	260
		7. Írország	183	7. Vietnám	185
		8. Franciaország	159	8. Kanada	180
		9. Spanyolország	158	9. Japán	163
		10. Nagy-Britannia	157	10. Szaúd-Arábia	156
				11. Koreai Köztársaság	118
Összesen	8 643	Összesen	4 454	Összesen	3 680
További országok	0	További országok	755	További országok	622
Együtt	8643	Együtt	5209	Együtt	4302
Ország csoport %	47,6	Ország csoport %	28,7	Ország csoport %	23,7

Forrás: Statisztikai Tájékoztatók, Felsőoktatás, OKM (NEFMI), 2010

A szomszédos országok között *Románia vezeti a rangsort*, abszolút számban ugyan csökkenő, de még mindig 3000 főt meghaladó hallgató létszámmal. A csökkenés valószínűleg két okra vezethető vissza. Egyrészt az uniós tagság miatt a romániai magyar fiatalok számára is megnyílt Nyugat-Európa, és többen választják ezt az irányt. (Németországban és Franciaországban pl. határozottan megnőtt a romániai diákok száma, miként az USA-ban is). Másrészt az elmúlt években emelkedett az *erdélyi egyetemek magyar nyelvű programjain* tanuló hallgatók száma. A Babes-Bolyai Egyetemen a 37 000 román hallgató mellett 10 600 magyar nemzetiségű hallgató is tanul, közülük 7336 fő a magyar nyelvű tagozaton¹³. A másfél milliós magyar erdélyi lakosságot tekintve a Babes-Bolyai 7,1 magyar hallgatót produkál 1000 magyar lakosra vetítve.

A Magyarországon tanuló 3000 romániai hallgató nagy része magyar identitású, azaz 2 Magyarországon tanuló hallgató jut 1000 lakosra. De mi a potenciális lehetőség? Magyarországon 2009-ben az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményben tanuló hallgatók száma 37 fő volt. Ennek alapján számolva, *Romániában 55 500 magyar anyanyel-*

¹³ Marga, Andrei: Quality and Excellence, The strategy for excellence of Babes-Bolyai University, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): „Magyar Felsőoktatás 2009” Konferencia előadások, NFKK Füzetek 4, 2010. március, 73-88 old.

vű hallgatót kellene regisztrálni, ha nem lenne mobilitás. A kisebbségi lét hátrányos helyzete mindaddig fennáll, amíg nem tudunk elszámolni azzal, hogy miért nem kerül be ennyi romániai magyar hallgató a felsőoktatásba. Ha így nézzük, akkor a 3000 Magyarországon tanuló romániai magyar diák csak 5,4%-át adja a potenciális piacnak. Ez egyáltalán nem nagy szám és senkinek sem lehet érdeke, hogy csökkenjen. Inkább az, hogy növekedjen, különösen akkor, ha növekedne a Magyarországról Romániába utazó magyar hallgatók száma is.

A szomszédos országok közül *Szlovákiából, Ukrajnából és Szerbiából* növekvő számú hallgató érkezett továbbra is. Ha az 1000 magyar nemzetiségű lakosra vetítjük az itt tanulók számát, akkor rendre 5,0 fő, 6,5 fő, illetve 4,6 főhöz jutunk¹⁴. A számok egyértelműen tükrözik, hogy minél kisebb a magyar lakosság, annál inkább szükség van az anyaország támogatására. Másrészt, ha ezeket a számokat is a 37 fős magyar értékhez viszonyítjuk, akkor nem látunk okot a csökkenésre, különösen, ha megfontoljuk, hogy a magyar nyelvű képzés lehetőségei ezekben az országokban kisebbek, mint Romániában.

Stratégiai szempontból viszont fel kell vetni két aszimmetriát a szomszédos országok viszonylatában. Egyrészt nagyon kevés magyarországi diák tanul a szomszédos országokban, másrészt nagyon kevés román, szlovák, szerb, ukrán tanul nálunk. Könnyebbnek látszik a magyar hallgatók ösztönzése arra, hogy Kolozsváron, Nagyváradon, Csíkszeredán, Temesváron, Pozsonyban, Kassán, Révkomáromban, Szabadkán, Újvidéken, Ungváron, stb. a magyar nyelvű képzésen tanuljanak. Ehhez „csak” arra lenne szükség, hogy a magyar kormányzat az uniós célokkal összhangban felvegye ezeket az egyetemeiket a Felsőoktatási Tájékoztatóba, mint olyan egyetemeiket, amelyekre a magyar hallgatók a magyar egyetemekhez hasonló eséllyel pályázhatnak.¹⁵

Ami a *román, szlovák, szerb, ukrán hallgatók magyarországi tanulmányait* illeti, itt a nyelvi korlátok inkább számításba jönnek. Ennek leküzdésére szolgál, hogy a magyar egyetemek több nyelven (angol, német, francia) kínáljanak vonzó programot számukra, és hogy a nemzetköziség érezhető legyen a magyar egyetemeken. Ne érezze magát senki elszigetelve. Ehhez persze szükség van arra, hogy a külföldi hallgatók száma országos szinten is megtöbbszörözzön.

¹⁴ Berács József – Malota Erzsébet – Zsótér Boglárka: A magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamata 2, Bolyai Füzetek 8, 2011, Tempus Közalapítvány, Budapest

¹⁵ Ebből a szempontból példa értékű lehet a Babes-Bolyai Egyetem, amelyen jelenleg 1093 külföldi hallgató tanul. Ebből 421 fő román etnikai származású (pl. Moldova Köztársaságból). Növekvő, de még mindig csak 83 fő jött Magyarországról (pl. pszichológiai diplomát szerezni). Miért csak ennyi, kérdezhetnénk? Hiszen Moldova sokkal távolabb van Kolozsvártól, mint a Nagy Alföld. Valószínűleg a „fejekben” kell rendet teremteni és komolyan venni, hogy a határok légiesülnek. (Marga, Andrei: Quality and Excellence, The strategy for excellence of Babes-Bolyai University, in: Berács-Hrubos-Temesi (szerk.): „Magyar Felsőoktatás 2009” Konferencia előadások, NFKK Füzetek 4, 2010. március, 73-88 old.)

A második csoportba a *többi európai országot* soroljuk. Ezt a kategóriát *Németország* vezeti egyre növekvő létszámmal. Közel 2000 német hallgató tanul nálunk. Ezt követi Norvégia és Svédország évek óta stabil második és harmadik helyezéssel. Ugyanez mondható el a 4-6. helyen álló Ciprusról, Oroszországról és Görögországról. (A táblázatban csak azt országot tüntettük fel, ahol 100 főnél nagyobb a hallgatói létszám.) Nagy kérdés, hogy miben tudunk versenyképesek lenni a fejlett országok felsőoktatásához képest? Az alacsony ár (tandíj) fontos tényező, de nem meghatározó. Elsősorban az akadémiai tartalom határozza meg a vonzerőt. Az orvosi képzés rendelkezik ezzel, valamint azzal a stratégiai előnnyel is, hogy korlátozott a bejutásra jogosult hallgatók száma az anyaországban. A legnagyobb kihívás a magyar felsőoktatás számára, hogy más diszciplínák esetében is tudjon versenyképes programot, megfelelő szolgáltatást nyújtani.

A harmadik csoportba több mint 20 százalékkal a *más földrészekről* érkező hallgatók kerültek. A nemzetközi mobilitási trendekkel összhangban¹⁶ itt következett be a legnagyobb százalékos változás. *Irán* nagymértékben előrelépett és az első helyre került 848 hallgatóval. (Csak összehasonlításként, kb. ennyi magyar hallgató tanul az USA-ban, de jóval változatosabb képzési programokban.) A korábbi első Izrael stabil hallgatószámot (808) jelent továbbra is. 2007-hez képest *Nigéria*, egy afrikai ország került az 5-ről a 3. helyre, *Törökország* pedig a 7.-ről a 4. helyre. Ez utóbbi esetében igen rövid időszak alatt 100%-os növekedés, egyfajta „áttörés” következett be.

Sajnálatos, hogy *Vietnám* a 2007-es évhez képest (208 fő) már csak 185 fővel képviselteti magát. Nagyon *lassú a legnagyobb potenciált hordozó kínai diákok számának a növekedése*. A 260 fő és az országok rangsorában elfoglalt 14. hely azt jelzi, hogy sem a magyar egyetemek, sem a magyar kormányzat nem érti ennek a piacnak a sajátosságát. Annak ellenére, hogy az elmúlt esztendőben miniszterelnöki látogatásokra került sor, illetve a magyar miniszterelnök stratégiai partnernek tekinti a Távol-Keletet. Itt lenne lehetőség az orvosi mellett más tudományterületeken is hallgatókat toborozni. Kína erőteljesen fejleszti a felsőoktatását, de ennek ellenére nem csökken a külföldre menő hallgatók száma.

Nagy potenciál van *Afrika és Ázsia más országaiban* is a jövőre nézve. Ennek néhány jelét már most is tapasztalhatjuk, ha a 100 fő alatti külföldi hallgatót adó országok trendjeit vizsgáljuk. Láttuk *Nigéria* 3. helyre kerülését. Ígéretes *Kamerun*, ahonnan 10 éve még egyetlen hallgató sem jött, ma pedig már 48 fő tanul hazánkban (csak viszonyításként, Németországban a több mint 5000 kameruni diák vezeti az afrikai országok listáját). *Mongólia* (55 fő), *Kazahsztán* (33 fő), vagy *Azerbajdzsán* (27 fő) jelentős potenciális piac lehet, ha egy-egy egyetem, vagy a kormányzat célzott marketingstratégiát

¹⁶ Open Doors 2006, Report on international educational exchange, Institute of International Education, USA

követ. Az agrártermékek esetében használt és bevált közösségi marketing eszközök bevetésére lenne itt is szükség.

Külföldi hallgatók a 10 kiemelt egyetemen

Az egész felsőoktatásra megfigyelhető változások, struktúrák csak korlátozottan érvényesek az egyes egyetemekre. A kutató és kiváló egyetem címet elnyerő 10 intézmény, amely a Web of Science alapján a 2004-2008 közötti időszakban a legtöbb publikációt adta, a külföldi hallgatók fogadásában is vezető szerepet tölt be, a Miskolci és a Pannon Egyetem kivételével.

A kiválasztott 10 egyetemen tanuló 13 160 külföldi hallgatóból 12 040 hallgató jött 25 országból. Ezt a rangsort *Németország* vezeti 1841 fővel és *Ausztria* zárja 101 fővel (3. táblázat). A változatos portfólió, azt jelenti, hogy egymástól is lehetne tanulni, ha stratégiai szövetségre lépnének az egyes egyetemek a külföldi hallgatói toborzásban. *Kína* esetében pl. három egyetem, a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem rendelkezik több tapasztalattal. Az országosan is első Debreceni Egyetem vezeti a legtöbb ország esetén a rangsort, példát mutatva arra, hogy egy vidéki egyetem nem csak az orvosi képzésben tud jelentős külföldi hallgatószámot produkálni, ami innovatív marketingstratégiára vall.

Ha a kiválasztott 10 egyetemet nézzük, ahol az orvosi karok is elhelyezkednek, akkor azt látjuk, hogy a 13 160 hallgatóból 3679 fő (28,7%) részesült állami támogatásban. Az orvosi karokkal rendelkező egyetemeken, illetve az orvosi karokon ez az arány alacsonyabb. A Semmelweis Egyetem 7,4%-ával szemben a Budapesti Corvinus Egyetem 74%-kal képviseli a másik végletet. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Miskolci Egyetem rendelkezik még 50% feletti állami támogatott külföldi hallgatói aránnyal. Minél magasabb az állami támogatottak aránya, annál kisebb erőfeszítést kell tenni a hallgatók megszerzéséért (ebben vezet a Budapesti Corvinus Egyetem), míg fordítva, minél kisebb ez az arány, annál nagyobb piaci munkára van szükség a hallgatók megszerzésében (ebben vezet a Semmelweis Egyetem). A Debreceni Egyetem 24%-kal az átlag alatt helyezkedik el.

3. táblázat Külföldi hallgatók száma a vizsgált 10 egyetemen a 25 legtöbb hallgatót küldő ország szerint, 2009/2010 tanév

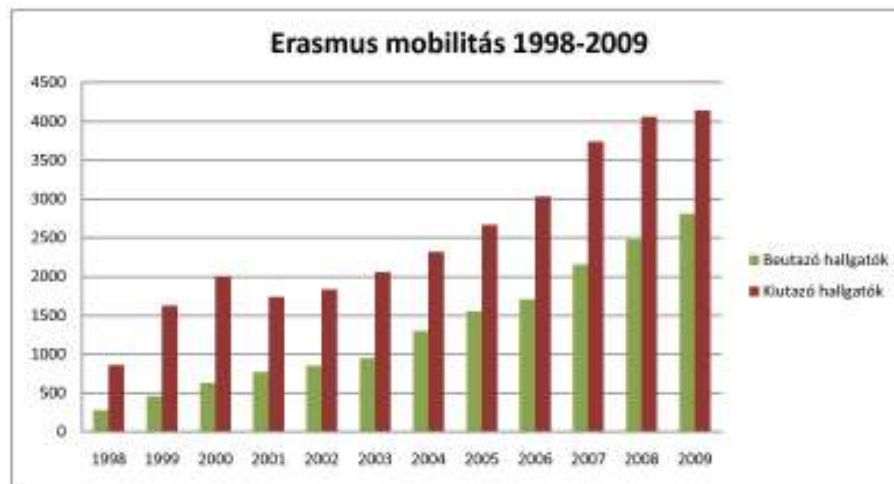
	BCE	BME	ELTE	SE	DE	PTE	SZTE	ME	PE	SZIE	Összesen
Németország	75	25	24	660	50	488	250	0	4	265	1841
Románia	247	100	221	48	512	56	136	17	17	111	1465
Szerbia	221	27	102	29	17	76	660	4	9	17	1162
Szlovákia	137	125	308	84	124	69	46	123	30	42	1088
Irán	12	166	9	192	190	124	128	0	1	4	826
Izrael	0	5	10	313	318	28	114	0	0	8	796
Ukrajna	141	40	115	42	294	32	32	31	5	30	762
Norvégia	2	3	7	207	138	207	47	0	0	123	734
Svédország	7	5	16	141	116	69	34	0	0	38	426
Nigéria	9	37	3	25	177	20	47	0	0	1	319
Törökország	13	38	25	53	79	17	53	0	2	6	286
Ciprus	2	80	2	82	51	12	18	0	0	18	265
Amerikai Egyesült Államok	33	44	5	59	59	25	20	0	0	9	254
Görögország	3	25	3	94	11	28	16	0	0	4	184
Írország	4	1	1	24	1	19	6	0	0	124	180
Kanada	9	2	4	64	33	32	19	0	0	7	170
Vietnám	35	36	5	10	73	0	3	0	0	1	163
Kína	52	6	5	10	49	33	3	1	3	0	162
Szaúd-Arábia	0	0	7	11	103	8	23	0	0	3	155
Nagy-Britannia	3	4	3	29	81	12	3	1	0	15	151
Spanyolország	15	40	3	18	2	49	19	0	0	3	149
Japán	2	1	4	29	35	33	38	0	0	4	146
Franciaország	34	41	7	28	13	8	3	0	1	9	144
Koreai Köztársaság	10	0	2	22	44	26	6	0	0	1	111
Ausztria	13	1	3	63	4	12	2	0	3	0	101
Összesen	1079	852	894	2337	2574	1483	1726	177	75	843	12 040

Az Erasmus programban megvalósuló magyar diák, tanár és személyzeti mobilitás erősítése

Miután az Erasmus program az Európai Unióból kap támogatást, ezért ennek nyilvántartása példamutató. Az 1998-ban induló hallgatói mobilitásban az első években csak a harmadát fogadtuk a kiutazó hallgatóknak, ami jelezte, hogy nem voltunk eléggé ismer-

tek a külföldi intézmények számára. Az évtized végére azonban szűkült az olló, így a 2009/2010-es tanévben kiutazó 4140 magyar hallgató (átlagosan 1 szemeszteres tartózkodást feltételezve) ellentételezéseként 2804 külföldi hallgatót fogadtunk (1. ábra). Ebben az időszakban kb. 200 000 hallgató vett részt az európai csereprogramban.

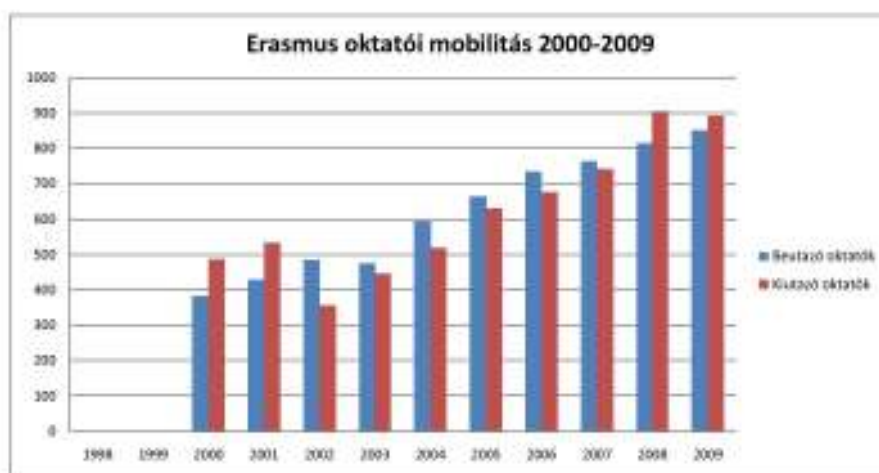
1. ábra Erasmus hallgatói mobilitás 1998-2009

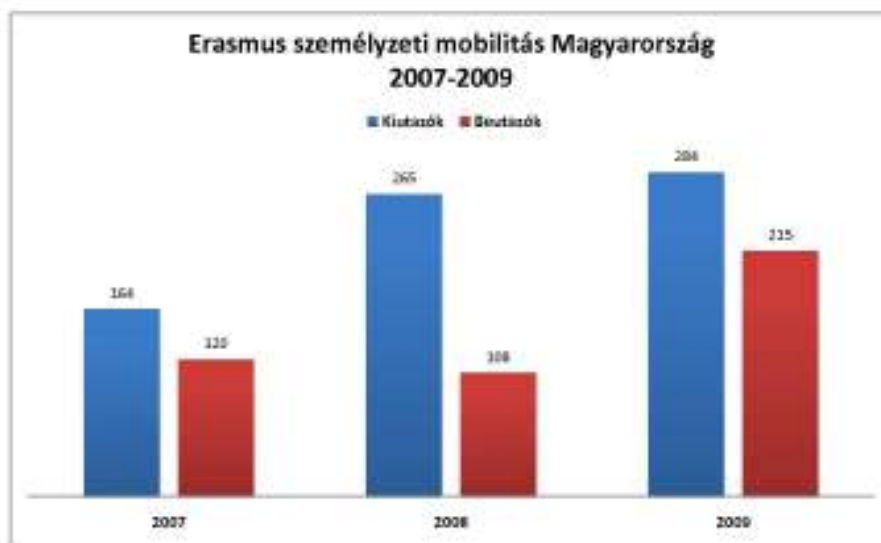
Forrás: Tempus Közalapítvány honlap

Az oktatói mobilitás terén (2. ábra) kiegyensúlyozott forgalom valósult meg, érvényesült a kölcsönösség, az utóbbi két esztendő magyar kiutazói többletével. Az évi 900 fős létszám 1 hetes átlagos oktatási időtartamából kiindulva, 15 hetes szemesztereket feltételezve, évente már 30 tanár-év oktatási teljesítményt végeznek magyar tanárok külföldön. A kapcsolatépítés szempontjából természetesen ennek sokkal nagyobb a hatása. Az itt tanuló külföldi Erasmus hallgatók közel 50%-a jelezte egy kérdőíves kutatásban¹⁷, hogy a tanáraik biztatására választották a külföldi országot, egyetemet. Ez a biztatás pedig sokkal erősebb abban az esetben, ha a külföldi tanárok is eljönnek Magyarországra és pozitív élményekkel távoznak.

¹⁷ Berács József – Malota Erzsébet – Zsótér Boglárka: *A magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamata* 2, Bologna Füzetek 8, 2011, Tempus Közalapítvány, Budapest

2. ábra Erasmus oktatói mobilitás, 2000-2009

Forrás: Tempus Közalapítvány honlapja

3. ábra Erasmus személyzeti mobilitás, 2007-2009

Az Erasmus személyzeti mobilitás (3. ábra) később indult és alacsonyabb intenzitású, mint a diák és a tanár kiutazás. A 2009/2010-es tanévben kiutazó 284 fő 46 hetes munkaidejével számolva kb. 6 személyzet-év munkaidőt töltött külföldön. A professzionális kiszolgálás azt követeli meg, hogy ez a mobilitás nagyságrendekkel növekedjen.

Áttekintve a mobilitás három fő szereplőjét leíró trendeket, felmerül a kérdés: milyen stratégiai célok rendelkezhetők az Erasmus által biztosított nemzetköziesedéshez? Például az, hogy megtöbbszöröződjön, vagy hogy bizonyos országok felé tereljük a magyar hallgatókat, illetve bizonyos országokból ösztönözzük a beutazást. Az egész periódust felölelő 1998-2009-es időszakban a négy legfontosabb célország Németország, Franciaország, Olaszország és Finnország voltak. Az elmúlt néhány esztendőben új irányok is kezdenek kialakulni. Így pl. megnőtt Lengyelország, Portugália, Törökország és Svédország vonzereje a magyar hallgatók számára.

A Magyarországra érkező hallgatók országok szerinti megoszlását vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az első négy ország megegyezik a kiutazó hallgatók rangsorával (4. táblázat). Ezután azonban nagyobb változatosságot tapasztalhatunk az egész időszak egészére, de különösen az elmúlt évekre vonatkozóan. A legszembevetőbb különbség az, hogy a fejlődő, vagy a közepesen fejlett országokból, illetve a szomszédos országokból is megindult az Erasmus hallgatók beáramlása. *Törökország mutatja a legdinamikusabb változást.* A 2009/2010-es tanévben már 113 magyar hallgató választotta célországnak, és 333 török diák érkezett hozzánk (ezzel Németország és Franciaország után a 3. legnagyobb küldő ország lett). Milyen stratégiai célok rendelkezhetők ehhez a tényhez? Egyrészt törekedhetnénk kiegyensúlyozottságra, azzal a céllal, hogy a kölcsönösen magas diákcsera egy intenzívebb gazdasági kapcsolatnak teremti meg a szakemberellátását. Másrészt viszont ismerve azt, hogy a török diákok nagy arányban tanulnak külföldön, diplomát nyújtó képzéseken (Magyarországon is 323 török diák tanult a jelzett tanévben, amellyel a 4. helyett foglalták el Irán, Izrael és Nigéria után a nem európai küldő országok rangsorában), pozitív szinergiára van lehetőség. Az a török hallgató, aki egy félévet töltött az alapképzés során Erasmus program keretében Magyarországon, visszajöhet később a mesterképzésre teljes diplomáért.

Az Erasmus programban különböző mértékben vesznek részt a magyar felsőoktatási intézmények. Az elemzés számára az 5. táblázatban rangsoroltuk a 15 legnagyobb intézményt.

A felsőoktatási intézmények tudományos teljesítménye alapján besorolt *kutató egyetemek* (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Debreceni Egyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Semmelweis Egyetem)

4. táblázat Erasmus beutazó hallgatók száma 1998-2009 között, a 10 legnagyobb küldő ország szerint

Sorrend	Küldő ország	2000/2001	2009/2010	1998/1999- 2009/2010
1.	Németország	91	425	2466
2.	Franciaország	102	348	2097
3.	Olaszország	88	180	1321
4.	Finnország	120	106	1266
5.	Spanyolország	45	276	1139
6.	Törökország	0	333	918
7.	Hollandia	37	111	704
8.	Lengyelország	0	233	678
9.	Portugália	19	117	667
10.	Belgium	17	78	480
1-10.	Együtt	519	2 207	11 736
11-30.	Együtt	105	597	2476
1-30.	Összesen	624	2804	14 212

ezen rangsorban rendre az 1., 4., 5., 7., és a 11. helyet foglalják el. A *kiváló egyetemi* besorolást kapott intézmények (Pécsi Tudományegyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Szent István Egyetem, Pannon Egyetem, Miskolci Egyetem) a rangsorban rendre a 2., 3., 8., 12. és 15. helyhez jutottak. A rangszámok alapján itt is a kutató egyetemek mutatnak jobb helyezést, jóllehet szórással. Az egyetemek közé csupán egy főiskola tudott beintegrálódni, a 6. helyre sorolt Budapesti Gazdasági Főiskola. Ha azonban a legújabb trendeket nézzük, akkor a 2009/2010-es tanév alapján már a Kodolányi János Főiskola (102 fő) és a Nyugat-Magyarországi Egyetem is bekerülne a top 15-be, kiszorítva onnan a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemet és a Széchenyi István Egyetemet.

Felmerül a kérdés, hogy milyen szakterületek vannak nagyobb arányban reprezentálva a diákcserében? A társadalomtudományi, üzleti és jogi képzés 47%-ot fed le, magyarázatot adva arra is, hogy miért a Budapesti Gazdasági Főiskola és a Kodolányi János Főiskola került be a top 15-be. A második helyen a bölcsészettudományi és a művészeti tanulmányi terület áll, és csak ezt követi a műszaki tudományos képzés. Az egészségügyi ágazatok alacsony aránya (4%) talán azért meglepő, mert az orvosi képzések adják a fizetős külföldi hallgatók 80%-át. Az egyetemek bevételre koncentráló stratégiája nem engedi érvényesülni a nemzetköziesedés szempontjából kiaknázható szinergiákat. Sőt, ismervé a végzett orvosok ország-elhagyási stratégiáját, talán tudatos is az a mód, ahogyan az orvosi karok elzárják egymástól a magyar és a külföldi hallgatókat, ezzel is megpróbálva csökkenteni a végzett hallgatók nemzetközi munkaerő-piaci versenyképességét.

5. táblázat Kiutazó Erasmus hallgatók számának intézményi rangsora az 1998-2009-es évek alapján

Rangsor	Intézmény	2000/2001	2009/2010	1998/1999- 2009/2010
1.	Eötvös Loránd Tudományegyetem	212	516	3573
2.	Pécsi Tudományegyetem	284	377	3253
3.	Budapesti Corvinus Egyetem	132	459	2929
4.	Szegedi Tudományegyetem	149	343	2589
5.	Debreceni Egyetem	186	308	2250
6.	Budapesti Gazdasági Főiskola	157	238	1923
7.	Budapesti Műszaki Egyetem	119	255	1833
8.	Szent István Egyetem	130	124	1110
9.	Pázmány Péter Katolikus Egyetem	49	158	979
10.	Óbudai Egyetem	69	103	870
11.	Semmelweis Egyetem	58	106	782
12.	Pannon Egyetem	74	86	773
13.	Moholy-Nagy Művészeti Egyetem	74	68	743
14.	Miskolci Egyetem	46	106	669
15.	Széchenyi István Egyetem	35	61	534
1-15.	Együtt	1774	3408	24 980
16-65.	Együtt	227	732	5070
1-65.	Összesen	2001	4140	30 050

Az egyetemi tanulmányok mellett az Erasmus lehetőséget nyújt arra is, hogy a hallgatók szakmai gyakorlatot szerezzenek külföldön. A 2009/2010-es tanévben mintegy 600 fő dolgozott 15 országban ilyen konstrukcióban. Ezáltal új program kapcsolódott be a négy évtizedes múltra tekintő AIESEC szakmai gyakorlatok mellé.

Tudományos kutatás

A Magyar Tudományos Akadémia minden második évben beszámol a Parlamentnek az elmúlt két év hazai tudományos kutatásairól, a nemzetközi megjelenésről. A nemzetközi szereplést az ISI *Web Of Science* (WOS) alapján értékeli, jóllehet az akadémiai világ egy része kétkedéssel fogadja ezeket a számokat. Véleményünk szerint sok más indikátor mellett, ennek is helye van általában a kutatás, de kiemelten a kutatások nemzetközi „értékesítése” szempontjából. Az Erasmus mobilitáshoz hasonló mélységű adatbázissal rendelkezünk, amelynek az egyetemekre és tudományterületekre lebontott, idősoros elemzése, a www.hungarianscience.org honlapon érhető el. Az adatbázis feldolgozása-

nak filozófiájáról, módszeréről, illetve az első eredményekről Kampis és szerzőtársai számolnak be¹⁸.

Az adatbázis az elmúlt 10 esztendőben (2001-2010) 59 694 dokumentumot regisztrált, amelynek legalább egy magyar szerzője volt. 9 olyan intézmény volt ahonnan évente legalább 100 publikációt jegyeztek a munkatársak. Ezek rendre: MTA (18 526), SOTE (7961), SZTE (7533), ELTE (6873), DE (6401), BME (5208), PTE (4327), SZIE (2076), PE (1767). A 10. helyen álló CEU a 668 publikációval, már évente csak 60-as átlag számot mutat. A 27 legtöbbet publikáló intézmény között viszont megjelent a Richter Gedeon és az EGIS is, jelezve, hogy a gyógyszeripari kutatások terén az alap és az alkalmazott kutatások egyaránt magas szinten vannak.

A világ tudományos kutatásából való részesedésünk (0,4%) az elmúlt évtizedben stagnált, majd enyhe csökkenést mutatott, miközben a régió országainak többsége enyhén növekedett, egyesek látványos eredményeket értek el. Románia az évtized elején mért 0,2-es részesedését 2010-re megduplázta és már megelőzte Magyarországot. Csehország és Lengyelország is növekedő trendet mutat

A fenti rendszerekben vizuálisan is kimutathatóan, a közgazdasági, üzleti, menedzsment témájú publikációk alacsony részesedéssel szerepelnek. Ezért is érdemes őket külön is vizsgálni, miként tettük a TKA megbízásából folytatott kutatásban.¹⁹ Ebben a magyarországi 20 közgazdasági, menedzsment és gazdálkodási doktori iskola 197 törzstagjának a publikációit az ODT honlap, a WOS és a Google Scholar alapján is elemeztük, majd rangsoroltuk az iskolákat. Ezek szintén jó mutatói a nemzetközi piaci értékelésnek. Az ISI WOS rendszerben 1152 publikációt azonosítottunk a teljes életműre vonatkozóan, ami 5,85 publikáció/fő átlagot eredményez nagyon nagy szórással. Miként a doktori iskolákra jutó 57,6 publikáció/doktori iskola is nagy szórást takar (a legkevesebb 4, míg a legtöbb 289 publikáció volt). Ez alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a doktori iskolák akkreditációjánál egyelőre még nem játszott szerepet a legrangsabb nemzetközi lapokban történő publikálás, annak ellenére, hogy az alapítóknak a honlapon is fel kell tüntetni az impakt faktoros cikkeiket.

Általános javaslatok

Az oktatási kormányzatnak (tulajdonosnak) elő kellene írnia, hogy a felsőoktatási intézmények az intézményfejlesztési, stratégiai céljaik között a nemzetköziesedést, illetve annak jól mérhető paramétereit, egyértelműen fogalmazzák meg és kommunikálják a

¹⁸ Kampis György – Soós Sándor – Gulyás László: A magyar tudomány intézményi szerkezete és kompetenciái, 2001-2010 a Reuters-Thomson – ISI Web of Science adatbázis alapján, *Magyar Tudomány*, 2011, 172(8), 963-980

¹⁹ Berács József – Malota Erzsébet – Zsótér Boglárka: *A magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamata* 2, Bologna Füzetek 8, 2011, Tempus Közalapítvány, Budapest

munkatársaik felé. Ezen célok teljesüléséhez is kellene kötni az intézményvezetők pre-mizálását.

Oktatás – hallgatók

A külföldi hallgató általában, a fizetős külföldi hallgató pedig kimondottan jót tesz a felsőoktatásnak. Az elmúlt évtizedben mindenféle tudatos kormányzati, tulajdonosi támogatás, ösztönzés nélkül is megduplázódott a számuk. Azok az intézmények, amelyek képesek kiszolgálni a külföldi hallgatók igényeit, általában is magas minőségű szolgáltatást nyújtanak. *A külföldi hallgató a minőségi oktatás szintetikus, a tulajdonos kormányzat számára nagyon egyszerűen mérhető mutatószáma*, amire építeni lehetne a finanszírozásnál is. A nemzetközivé válásnak egy fontos mutatója, amely szoros kapcsolatban van a tudományos kutatással. Amennyiben a kormányzat komolyan gondolja a felsőoktatás minőségének és nemzetközi versenyképességének az emelését, akkor hasonló módon kellene a felsőoktatáshoz viszonyulni, mint bármilyen exportképes ágazathoz. Javaslataink:

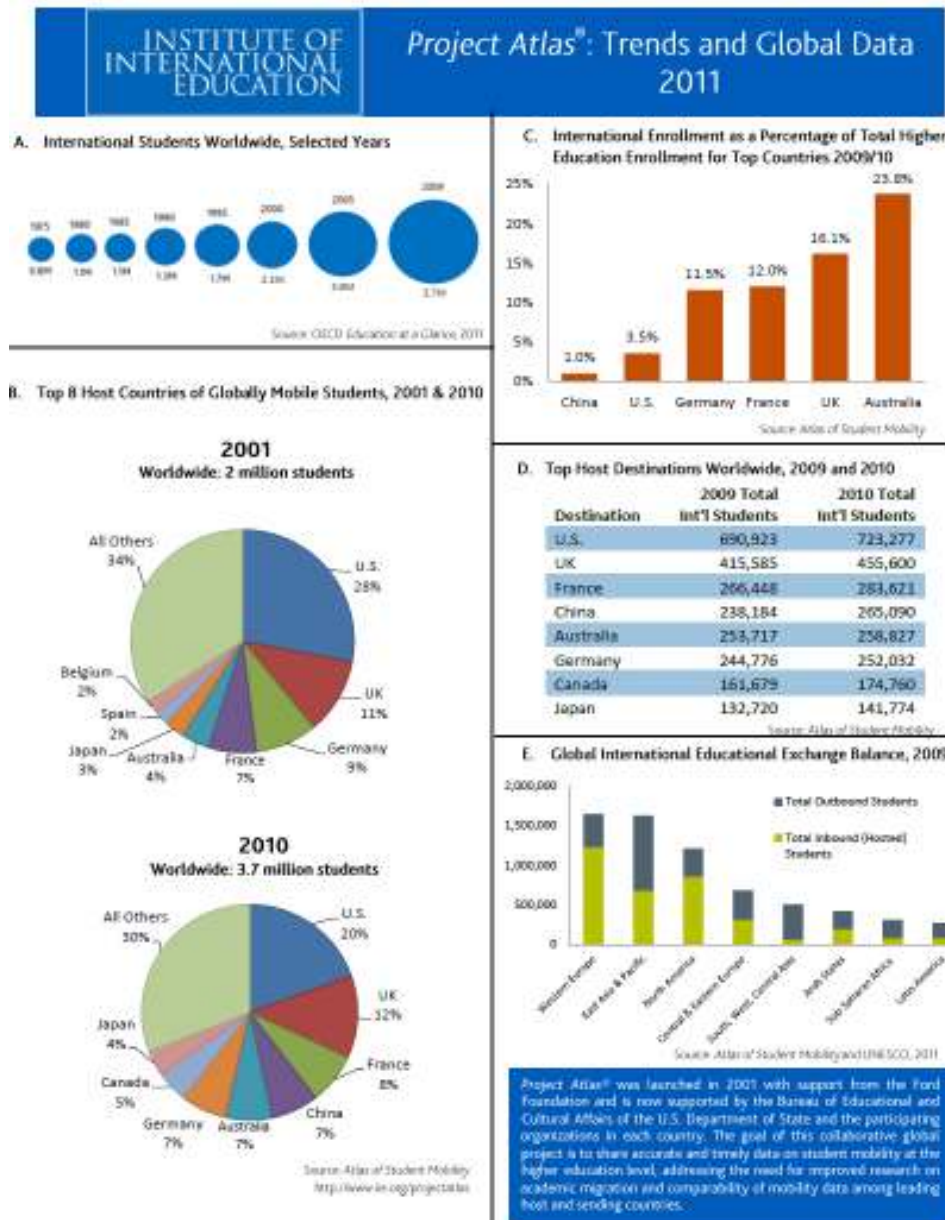
1. A kormány tűzze ki célként, hogy *2020-ra megháromszorozza, azaz 60 000 főre emeli a külföldi hallgatók számát*. Ha az eddigi trend extrapolációját elvégezzük, akkor „magától is” megkétszereződne. Véleményünk szerint azonban a Bologna folyamat, mint pl. a 3+2 rendszerre való átállás, negatív sajátosságai miatt ebben a trendben megtorpanás fog bekövetkezni, ha nem lesznek rásegítő intézkedések.
2. A kormányzat *közösségi marketing* eszközeit (miként pl. az agrárterületen teszik a bor és más termékek értékesítése érdekében) a felsőoktatásra is terjessze ki, diákvásárokon való kollektív részvétel, reklámanyagok készítése és más marketing eszközök támogatásával. A turizmushoz hasonlóan kellene ország-kampányokat szervezni ott ahol ígéretes növekedés prognosztizálható. A fejlődő világ (pl. Afrika, Vietnám, stb.) tehetséges diákjai számára több központi *ösztöndíjat* kellene felajánlani, amelyek hosszabb távon anyagilag is megtérülnének a magasabb hallgatói létszám, valamint a gazdasági kapcsolatokra kifejtett hatás következtében.
3. Miként a középiskolában a kormányzat támogatást nyújt az idegen nyelven folyó oktatáshoz, ugyanúgy a hallgatók költségvállalása mellett *támogatni kellene az idegen nyelven oktató intézményeket* a felsőoktatásban is. A hallgatók idegen nyelven felvett tárgyainak meghatározott creditszámai után járna támogatás. Ez a gyakorlatban használható nyelvtudást garantálná, és nem csupán a nyelvvizsgálóhoz kötné a diplomaszerzést. Ezáltal hallgatóink bátrabban vállalkoznának külföldi tanulmányokra is.

Kutatás – oktatók

1. Azon egyetemek számára, amelyek *külföldi neves tanárokat* alkalmaznak, a fizetés 50%-át a kormányzat biztosítsa egy erre elkülönített alapból, amire pályázni lehet. Az MTA Lendület programjának mintájára szülessen program a felsőoktatásra is, amelyre nemzeti hovatartozás nélkül lehet jelentkezni.
2. A *nemzetközi publikációk* ISI – WEB of Science alapján mért teljesítmény, amely a kutató egyetemek besorolásának egyik fontos paramétere, szolgáljon alapul, tudományterületi célszámok megfogalmazásával, 5 éves periódusra vonatkozóan a kutatási pénzek 50%-ának az elosztásához
3. Az MTA, valamint olyan puffer szervezetek, mint a MAB, az ODT, az OTKA, az akkreditációnál, a kutatási pénzek, fokozatok odaítélésénél fokozottabban vegyék figyelembe a nemzetközi aspektust, jobban támaszkodjanak a nemzetközi közösség véleményére.

Egyéb szolgáltatások

1. A nemzetközi tevékenység igényli a jól képzett szakembereket az oktatási adminisztrációban is. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a diplomáciai testületekben szolgálatot teljesítők pályafutásában vonzó terület lehessen az oktatási intézményekben való munkavállalás.
2. Teremtődjön meg a hatékony információ szolgáltatás szervezeti kerete a magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének a mérésére. A nemzetközi rangsorokban való jobb szereplés kerüljön be a kormányzati ösztönzési rendszerbe.

Nemzetközi mobilitási stratégiák és megközelítések, a magyar Campus Hungary program alapjai¹

A mobilitás: a felsőoktatási fejlődés hajtóereje

A mobilitás vagy a régiek klasszikus kifejezésével élve, a *peregrinatio academica* az egyetemi autonómia mellett az *universitas* legfontosabb ismérve. A nemzetközi hallgatói és oktatói mobilitás mindig szorosan összefüggött az egyetem eszméjével, de az utóbbi évtizedekben jelentősége meghatározódott, mivel a mobilitás növekedése világszerte drámaian felgyorsult. Olyannyira, hogy az elmúlt húsz év egyik legfontosabb, de minden bizonnyal leglátványosabb felsőoktatási fejleményének tekinthető: az 1995-ös 1,2 millió-ról 2010-re 3,7 millióra nőtt a külföldön felsőfokú tanulmányokat folytató diákok száma. 2004-ben 2,6 millió diák tanult a világban más országok egyetemén; OECD becslések szerint 2025-re ez várhatóan 8 millióra fog emelkedni, és ennek felét kínai és indiai diákok fogják alkotni. Az ázsiai diákok adják a globális hallgatói mobilitás 43%-át, s ezen belül a kínai hallgatók a 22%-át.² A mobilitás keresleti oldalát az elmúlt évtizedekben kibontakozó ázsiai (és a latin- és dél-amerikai) gazdasági fellendülés valamint a berlini fal leomlásával újra megnyíló közép- és kelet-európai szabadság növelte meg radikálisan az oktatási javak globális piacán. Ez ugyanakkor kevésbé lehetett volna erőteljes, ha mélyebb okként nem állna mögötte a felsőoktatásban résztvevők számának általános növekedése is, nagy részben éppen ezekben a régiókban, amely az elmúlt évtized második felében magával ragadta Latin-Amerikát és Afrikát is.

A hallgatókért folytatott versenyben azonban máig jelentős koncentráció érvényesül, amely a tudástőke koncentrációjaként is értelmezendő. A nemzetközi hallgatói mobilitás célországait 85%-ban az OECD országai jelentik. Jelenleg a külföldi diákok mintegy

¹ A tanulmány elkészítéséhez jelentős segítséget nyújtott Csekő Krisztina, Horváth Tamás, és Bogár Petra, itt köszönöm meg szíves segítségüket.

² Az adatokhoz lásd Institute of International Education adatbázisát <http://www.iie.org/projectatlas>, illetve *Open Doors Report on International Educational Exchange 2011*, Institute of International Education, New York, 2011 táblázatait, különösen a 42-47. oldalakat, és ezen kívül az OECD adatsorait.

22%-a az USA (és Kanada) felsőoktatási intézményeiben tanul, 27%-uk Nagy-Britanniában, Németországban, Franciaországban, 7%-a Ausztráliában. Az OECD országokban tanuló külföldi diákok 54%-a négy vezető angol anyanyelvű országban: az USA-ban, Nagy-Britanniában, Ausztráliában és Kanadában végzi tanulmányait. Észak-Amerika (USA, Kanada) több, mint 700 000 külföldi hallgatójának több mint 60%-a Ázsiából érkezik. Ausztráliában minden hetedik diák külföldi. Hasonló a helyzet Új-Zélandon, Nagy-Britanniában vagy Svédországban is, és komoly fejlődést regisztrált Ausztria, Németország és Japán is. Ha a külföldi diákok saját felsőoktatáson belüli arányát tekintjük, akkor Svájc, Belgium, Ausztrália, Ausztria és Nagy-Britannia állnak az élen. A brüsszeli székhelyű Academic Cooperation Association (ACA) 2005-ös felmérése szerint 2002/2003-ban összesen 1,1 millió külföldi diák tanult az EURODATA országok felsőoktatási intézményeiben. Ez a szám az EURODATA országok felsőoktatási képzéseiben részt vevő hallgatók összességének 3%-át jelenti. A külföldi hallgatóknak több mint 6%-át a kínai hallgatók teszik ki, míg az amerikai (USA) hallgatók aránya 2%. Az EURODATA országaiba érkező külföldi hallgatók több mint 50%-a egy másik európai országból érkezik. Mindezen folyamatokat kontinensünkre értelmezve: az Európán belüli mobilitás elsősorban azt jelenti, hogy nem elhanyagolható mértékű nyugat-európai mobilitáson belül elsősorban Európa keleti feléből érkeznek diákok a nyugat-európai országok felsőoktatási intézményeibe. Az új tagállamok és a kelet-európai országok egymásközi mobilitása nagyságrendekkel kisebb, sőt az utóbbi esetben – globális léptékben mérve – is jóval kisebb mértékű, bár regionálisan számottevő fontosságú.

Globális mobilitás – regionális mobilitás

A fentiek ellenére, különösen az ezredforduló óta eltelt évtizedben markáns diverzifikáció is megfigyelhető, növekszik a regionális mobilitás is, amely az angolszász campusok globális „mobilitási monopóliumai” ellenében hat: a korábban hagyományosnak tekintett célszörzrögek mellett új és újabb országok tűzik ki stratégiai célnak a nagy létszámú külföldi hallgató fogadását. Például Szingapúr célja 150 000 külföldi hallgatói létszám elérése 2015-ig, Malajzia célja 200 000 2020-ig, míg Japán célja, hogy a jelenlegi 100 000-es létszámot 300 000-re növelje. Az is nyilvánvaló – különösen a drámai előregedési folyamatokkal sújtott Japán esetében –, hogy ezt a növekedési célt a magasan képzett munkaerő iránti szükséglet indokolja elsősorban. A kínai kutatás- és tudományfejlesztés agresszív növekedési stratégiája nyomán a kínai egyetemek középtávon belül lényegesen nagyobb vonzerőt gyakorolhatnak a fizetőképes kínai- s regionális hallgatói rétegeknek. 2010-ben Kína – amely egyben a legnagyobb küldő ország – a 3,7 milliós globális hallgatói „mobilitási torta” 7%-át szakította ki magának fogadó országgként is, azaz utolérte Németországot és Ausztráliát, miközben a biztonságpolitikai megfontolások és a restriktív vízumpolitika jelentősen befolyásolta az USA egyetemeinek nemzetközi növekedési elképzeléseit. Bár számbelileg tovább növekedett, de arányában egyértelműen csökkent

az USA előnye a globális hallgatói versenyben. 2001-ben még 28%-át, 2010-ben már csak 20%-át jelentette a nemzetközi mobilitásban. Az utóbbi évtizedben leggyorsabban a latin-amerikai térségbeli mobilitás növekedett (mára a latin-amerikai diákok 23%-a egy másik latin-amerikai országban folytatja felsőoktatási tanulmányait), sőt az afrikai intraregionális mobilitás is lendületet vett.³

A mobilitás fogalmi hálója⁴

A nemzetközi hallgatói mobilitás definíciója többrétegű és korántsem végleges érvényű. Leginkább egy adott országból külföldre vagy külföldről az adott országba irányuló fizikai mobilitást értünk, amelynek célja felsőoktatási, képzési illetve képzéshez kapcsolódó kutatási céllal szervezett programokon történő szervezett vagy egyéni részvétel. A mobilitás magában foglalja tehát a saját finanszírozású, az ösztöndíjas és diákhitel-rendszerek segítségével megvalósuló tanulmányi célú mobilitást is. A finanszírozó szervezetek lehetnek nemzeti, nemzetközi (tipikusan az európai uniós mobilitási formák esetében) vagy felsőoktatási (egyetemközi) intézmények, illetve vállalatok. Nem tartoznak ide viszont a vállalati belső képzést célzó mobilitási tevékenységek, amelyek a munkaerő-piaci mobilitás részét képezik, illetve a tudományos-technológiai-innovációs együttműködések sem, mert ez utóbbiaknak mára teljesen elkülönült szervezési, finansziális és intézményi struktúrái vannak. A mobilitás konkrét megvalósulása ezen definíció mentén lehet 1) diploma-mobilitás, aminek a célja végzettség megszerzése egy másik ország felsőoktatási intézményében, vagy 2) kredit-mobilitás, ami a résztvevők hazai képzésébe illeszkedő, abba beszámított külföldi résztanulmányok folytatására irányul, illetve 3) program-mobilitás, ami az ösztöndíjas mobilitások tipikus formája és rövidebb idejű, tanulmányi, kutatói célú külföldi tartózkodást jelent. A program-mobilitás statisztikai mértéke, (mivel az erre vonatkozó adatok a nemzeti és nemzetközi mobilitási statisztikák alapjául szolgáló felsőoktatási intézmények adatközléseiben általában nem szerepelnek), a legkevésbé kimutatható.

Mivel a mobilitás fogalmi elemei közé soroltuk az országok közötti fizikai helyváltoztatást ezért a *virtuális mobilitás* a modern kommunikációs és információs technológiák segítségével az adott ország határain túli célcsoportok oktatása, képzése, kutatásba való bevonása. Meg kell ettől a formától különböztetni a mobilitási statisztikák torzításából fakadó nem-tényleges mobilitási helyzeteket, mivel a felsőoktatási tanulmányi mobilitás egyik jellemzője, hogy pontos mérésére nem állnak rendelkezésre megfelelő statisztikai

³ Az adatokhoz ld Institute of International Education adatbázisát <http://www.iie.org/projectatlas>, illetve *Open Doors Report on International Educational Exchange* 2011, Institute of International Education, New York, 2011

⁴ Az itt következőkben *Nemzetközi helyzetkép és európai tendenciák, az európai és nemzeti mobilitási programok* című tanulmányomra és az abban idézett szakirodalmi forrásokra támaszkodtam: http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=KMHKhTxi_Q%3D&tabid=144&language=hu-HU

módszerek. A mobilitási statisztikák egy adott országban tanuló külföldi állampolgárságú külföldi diákokat mutatják ki, megkülönböztetve a *resident* és a *non-resident* státuszt. (A magyar kérdőívben az *állandó lakos külföldi hallgató* fogalom szerepel.) A nemzetközi UOE adatszolgáltatásban a nemzetközi mobilitás vizsgálata csak a felsőoktatás területére terjed ki. Több nagy mobilitási célországban viszont a külföldi diákok jelentős része – egyes esetekben akár 40%-ot megközelítő mértékben – már középiskolai, sőt általános iskolai végzettségét is az adott ország oktatási rendszerében szerezte, anélkül, hogy – a szigorodó bevándorlási politikák következtében – állampolgárságot szerzett volna. Nem elhanyagolható azoknak a diákoknak a száma sem, akik külföldi középiskolai tanulmányok után térnek vissza hazájukba, de a mobilitási statisztikáknak ők sem részesei.

A mobilitás egy további speciális fajtája a szakirodalomban *off-shore* oktatásnak és képzésnek nevezett modell, azaz amikor egy-egy oktatási intézmény valamely más országban működő fiókszervezetén keresztül valósul meg az oktatás és a képzés. Ennek mérésére sincs definiálva általánosan elfogadott mutatórendszer és adatgyűjtési módszer. Magyarországon jelen van több külföldi alapítású felsőoktatási intézmény, valamint a magyarországi felsőoktatási intézmények határon túli kihelyezett tagozatai is *off-shore* intézményeknek tekintendők. Bár a mobilitás és a migráció számtalan területen kapcsolódik össze, a mobilitás és migráció nem azonos fogalmak. A migráció az egyik országból egy másik országba való végleges áttelepülésre irányul, függetlenül az állampolgári státustól és az áttelepülés motivációjától.

Az állam szerepe a mobilitásban

A felsőoktatás a tudásgazdaság alapjaként történő igazi kiteljesedése az elkövetkező évtizedekre tehető, prognosztizálható mind az ágazatban dolgozók számának, mind megtermelt javaknak a társadalomra gyakorolt hatásának egyaránt gyors növekedése.⁵ A 21. század a felsőoktatás százada lesz. Kérdés milyen szerep jut benne az államnak? Egyik oldalon áll a felsőoktatási expanzió kizárólagos állami finanszírozásának fenntarthatatlansága. Az 1960-as években kezdődött és kilencvenes években felgyorsult hallgatói létszámnövekedés az elmúlt évtized közepére érte el azt a szintet, ahol a 19-24 éves korosztály mintegy 40%-a belépett a felsőoktatás különböző típusú programjaiba.⁶ A további bővülés és a fejlődés gátja is, hogy a fejlett országok sem képesek állami forrásokból megfizetni a felsőoktatási kiadásokat. Az 1999-ben elinduló Bologna-

⁵ Berács József: Nemzetközi (export) piacorientáció a felsőoktatásban: nemzetköziesedés és intézményi megfelelés. In *Műhelytanulmányok A felsőoktatási intézmények főbb típusai tevékenységük és vállalt missziójuk szerint*. Nemzetközi piacorientáció, korszerű intézményi menedzsment. NFKKK füzetek 8., Budapest, Corvinus Egyetem, 2011, 116-117.

⁶ Az itt következőkben Temesi Józsefnek a konferencia számára készített vitaanyagának néhány megállapítását idézem Temesi József: Finanszírozási rendszer In *„Magyar Felsőoktatás 2011” Hazai vitakérdések – nemzetközi trendek*, Műhelykonferencia, 2012, Vitaanyag, 18-19.

folyamat az európai szintésre helyezte át ezeknek a kényes politikai kérdéseknek a megoldását. A többciklusú képzésre való áttérés során nyilvánvalóvá vált, a rövidebb ciklusokra osztás és a foglalkoztathatóság középpontba helyezése által gazdasági-költségvetési előnyöket, könnyítéseket várnak el a rendszertől. A nemzetközi hallgatói mobilitás szintjének megemlése a felsőoktatási finanszírozás diverzifikációjának is egyik eszköze lehet, de még inkább nyilvánvalóak a gazdasági növekedésre gyakorolt pozitív hatásai s a társadalmi szereplők számára értelmezhetőbbé teszi a felsőoktatás szerepét a tőke, a szolgáltatások, s a piacok tekintetében globalizált világban. Bár az államok felelőssége és cselekvési mandátuma a nemzeti felsőoktatásra terjed ki, elsődleges érdekük, hogy a mobilitást, mint világjelenséget a nemzeti- és nemzetgazdasági érdekek mentén jól tudják kezelni.

Mobilitási politikák és stratégiák⁷

A nemzetközi felsőoktatási mobilitás egyidejű az egyetemek középkori kezdeteivel, de a második világháború óta lett igazán tömegessé. A dekolonizációs, illetve a regionális, elsősorban nyugat-európai integrációs folyamatok politikai, kulturális szempontjai a fejlesztési/felzárkóztatási támogatások egyik eszközévé tették a felsőoktatási mobilitáshoz biztosított ösztöndíjakat, amelyen keresztül a nemzetközi együttműködést, illetve az egyes országok közötti különleges kapcsolatok létesítését, illetve fenntartását akarták elérni a kezdeményező országok. Emellett – különösen az utóbbi két évtizedben – a mobilitás mögött álló nemzeti vagy közösségi oktatáspolitikák újabb formái jelentek meg, s előtérbe került a profitorientált megközelítés. A nemzetközi felsőoktatási mobilitási politikák négy kategóriáját különböztethetjük meg: A „kölcsonös megértés” (*mutual understanding*) mobilitási politikája tudományos, kulturális, társadalmi és esetlegesen gazdasági megfontolások alapján áll, fő eszközei az ösztöndíjas hallgatói- és oktatói mobilitási programok, és – különösen Európában – az intézményes partnerkapcsolatok. Jellemző példája az Európai Unió felsőoktatási-mobilitási programjának, a Socrates-Erasmus programnak az 1980-as évek végétől induló első generációja, amely az európai polgárság eszményét, az egységes Európához való tartozás tudatát kívánta – és kívánja terjeszteni. A „magasan képzettek migrációját” (*skilled migration*) előmozdító stratégia határozott középtávú gazdasági cél megvalósítója kíván lenni azzal, hogy saját felsőoktatási képzésén keresztül magasan képzett külföldi diákokat akar saját munkaerőpiacára vonzani, s ezzel erősíteni a tudásalapú gazdaságot, valamint saját felsőoktatásának nemzetközi versenyképességét. Ennek a stratégiának az ösztöndíjprogramokon kívül, a felsőoktatás tudatos nemzetközi marketingje, és a munkaerőpiaci, valamint vízumszabályok könnyítése a fő eszközei. Az 1990-es évek második felétől Németország, Franciaor-

⁷ Stéphan Vincent-Lancrin: Key developments and policy rationales in cross border post secondary education. In *Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges*, OECD, Paris, 2004, 220-233

szág, a skandináv országok ennek a stratégiának a legsikeresebb elkötelezettjei. A „jövedelemtermelő” (*revenue generating*) megközelítés a fenti célkitűzéseket a felsőoktatás exportágazattá történő fejlesztésével, s a diákokat terhelő tandíjalapú finanszírozással köti össze. Az erőteljes nemzetközi marketing és vízumkönnyítő intézkedések mellett a külföldi hallgatóktól szedett piaci alapú tandíj, a felsőoktatási szektor autonómiájának és vállalkezési mentalitásának minőségbiztosítással ellentételezett erősítése e stratégia legfőbb eszközei. Ausztrália, Új-Zéland, Nagy-Britannia az USA kínálkozik jellemző példaként. A „tudásépítő” (*capacity-building*) stratégia a feltörekvő gazdaságú országok sajátos oktatáspolitikai cél- és eszközrendszerét jelöli. Ez az erőteljes hazai felsőoktatási kereslet kielégítését, a humán tőke fejlesztését (saját felsőoktatási kapacitásának részleges vagy teljes hiányában) a tanárok, oktatási szakemberek, köztisztviselők számára biztosított külföldi ösztöndíjakkal, külföldi oktatási intézmények, programok, és oktatók saját országába való hívásával támogatja. A célkitűzések megvalósítását, így különösen az importált intézményi és program-mobilitást kormányzati szabályozás és felügyelet jellemzi. Ezt a stratégiát legeredményesebben a délkelet-ázsiai országok (Szingapúr, Hong Kong, Malajzia) alkalmazzák.

A mobilitás jellemzői az USA-ban és Dél-Kelet-Ázsiában

Az USA gyakorlata különleges abból a szempontból, hogy az oktatási politika decentralizált, a jövedelemtermelő, a magasan képzettek migrációját és a kölcsönös megértést is figyelembevevő stratégiák kombinációját mutatja.⁸ A mobilitás azonban intézmények és diákok alapvetően piaci viszonyán alapul. Az USA-ban ugyanis hosszú hagyománya van a profitorientált magán-intézményeknek a felsőoktatási szektorban. A magánszféra jelenléte és hatalmas mérete valódi versenyhelyzetet eredményezett az amerikai felsőoktatási intézmények között a diákokért folyó versenyben. A felsőoktatási tanulmányok (jelentős részben önköltséges) folytatása szintén hosszú ideje elterjedt széleskörű gyakorlat, ideértve az állami felsőoktatási intézmények képzéseit is. A jövedelemtermelő nemzetközi mobilitási stratégia két fontos jellemzője, az erőteljes marketing és a diákokat terhelő tandíjalapú finanszírozás hosszú ideje elterjedt gyakorlat az amerikai felsőoktatás hazai piacán, amely egyébként is elsősorban az amerikai diákok piacára koncentrál. Az USA-ba irányuló nemzetközi mobilitásból fakadó növekvő jövedelem ezért inkább a főként ázsiai diákok támasztotta kereslet, mintsem tudatos stratégia eredménye. 2002-ben az USA-ban tanuló külföldi diákok 68%-a saját vagy családi forrásból fizette tanulmányai költségeit. Igaz viszont, hogy a külföldi posztgraduális diákoknak több esélye van támogatást, ösztöndíjat szerezni USA forrásból. Ennek a támogatásnak is a nagyobb része intézményi és elenyésző az állami vagy szövetségi forrás. Az USA tehát a külföldi

⁸ Jane Knight - Madeleine Green: Cross-border post-secondary education in North America. In *Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges*, OECD, Paris, 2004, 39-87.

undergraduate diákok esetében szinte teljesen a jövedelemtermelő, míg a posztgraduális diákok esetében ezt a magasan képzettek migrációjával vegyítő stratégiát alkalmazza, s ezt is decentralizált módon, intézmények révén, amire sehol másutt nem találunk példát. Tagadhatatlan tény azonban hogy az USA kutatási potenciálja egyre inkább a nemzetközi mobilitástól függ. 1997-ben az USA egyetemein műszaki tudományokból szerzett doktori fokozatok 45,8%-át, a matematikai és számítástechnikai doktori fokozatok 43,9%-át, külföldiek szerezték meg és hasonló arányokat lehet kimutatni a természettudományokból szerzett fokozatok esetében is.

Az ázsiai és csendes-óceáni térség a világ legdinamikusabban fejlődő régiója, a nemzetközi felsőoktatási mobilitás legfőbb motorja.⁹ Ebből a szempontból kiemelkedik Ausztrália és Új-Zéland, amelyek fejlett gazdaságuk mellett exportképes felsőoktatási szektorral rendelkeznek. Az angol nyelvű oktatás hatalmas piaci lehetőséget biztosít, akár minőségi kínálat hiányában, mivel a felsőoktatási intézmények erőteljes vállalkozási hajlandósággal rendelkeznek, a kormányzatok számára pedig a felsőoktatás az export fontos szektora és a Délkelet-Ázsiával, különösen Kínával kialakítandó hosszú távú gazdasági kapcsolatok katalizátora. Olyan szintén fejlett országok, mint Japán és Korea, bár erős felsőoktatási szektoruk van, mégis aktív felsőoktatási import tevékenységet folytatnak. A mobilitást alapvetően nem kereskedelmi szempontú oktatáspolitiká vezérli, ezt nyelvi tényezők is gátolják. Hong Kong, Szingapúr, Tajvan, India közös jellemzője, hogy az erős hazai fizetőképes kereslet a hazai felsőoktatási szektor nem képes kielégíteni, ezért ezek az országok hatalmas piaci lehetőséget jelentenek külföldi szolgáltatóknak. Mindazonáltal bizonyos angol nyelvű képzési területeken ezek az országok is versenyképesek. Az üzleti tanulmányok oktatása Szingapúr nemzeti egyetemén világszínvonalú, s hasonlóan erős a műszaki képzés és az informatika Indiában. Ezeket az országokat emellett erős törekvés jellemzi a tudásalapú gazdaság kiépítésére, ami az ún. tudásépítő felsőoktatási mobilitási stratégia érdekeinek megfelelően teszi lehetővé külföldi felsőoktatási szolgáltatók működését. Kína, Vietnam, a Fülöp-szigetek, Thaiföld, Indonézia, Sri Lanka, Banglades és Pakisztán alkotja Délkelet-Ázsia országait, amelyeket hatalmas szociális-kulturális és fejlődési egyenlőtlenségek jellemeznek; mégis – különösen Kína és Thaiföld – de a többiek esetében is hatalmas, hazai forrásból ki nem elégített, felsőoktatási kereslet dinamikus bővülését tapasztalhatjuk. Ezt a keresletet, mint az előzőleg említett országok esetében is, a feltörekvő és demográfiai is gigantikus méretű (Indiában pl. 300 milliós) középosztály igénye és befektetési potenciálja táplálja. Eltérően Európától és Ausztráliától, ahol a kormányzatok a felsőoktatási mobilitás kezdeményezői, az ázsiai nemzetközi felsőoktatási mobilitás elsődleges hajtóereje tehát az egyének felfelé irányuló szociális mobilitási törekvése, s a tengerentúli, (angol nyelven) folytatott tanulmányok a migráció lehetőségét, kedvezőbb gazdasági helyzetet,

⁹ Simon Marginson- Grant McBurnie: Cross -border postsecondary education in the Asia-Pacific region. In *Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges*, OECD, Paris, 2004, 137-202.

magasabb szociális státust eredményeznek. A kínai családok pl. (összességében 6000 milliárd dolláros) megtakarításait egyre inkább gyermekeik taníttatására fordítják. Ezen országok kormányzatai emellett a tudásépítő stratégia jegyében támogatják a felsőoktatási importot, ugyanakkor erőteljesen szembesülnek az agyelszívás dilemmájával, amelyet a felsőoktatási exportőr országok, (elsősorban az USA) a magasan képzettek migrációját támogató stratégiája eredményezhet. 1995-ben az amerikai egyetemeken doktorált kínai diákok 88%-a és indiai diákok 79%-a maradt az USA-ban. Ez a tendencia azonban még a legfejlettebb országokat sem kerüli el, bár Japán és Korea esetében ez csak 13 illetve 11%-ot jelentett.

Hallgatói mobilitás (néhány nemzetközi példa: Bulgária, Románia, Kazahsztán)

Magyarország nemzetközi térbe történő bekapcsolódását a szomszédos országok hasonló adataival összevetve, jól látható, hogy az EU-ba irányuló hallgató áramlás gyakorlatilag néhány országra korlátozódik. Németország elsősorban a magyaroknak, szerbeknek és ukránoknak, Franciaország a románoknak, Csehország a szlovákoknak, Magyarország a környező országok magyarságának, Ausztria a magyaroknak és szlovákoknak, kisebb mértékben a szerbeknek, Lengyelország az ukránoknak, Olaszország a románoknak és szerbeknek, az Egyesült Királyság kismértékben mindegyik ország hallgatóinak körében célországnak számít. A hallgatók választási döntéseiben a fizikai közelség és a nyelvi, kulturális közelség játszik döntő szerepet. Az alábbiakban két kelet-európai ország (Bulgária, Románia) valamint Kazahsztán nemzetközi hallgatói mobilitással kapcsolatos adatait foglaljuk össze. Utóbbiét pusztán azért, hogy bemutassuk a felsőoktatási mobilitást előmozdító „tudásépítő” stratégia mennyire instrumentális az egykori Szovjetunió romjain nemzetépítésbe fogott közép-ázsiai országok számára.

Bulgária

Bulgária lakossága 7,6 millió fő, 264 000 hallgató (azaz a lakosság 3,4%-a) tanul a felsőoktatásban. Az ország mind a befelé, mind a kifelé irányuló mobilitás szempontjából kedvező helyzetben van: 2006-ban minden tízedik bolgár hallgató tanult külföldön, ami az ötödik legnagyobb érték a fejlett országok körében, míg közel 4% volt a Bulgáriában tanuló külföldi hallgatók aránya. A tanulmányaikat külföldön folytató bolgár diákok aránya az összes hallgató számához viszonyítva évről évre erőteljes növekedést mutat, ami az ország uniós tagságával újabb lökést kapott. A bolgár felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók száma csökkenő tendenciát mutat, amely egyrészt az országban kialakult súlyos demográfiai válságnak, másrészt az egyre nagyobb méreteket öltő oktatási célú migrációnak tudható be. A külföldön tanuló hallgatók tanulmányaik költségét önmaguk, szüleik, hozzátartozóik illetve magánalapítványok fedezik, avagy európai programokban (pl. Erasmus) vesznek részt. A bolgár állam anyagi hozzájárulása mindebben

elhanyagolható. A *Global Education Digest 2010*, a 2008-as adatokat használó UNESCO összehasonlító statisztikai adatsorok alapján 9 268 külföldi hallgató tanul Bulgáriában, az összes hallgató **3,5%-a**. A bejövő hallgatók elsősorban a régió országaiból érkeznek, egyharmada Macedóniából, egyötöde Görögországból, további jelentős számú hallgató Törökországból, Ciprusról és Ukrajnából 23 000 bolgár hallgató tanul külföldön, az összes beiratkozott hallgatónak a **8,7%-a**. Ebben jelentős szerepet játszik a magas bolgár külföldi munkavállalási hajlandóság, egyes becslések szerint az ország lakosságának 15%-a dolgozik külföldön.

1. táblázat Az öt legnépszerűbb célország Bulgáriában 2008-ban

	Összesen	Összes hallgató arányában (264 000 fő)	Külföldön tanuló bolgár hallgatók arányában (23 077 fő)
1. Németország	9794	3,71%	42,44%
2. Amerikai Egyesült Államok	3208	1,22%	13,90%
3. Franciaország	2322	0,88%	10,06%
4. Nagy-Britannia	1251	0,47%	5,42%
5. Törökország	1179	0,45%	5,11%

Forrás: Global Education Digest 2010

A külföldön tanuló bolgár hallgatóknak nagyon magas aránya, 42,44% választja Németországot. A *The Observatory on Borderless Higher Education, 2007* tájékoztatása szerint Németországban a negyedik legnagyobb nemzetiségi hallgatói közösség a bolgároké; ez összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy a bolgár munkavállalási migráció első számú célországa Németország. A bolgár felsőoktatás érdekessége, hogy az elmúlt években folyamatosan növelte a külföldön tanuló hallgatóinak számát, a bejövő hallgatói létszámot is viszonylag magasabb szinten tartotta, sőt némiképp növelni tudta.

Románia

Románia lakossága 21,5 millió fő, 1 057 000 hallgató (azaz a lakosság 4,9%-a) vesz részt a felsőoktatásban. (Adataink a 2011-es népszámlás eredményeit még nem tudták hasznosítani). A *Global Education Digest 2010*, a 2008-as adatokat használó UNESCO összehasonlító statisztikai adatsorok alapján: 13 857 külföldi hallgató tanul Romániában, ez a hallgatói összlétszám **1,3%-a**. A bejövő hallgatók több mint 40%-a Moldáviából, 13%-a Görögországból, 8% Ukrajnából, továbbá magas számban Izraelből és Albániából érkeznek. 22 432 román hallgató tanul külföldön, az összes romániai hallgatónak a **2,1%-a**.

2. táblázat Az öt legnépszerűbb célország Romániában 2008-ban

	Összesen	Összes hallgató arányában (1 057 000 fő)	Külföldön tanuló ro- mán hallgatók aránya- ban (22 432 fő)
1. Franciaország	3844	0,36%	17,14%
2. Németország	3380	0,32%	15,07%
3. Magyarország	3134	0,30%	13,97%
4. Amerikai Egyesült Államok	2905	0,27%	12,95%
5. Olaszország	2456	0,23%	10,95%

Forrás: Global Education Digest 2010

A 2002-es évektől kezdődően Franciaország és Németország népszerűsége megnőtt az Egyesült Államokhoz képest, elsősorban az Erasmus programoknak köszönhetően. Jelentős a Magyarországra irányuló mobilitás is, itt elsősorban az erdélyi és partiumi magyar fiatalokról van szó. A motivációk közt a nyelvi, kulturális és oktatási, valamint migrációs célok szerepelnek. Olaszország vonzerejét nem annyira az idegen nyelvi képzések és ösztöndíj lehetőségek széles kínálata biztosítja. Az ország a román emigráció egyik legfontosabb célországa, könnyű beilleszkedési és nyelvtanulási feltételekkel. Néhány tényadat Romániával kapcsolatosan: a migráció szempontjából kibocsátó ország: a kimenő mobilitás folyamatosan emelkedik, a bejövő hallgatók viszont folyamatosan csökkennek, tíz év alatt egyharmadára, a 25 év felettieknek 10%-a rendelkezik csak felsőfokú végzettséggel; ez az európai átlagnak a fele, a Világbank becslése szerint a külföldről hazatérő románok csak 12%-a érkezik felsőfokú diplomával.

A két ország (Románia és Bulgária) kimenő mobilitási adatait összehasonlítva elmondható, hogy 10 évvel ezelőtt jelentősen magasabb volt a külföldön tanuló román hallgatók száma. Mindamellelt, hogy Románia népessége majd' háromszorosa Bulgáriának, napjainkban hozzávetőleg ugyanannyi hallgató tanul külföldön mindkét országból. A Romániából származó hallgatók arányosabban oszlanak el a különböző országok között, míg a bolgár hallgatók Németországba koncentrálnak.

Kazahsztán példája

Kazahsztán lakossága 15,2 millió fő, ebből 635 000 hallgató (azaz a lakosság csupán 4,1%-a) vesz részt jelenleg a felsőoktatásban, majdnem fele (47%) magánegyetemen. Az 1990-es években végrehajtott oktatási reform következtében lehetőség nyílt a magánegyetemek létrejöttére, így 2000-re már 106 magánegyetem működött az országban. Az állami egyetemek jó hírnévvel rendelkeznek, de a tandíj miatt eléggé költségesek az átlagember számára.

A *Global Education Digest 2010*, a 2008-as adatokat használó UNESCO összehasonlító statisztikai adatsorok alapján: 10 458 külföldi hallgató tanul Kazahsztánban, az összes hallgató **1,6%-a**. Az itt tanuló hallgatók fele a szomszédos országokból jön, negyede közép-kelet Európából (beleértve Oroszországot és Törökországot), további ötöde kelet Ázsiából. 30 077 kazah hallgató tanul külföldön, ez az összes beiratkozott hallgatónak a **3,9%-a**.

3. táblázat A külföldön tanuló hallgatók számára az 5 legnépszerűbb célország Kazahsztánban 2008-ban

	Összesen	Összes hallgató arányában (635.000 fő)	Külföldön tanuló kazah hallgatók arányában (30 077 fő)
1. Oroszország	19 627	3,09%	65,26%
2. Kirgizisztán	4653	0,73%	15,47%
3. Amerikai Egyesült Államok	1458	0,23%	4,85%
4. Nagy-Britannia	1178	0,19%	3,92%
5. Törökország	709	0,11%	2,36%

Forrás: Global Education Digest 2010

A kazah államfő által kezdeményezett „Bolashak” (’Jövő’) ösztöndíj program 1994-ben indult. Eddig mintegy 7500 hallgató szerzett így diplomát, döntő részük szingapúri, kanadai és ausztrál intézményekben. A lényeg, hogy a támogatott képzés *nem* orosz nyelvű egyetemekre szól. A külföldi képzés támogatásának célja, hogy a diplomaszerezés után hazájukba visszatérő kazah fiatalok képesek legyenek az országot gazdasági és politikai fejlődésének új szintjére emelni. Ennek érdekében a legnívósabb külföldi egyetemekkel működnek együtt. A hallgatók ösztöndíja teljes egészében fedezi a tanulmányokkal kapcsolatos összes költséget. A szerződés értelmében diplomázás után a hallgatók 5 évre visszatérnek hazájukba dolgozni. 2008-tól az ösztöndíj programba évente 1000-1400 új hallgató lép be. A „Bolashak” ösztöndíjasok a külföldön tanuló kazah hallgatók összlétszámának 10%-át teszik ki.

Campus Hungary – Mobilitásfejlesztés a nemzeti felsőoktatás szolgálatában

Magyarországon a felsőoktatásban meglévő tudományos és innovációs kapacitás bővítését és fejlesztését a magasan képzettek tudatosan megtervezett és kontrollált hazánkba vonzásának felsőoktatáson keresztül történő ösztönzése révén is érdemes átgondolni, ezenkívül a „tudásépítést” a külföldre irányuló, ösztöndíjrendszerekkel/diákhitel konstrukciókkal dolgozó stratégia kombinálásával érdemes megújítani, míg a többszatomás

intézményi finanszírozást szolgáló profitorientált stratégia sikerét elsősorban fókuszált szabályozási eszközökkel, esetenként deregulációval és egységes oktatási országmarketing kialakításával érdemes elősegíteni.

A „tudásépítés” célrendszere

Magyarország nemzeti versenyképessége és a foglalkoztathatóság fejlesztése szempontjából kiemelten fontos, hogy a magyar felsőoktatási intézményekből kikerülő diplomás munkaerő felkészültsége megfeleljen a globális verseny kihívásainak. A magyar felsőoktatásból kilépő végzett hallgatók nemzeti mércével mérve is versenyképes és a munkaerőpiac tényleges igényeinek megfelelő tudással, képességekkel és szakmai tapasztalatokkal kell, hogy rendelkezzenek. Ezen cél elérését hangsúlyosan támogatja, ha a hallgatók felsőoktatási képzésük idejéből legalább egy félévet külföldön végeznek. A magyarországi képzési időbe beillesztett külföldi tanulmányi félév és külföldi tanulmányi tapasztalat hozzájárul a felsőoktatásban végzettek foglalkoztathatóságának fejlesztéséhez, valamint nemzetközileg tájékozott, öntudatos magyar értelmiség képzéséhez. A felsőoktatási hallgatói és oktatói nemzetközi tapasztalatszerzés kérdése nem csak a felsőoktatás számára fontos terület, hanem a nemzetgazdaság egésze számára is fontos cél az általa elérhető gazdasági eredmények és a foglalkoztathatóság növelése okán. Az előnyök és eredmények nem csak az egyes hallgatók személyes és az egyes felsőoktatási intézmények szintjén jelentkeznek, hanem a magyar oktatásügy és a magyar nemzetgazdaság egésze számára. Különösen fontos, hogy a felsőoktatási tanulmányok ideje alatt szerzett nemzetközi tapasztalat Magyarországon hasznosuljon, azaz a nemzetközi tapasztalatot szerzett hallgató Magyarországon helyezkedjen el, hozzájárulva mind a foglalkoztathatóság fejlesztéséhez, mind pedig a nemzetgazdaság teljesítőképességéhez. Teljes idejű külföldi képzés esetén igen nagy a valószínűsége, hogy a hallgatók jelentős hányada külföldön fog munkát vállalni, még abban az esetben is, ha ösztöndíjszerződéssel kapott támogatását ebben az esetben vissza kellene fizetnie. Ezért megalapozottan kijelenthető, hogy felsőoktatási hallgatók féléves külföldi tanulmányi tapasztalatszerzése a fenti cél eléréséhez megfelelő eszköz.

A magyar hallgatók mobilitási jellemzői

A magyar hallgatók nemzetközi összehasonlításban alacsony mobilitással, de magas mobilitási hajlandósággal rendelkeznek. A *Hallgatói motivációs kutatás, 2009* eredményei azt mutatják, hogy a magyar hallgatóknak 36%-a szeretne külföldi részképzésben részt venni. Az *Eurobarometer 2009* adatai szerint a külföldi tanulmányok előtt álló akadályok közül a magyar hallgatók sokkal nagyobb problémának tekintették a pénzügyi gondokat, mint európai társaik. De problémaként merül fel a kreditelismerés és az infor-

mációszerzés is. Ugyanezen véleményfelmérés rávilágít arra is, hogy többen kényszerülnek terveik feladására a magyar hallgatók közül, magasabb arányban, mint európai társaik. A mobilitási hajlandóság függ a képzési területtől: a gazdasági és üzleti területen tanulók a leginkább mobilisak. Azokon a szakokon jellemzőbb a tanulmányi mobilitás, ahol a hallgatók nagyobb arányban tervezik a külföldi munkavállalást diplomázás után. A külföldi részképzésben résztvevő hallgatók felülreprezentáltak a budapesti székhelyű felsőoktatási intézményekben, átlag alattiak a vidéki hallgatók. A magyarországi hallgatói mobilitásnak jellemzője, hogy a jobb társadalmi helyzetben lévő hallgatók vesznek részt inkább benne, mivel az elnyert támogatás általában nem fedezi a valós költségeket, a hallgatók szülei támogatására szorulnak.

A külföldi képzésben résztvevő hallgatók vonatkozásában jelenlegi statisztikák alapján csak az ágazati ösztöndíj programokban részt vevő hallgatók számáról van adat, nincs egységes nyilvántartás az intézményi kétoldalú programokban vagy egyéb módon külföldön tanuló hallgatókról. Jelenleg két nagyobb forrás áll rendelkezésre külföldi tanulmányokra:

- a. A külföldi oktatásban részesülő állami ösztöndíjasok. Ennek hagyományos lebonyolítója a Magyar Ösztöndíj Bizottság, az alábbi ösztöndíj programok tartoznak ide: A kétoldalú oktatási munkatervek keretében adományozott ösztöndíjak; Collegium Hungaricum; Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj; DAAD ösztöndíjak.
- b. A mobilitás programokon, a külföldi részképzésben résztvevők, lebonyolítója a Tempus Közalapítvány, amely elsősorban az Európai Unió által támogatott, EU tagországok és az EU-hoz társult országok részvételével működő oktatási együttműködési és mobilitási programok magyarországi megvalósítását végzi. Az alábbi ösztöndíj programok tartoznak ide: Erasmus felsőoktatási csereprogram; Ceepus program.

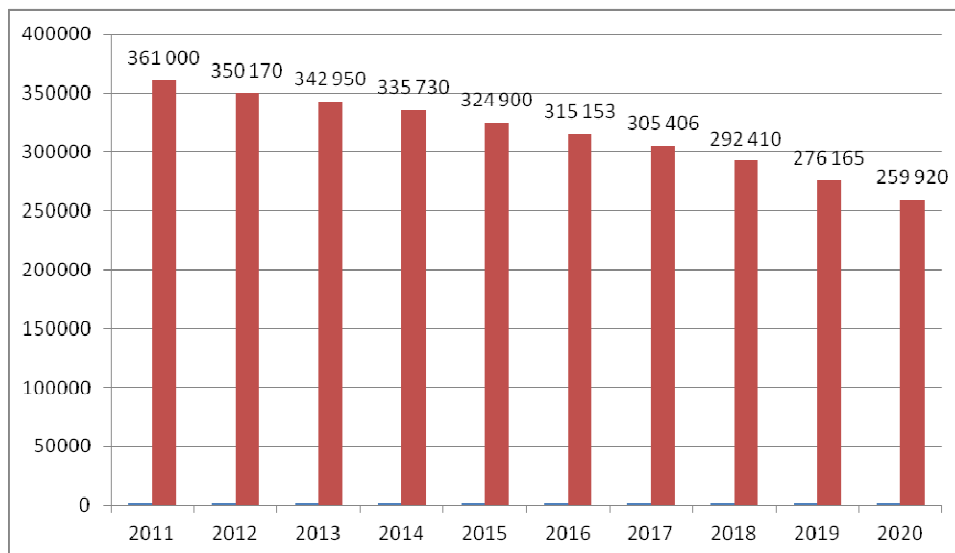
A fenti két programmal kapcsolatban rendelkezésre álló 2010-es adatok alapján 5000 magyarországi hallgató vesz részt külföldi részképzésben. (Ez a 360 000 fős felsőoktatási hallgatói létszám 1,4 %-a.) A 2006-os Eurostat adatbázis adatai alapján ezzel az értékkel Magyarország a 29. helyen szerepel az európai országok listáján, egy százalékkal lemaradva az európai átlagtól.

A felsőoktatási hallgatói létszám prognosztizált alakulása a demográfiai tendenciák alapján 2020-ig

Hazánkban a teljes hallgatói létszám a 2005/2006-os tanévben, a több éven át tartó expanziót követően megtorpant, majd azóta is csökkenő tendenciát mutat. A várható demográfiai tendenciák következtében 2011-2015 között közel 25%-al csökken az érettségizők létszáma. Mindez azt jelenti, hogy ez várhatóan komoly kihatással lesz a felső-

oktatásba jelentkezők számára is, itt is csökkenés figyelhető majd meg. (A becslések értelemszerűen nem tartalmazzák a 2012 januárjában hatályba lépett új felsőoktatási törvény és a szeptembertől hatályos új finanszírozási rendszer várható hatásait). 2015 és 2020 között döntően a demográfiai folyamatoknak köszönhetően kb. 20%-al tovább csökken a hallgatói létszám is, azaz a 2015-ben várható 320 ezres létszám 2020-ra 260 ezerre apad. Ez 10 év alatt közel 30%-os teljes hallgatói létszám csökkenést jelent, ami erőteljesen fékezi a mobilitás létszámát is.

1. ábra Hallgató létszám előrejelzése a magyar felsőoktatásban, 2011-2020 (becslés)

Mindez azt jelenti, hogy amennyiben nem változik érdemben az összes hallgatón belüli a nappali képzésben résztvevők aránya (67%), akik körében jellemző a nemzetközi mobilitásban való részvétel, a becslések szerint 2020-ban 170 ezer nappali tagozatos hallgató lesz. A nemzetközi mobilitásban való részvételt tovább szűkíti két feltétel: egyrészt a frissen beiratkozott első évesek körében kizárható a mobilitás, jellemzőbb az utolsó évben, ami azt jelenti, hogy a 170 ezer nappali hallgatóból kb. 50-60 ezer alsóbb éves eleve nem vesz részt mobilitási programban, így a nemzetközi mobilitásban érintettek száma 2020-ban várhatóan 120 000 fő. A hiányos nyelvtudás további akadályt jelent. A hallgatók nyelvtudására nincs statisztikai adat, a felvettek kb. 60%-a rendelkezik nyelvvizsgával, így ez alapján elmondható, hogy kb. 70 000 potenciális hallgató lehet 2020-ban éves szinten a mobilitási programokba bevonható. **Amennyiben ezen hallgatók között a külföldi részképzésben résztvevők számát a jelenlegi mobilitási prog-**

ramok mellé felépülő és döntően európai uniós fejlesztési forrásokból finanszírozott támogatással 20 000-re lehetne emelni, úgy 2020-ra elérhető lenne, hogy a várható 260 000 hallgatói létszámhoz viszonyítva a hallgatók 7,6%-a vegyen részt külföldi részképzésben, mely értékkel Magyarország az első tíz európai ország közé kerülne.

Külföldi hallgatók Magyarországon

A külföldön részképzésben résztvevő felsőoktatási hallgatók számának növelése csak abban az esetben lehet szakmailag és pénzügyileg nemzetgazdasági szinten fenntartható, ha mindeközben jelentős számú külföldi hallgatót tud fogadni Magyarország, elsősorban teljes idejű képzésre, ezáltal jelentős közvetlen bevételt biztosítva az intézmények, közvetetten pedig a nemzetgazdaság számára.

A Magyarországra érkező külföldi hallgatók esetében intézményi bevételekkel és nemzetgazdasági szinten jelentkező bevételekkel számolhatunk. A tandíjbevételen kívül az adott programelemhez közvetve (a fogyasztáshoz) és közvetlenül (a fogyasztáshoz kapcsolódó adóbevételek) kapcsolódó főbb bevételeket jelentkeznek. A tandíj kivételével a másik két bevételt képező elem a program közvetlen finanszírozását nem tudja biztosítani, de ezeket a program egészének nemzetgazdasági perspektívából történő szemléltetéséhez szükséges figyelembe venni. Minél több külföldi hallgató magyarországi tanulmányai egyszerre biztosíthatnak az ország számára gazdasági, pénzügyi, oktatási és kulturális előnyöket. Az itt tanuló külföldi hallgatók révén javul a hazai felsőoktatási intézmények nemzetközi versenyképessége, beágyazódása, nemzetközi pozíciója. A demográfiai okokból várhatóan csökkenő magyarországi jelentkezői létszámot ellensúlyozva, a külföldi diákok biztosíthatják a hazai felsőoktatás erőforrásainak és kapacitásainak hatékony kihasználtságát, a fogyasztás révén közvetlen bevételt generálnak, és az itt végzett, vagy tanulmányokat folytató hallgatók elősegítik az ország külföldi kapcsolatainak bővítését, tartós itt-tartózkodás esetén képzett munkaerőt jelenthetnek olyan szakmákban, ahol munkaerőhiány mutatkozik. A hazájukba visszatérő külföldi hallgatók szakmai kapcsolatok kiépítését teszik lehetővé országuk és Magyarország között, s a Magyarországon tanuló külföldi hallgató Magyarország jó hírét viheti magával, a jövőbeli nemzetközi együttműködések serkentheti (intézményi és nemzeti szinten egyaránt).

Mindehhez azonban a szakpolitikai háttér és az intézményi attitűdök megváltoztatására van szükség. Az elmúlt két évtizedben nem került elfogadásra ágazati szintű felsőoktatási mobilitási stratégia. A magyar felsőoktatás nemzetközi mobilitásba történő intenzívebb bekapcsolódása – mint egy lehetséges stratégiai prioritás – nincs összehangoltan, ágazati, illetve stratégiai szinten kezelve. A bolognai deklarációk és más kapcsolódó nemzetközi, illetve EU stratégiai dokumentum – amelyek többségéhez Magyarország is csatlakozott – ugyanakkor kiemelten kezeli a nemzetközi mobilitás elősegítését,

ezekhez szükséges oktatási keretrendszerek és egyéb transzferek kiépítését, azonban jelentős előrelépést ezen intézkedések mindezidáig nem hoztak e téren.

A hazai egyetemek, főiskolák intézmény fejlesztési terveiben (IFT) megjelenik, mint lehetséges „kitörési pont” nagyobb létszámú külföldi hallgató fogadása, azonban ehhez – néhány kivételtől eltekintve – hiányzanak az erőforrás feltételek, kompetenciák, és szükséges idegen nyelvű szolgáltatások. Ráadásul az intézmények a nemzetköziesedésre, illetve a befelé irányuló mobilitásra elsődlegesen, mint bevételi forrásra tekintenek, így nem alakultak ki azok a szervezeti struktúrák, amelyek révén a mobilitásban érintett intézmények nemzetközileg elismert és jegyzett egyetemekként jelennének meg. A deklarációk és a gyakorlat közötti hatalmas távolságot jelzi az is, hogy az egyébként növekvő számú idegen nyelvi képzésekre is csak magyar nyelven lehet jelentkezni a központi felvételi eljárásban. (A 2011/2012-es tanévben a *felvi.hu adatai alapján* mintegy 300 idegen nyelvű képzés van: 36% alapképzés, 42% mesterfokú képzés, 24% doktori képzés, 85% angol, 11% német nyelvű.) Jelenleg az egyes magyarországi felsőoktatási intézmények bármilyen fajta központi koordináció nélkül önállóan végzik a külföldi hallgatók toborzásával és fogadásával kapcsolatos tevékenységeket. A széttagolt intézményrendszer és az egységes szerepvállalás hiánya gátolja a nemzetközi mobilitási célkitűzések hatékony hazai megvalósítását. A szakpolitikai támogatás mellett nélkülözhetetlen a nemzetközi mobilitást elősegítő intézményrendszer megújítása. A nemzetközi példák egyértelműen alátámasztják, hogy azon - elsősorban a felzárkózó - országok tudtak jelentős mértékben javítani a hallgatók nemzetközi tapasztaltszerzésére vonatkozó mutatóikon, ahol erős állami szerepvállalás valósult meg ezen a téren. Ezért szükséges egy olyan – szoros szakpolitikai támogatással működő központi szervezet (ügynökség), amely – ágazati egyeztetések mellett – a felsőoktatási intézmények számára biztosít módszertani és egyéb szinten szakmai támogatást mind a magyar hallgatók külföldi részképzésének megvalósításához szükséges kétoldalú intézményközi csereegyezmények fejlesztése, mind a külföldi hallgatók bevonásához szükséges intézményfejlesztés terén.

Magyarországon jelenleg a hallgatók közel 5%-a, azaz 18 ezer fiatal külföldi állampolgárságú. A magyar felsőoktatásban az idegen nyelvű képzések és a külföldi hallgatók jelenléte egyenetlenül jelenik meg, bizonyos tudományterületekre és intézményekre koncentráltan. A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók közül 8300 fő, az összes külföldi hallgató 46%-a négy szomszédos országból (Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából és Szerbiából) érkezik, jelentős részük magyar nyelvű képzésen vesz részt. (Igaz, arányuk folyamatosan csökken, tíz éve, 2001-ben még 63% volt.) A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók jelentős része, 31%-a orvosi képzésben vesz részt (alapvetően 2 egyetemen), és 6%-a fogorvosképzésben. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal

(BÁH) által 2010-ben közzétett kutatásokból¹⁰ megállapítható, hogy jelenleg hazánkban felsőoktatásban tanulók többsége már a középfokú végzettség megszerzése után jött Magyarországra. A szülők iskolai végzettségét tekintve magasan képzett háttérrel rendelkeznek a harmadik országbeli hallgatók. Ezzel erős összefüggésben a szülők munkahelyi státusza is magas, kiemelendő a tulajdonos, vállalkozó szülők magas aránya. A bejövő mobilitás ösztönzése során mindenképpen érdemes a beáramló mobilitásnak ezt a magas kulturális tőkével jellemezhető profilját megtartani, ugyanis az ilyen háttérű hallgatók beilleszkedésének, integrációjának „kulturális költsége” kicsi, s mérsékli a mobilitás migrációs potenciáljából adódó esetleges társadalmi feszültségeket. Magyarország, mint továbbtanulási desztináció az oktatás jó híre miatt lehet, a BÁH felmérésében a válaszadók 54%-a jelölte ezt meg döntési szempontnak. Hasonlóan fontos érv Magyarország mellett, hogy uniós országban szerezhettek ez által diplomát (a válaszadók 46%-a). A fenti két ok magasan kiemelkedik a többi közül, de szintén jelentős arányban szerepel az oktatási költségek komparatív olcsósága, vagy éppen a földrajzi, kulturális közelség. A külföldi hallgatók Magyarország képe általában pozitív, s ebben nagy szerepe van a megkérdezettek túlnyomó többsége által megjelölt barátságos, vendégszerető környezetnek, amelyet viszont árnyal, hogy Magyarországon élő külföldinek a nyelvi nehézség okozza a legnagyobb gondot. Általános benyomás, hogy a magyarok nem beszélnek idegen nyelveket, még angolt sem, amely nem kedvez az integrációs törekvéseknek. A megszerzett magyar nyelvtudás viszont jelentős asszimilációs potenciált jelent: a magyarul biztonságosan elboldogulók számára vonzó a magyar életstílus, a magyar konyha. A munkavállalással, letelepedéssel kapcsolatos tervek is korrelációban vannak a nyelvtudással.

Összefoglalás, akcióterv szükségessége

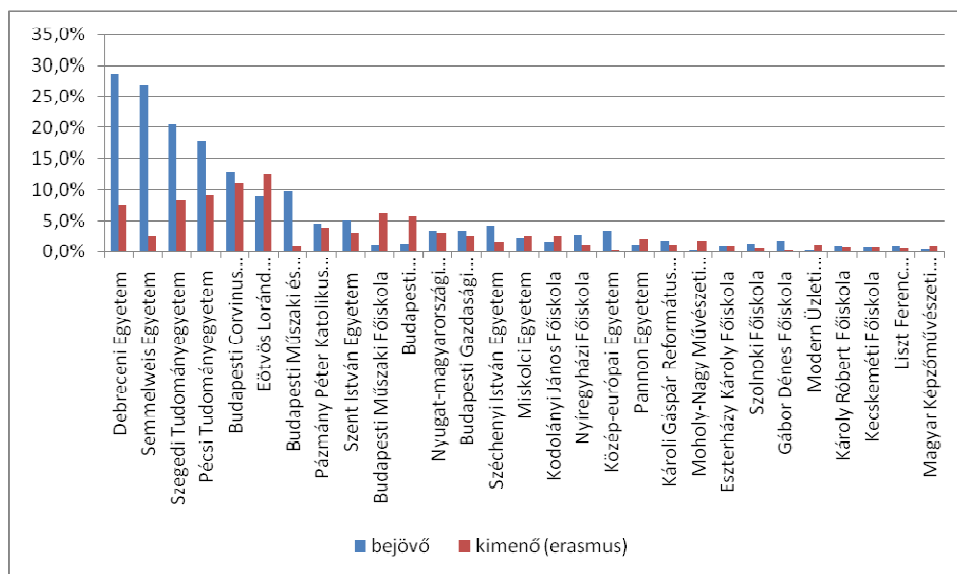
Összefoglalásul megállapítható, hogy az idegen nyelvű képzések tartása és külföldi hallgatók fogadása tekintetében általánosságban véve jelentős lemaradásai vannak a magyar felsőoktatásnak. Reális célként azonban kitűzhető, hogy 2020-ra a jelenlegi mintegy 18 000 helyett 30 000 hallgató tanuljon Magyarországon. Ez a célérték a 2020-ban prognosztizálható hallgatói létszám körülbelül 8%-a, amivel Magyarország az EU-ban az első tíz legtöbb külföldi hallgatót fogadó állama közé kerülhet be.

Egy ilyen program elindítása esetén részletesen kidolgozásra kerülhetnek olyan szabályozó eszközök, amelyek összehangolják a bejövő és kimenő hallgatói mozgást, egyensúlyt teremtve a befelé irányuló mobilitásból adódó kapacitás igények és a kimenő hallgatói mobilitásból fakadó kapacitás felesleg között. A jelenlegi és a várható tendenci-

¹⁰ A következőkben jórészt a *Migráció a felsőoktatásban*. Kutatási tanulmány a magyarországi felsőoktatásban tanuló harmadik országbeli állampolgárokról Készítette: A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal a „Migráció a felsőoktatásban” című projektje keretében (szerk. Danka Balázs), Budapest, 2010. megállapításaira támaszkodtam.

ák alapján a kifelé és befelé irányuló mobilitás a felsőoktatási intézmények egy részét fogja csak jelentősebb mértékben érinteni. Mindamelllett, hogy biztosítani szükséges minden hazai felsőoktatási intézmény részvételét a magyar felsőoktatás nemzetközi versenyképességének növelését és a felsőoktatásban végzetek foglalkoztathatóságának fejlesztését célzó fejlesztési programokban, indokolt a leginkább érintett felsőoktatási intézmények célzott támogatása: nemzetközi képzés- és szolgáltatásfejlesztés, a kapacitás optimalizáció kidolgozása, a hallgatók körében a mobilitás népszerűsítése terén. Nagyobb számú, féléves külföldi résztanulmányokra kimenő hallgatók jelentős kapacitás-többletet idézhetnek elő egyes felsőoktatási intézményekben, ezért szükséges a kifelé irányuló mobilitás szabályozott keretek között tartása. A jelenlegi adatok alapján feltételezhető, hogy nagyobb számú külföldi részképzés elsősorban a nagyobb tudományegyetemeket és néhány nagyobb intézményt (BCE, BMGE) fog érinteni elsősorban. Minden intézmény számára nyitottá kell tenni a külföldi résztanulmányok lehetőségét, de összességében 8-10 nagyobb létszámú felsőoktatási intézményből várható a kifelé irányuló mobilitás döntő része, ezek kapacitás optimalizációja érdekében szabályozni kell a külföldi részképzés lehetőségét, valamint elsősorban ezen intézményekben kell elsődlegesen népszerűsíteni a külföldi résztanulmányok előnyeit.

2. ábra A kifelé és befelé irányuló mobilitásban leginkább részt vevő 30 felsőoktatási intézmény az összes mobilitásban érintett hallgató arányában

Forrás: Felsőoktatási Információs Rendszer

A befelé irányuló mobilitás esetében, ahova döntően teljes idejű képzésre érkeznek hallgatók, nagyjából ugyanazok az intézmények érintettek, mint amelyek esetében nagyobb létszámú kifelé irányuló mobilitás jellemző, illetve várható. Ezen intézmények esetében olyan megoldásokat kell kidolgozni, amely biztosítja, hogy a kifelé irányuló részidejű mobilitás kapacitásfeleslege és a befelé irányuló, teljes képzésű mobilitás kapacitás igénye egyensúlyban maradjon. A szükséges szakpolitikai lépéseknek és akciótervnek tartalmaznia kell a nemzetközi irányokhoz igazodó, teljes körű és naprakész adatszolgáltatási és adatgyűjtési rendszer kialakítását, az ehhez szükséges jogszabályi és technikai feltételek biztosítását, a szétaprózott intézményrendszer intézményesített együttműködésének kialakítását. Az intézményi finanszírozásba be kell vonni olyan ösztönző elemeket, amelyek a bővítést, illetve a nemzetközi kapcsolatok fokozását segítik elő. Szakdiplomásai és finanszírozási, valamint jogszabályi eszközökkel ösztönözni kell a felsőoktatási intézmények hallgatói csereprogramjait, megállapodásait, amelynek révén minél több hallgató részesülhet tandíjmentes vagy kedvezményes külföldi résztanulmányokban. Államközi, illetve ekvivalencia egyezmények kiterjesztésével, valamint egyéb szakdiplomásai eszközökkel, és a felsőoktatási intézmények közötti elismertetési együttműködések támogatásával növelni kell a tanulmányi elismertetések, kredittranszferek számát, biztosítva különösen, hogy a bolognai rendszerű több ciklusú képzésben a külföldi résztanulmányok beszámíthatóak legyenek a képzésbe. Egyéb szakpolitikai intézkedések keretében hallgatói hitelezési rendszer és ösztöndíj-rendszer kiépítése szükséges a külföldi tanulmányokat folytató hallgatókra, a külföldre irányuló magyar hallgatói mobilitás finanszírozásának érdekében. A mobilitás nemzetgazdasági kockázatainak csökkentése érdekében ösztöndíjszerződést kell kötni a kimenő hallgatókkal, az ösztöndíjasok nyomon követése mellett. A hallgatói hitelezési rendszer kiterjesztésével és az ösztöndíj adományozás feltételrendszerének kidolgozásával párhuzamosan szükséges az ösztöndíj programok népszerűsítése is, az ezzel járó munkaerő-piaci, illetve életpálya előnyök bemutatása. Az idegen nyelvű képzések támogatásával javítani kell a közép- és felsőfokú tanulmányokban részt vevők idegen nyelv tudását, hogy a hallgatók minél nagyobb arányban váljanak alkalmassá nemzetközi képzési programokban történő részvételre. Biztosítani kell a hazai felsőoktatási képzési kínálatról szóló idegen nyelvű információk mellett a felvételi eljárás többnyelvűségét és nyitottságát a külföldiek – legtöbb esetben magyarul nem tudók – számára. A schengeni egyezményekből adódó kötelezettségeink figyelembevétele mellett kezdeményezni kell a Magyarországon felvételt nyert külföldi hallgatók esetében az egyszerűsített idegenrendészeti eljárás biztosítását kihelyezett ügyfélszolgálat, egyablakos rendszerrel.

Nemzetközi kihívások és lehetőségek a magyar felsőoktatásban

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek átfogó változásokat hoztak a magyar felsőoktatás működésében. Jelentősen növekedett a hallgatói létszám, több-kevesebb sikerrel megtörtént a bolognai rendszerre való átállás, és számos intézmény kaput nyitott a világra azzal, hogy elindult a nemzetköziesedés útján. A nemzetközi felsőoktatási trendek elemzése alapján vagy esetenként spontán, de megtörtént annak a felismerése is, hogy a magyar felsőoktatás csakis a nemzetközi oktatási rendszerbe és ezen belül az Európai Felsőoktatási Térségbe beágyazódva tudja magas színvonalon ellátni feladatait. Elkezdődött és kiteljesedett a nemzetközi normák elfogadása, és azok beépítése a hazai gyakorlatba. Számos intézményünk aktívan bekapcsolódott nemzetközi felsőoktatási szervezetek működésébe és működtetésébe. Néhány példa: intézményeink ott vannak az Európai Egyetemi Szövetségben (EUA), csatlakoztak a Bolognai Magna Chartához, elfogadták a Prágai Deklarációt, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság pedig nemzetközi elvárások mentén működve látja el az oktatási programok minősítését, a PhD képzések tárgyi és személyi feltételeinek ellenőrzését, és a magyar felsőoktatás minőségbiztosítását.

A nemzetközi programokban való részvételünk számos síkon valósul meg, ezek általános értékelését, elvi és gyakorlati jelentőségét kutatói igényességgel célszerű feldolgozni, a tapasztalatokat pedig érdemes hasznosítani a magyar felsőoktatás nemzetközi versenyképességének fejlesztése érdekében. Előadásomban nem törekszem a téma részletekbe menő áttekintésére, inkább esettanulmányként szeretném bemutatni a Debreceni Egyetem tapasztalatait a nemzetköziesedéssel, és ezen belül kiemelten a külföldi hallgatók számára meghirdetett térítéses képzésekkel kapcsolatban. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Debreceni Egyetem nemzetközi kapcsolatrendszere csak erre a területre korlátozódna. Hallgatóink és oktatóink intenzíven részt vesznek különböző nemzetközi mobilitási programokban (példaként említhetők az Erasmus, Erasmus Mundus és Ceepus csereprogramok), illetve bi- és multilaterális szakmai együttműködésekben. Számos külföl-

di intézménnyel kötöttünk együttműködési megállapodást általános és konkrét oktatási és kutatási programok megvalósítására. Ezek a programok erősítik egymást és sokrétűen hozzájárulnak a térítéses képzési programjaink sikeréhez.

A külföldi hallgatók számára meghirdetett térítéses programok erősítése több ok miatt is stratégiai jelentőséggel bír a Debreceni Egyetem számára. Két szempontot mindenképpen célszerű itt kiemelni. Egyfelől a külföldi hallgatók számára meghirdetett képzések jelentős bevételt hoznak intézményünk számára. Az egyetem működéséhez és feladatai ellátásához biztosított csökkenő állami támogatás már évek óta csak hanyatló színvonalú oktatást és kutatómunkát tenne lehetővé. Az említett képzésekből származó bevételek sok más saját bevételű tevékenység mellett lehetőséget teremtenek a feladatellátás színvonalának megőrzéséhez. Ezen források felhasználásával különböző infrastrukturális fejlesztések megvalósítására, pályázati önrészek finanszírozására és nem utolsósorban az oktatói kar megtartására és színvonalának emelésére tudunk stratégiát kidolgozni. Másfelől, a nemzetközi kapcsolatrendszerbe való bekapcsolódásunk értékes tapasztalatokkal gazdagítja intézményünk munkatársait és hallgatóit. A sokszínű, saját értékrendünktől, kulturális hagyományainktól, szokásainktól stb. nem egyszer lényegesen eltérő gondolkodásmód és gyakorlat – legyen szó oktatásról, kutatásról vagy mindennapi rutin tevékenységről – sok vonatkozásban beépül az intézményünkben folyó tevékenységekbe és ezáltal közvetlenül de közvetve is hozzájárul oktató és kutatómunkánk színvonalának növekedéséhez. Összességében a nemzetközi szinten való megjelenésünk és ott pozícióink erősödése a Debreceni Egyetem presztízsének növekedéséhez és ezen keresztül a hazai, a regionális és a nemzetközi felsőoktatási térségben játszott szerepünk erősödéséhez vezetett. Az eddigi eredmények, az intézményeinkkel szemben megfogalmazott elvárások és a nemzetközi gyakorlat alapján meggyőződéssel állítom, hogy a magyar felsőoktatás fejlődésének kulcsa az eddiginél intenzívebb bekapcsolódás a felsőoktatás és kutatás nemzetközi vérkeringésébe. Ez az egyszerűen megfogalmazható és sok vonatkozásban kézenfekvő cél azonban meglehetősen összetett tevékenységet követel meg valamennyi résztvevőtől. Világosan látnunk kell, hogy csakis komoly, viszonylag lassan megtérülő szellemi és anyagi befektetéssel, valamint kitartó munkával juthatunk el az eredményekhez.

Eredmények

A Debreceni Egyetemen, illetve jogelőd intézményeiben a nemzetközi kapcsolatok építése hosszú múltra tekint vissza. A Református Kollégium, majd az 1912-ben alapított Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem kiterjedt és fejlődő tudományos és kulturális kapcsolatokat ápolott Európa számos szellemi központjával. Az egyetem tudatos nemzetközi szerepvállalását jelzi a Debreceni Nyári Egyetem 1927-ben történt megalapítása is. A nemzetköziesedés folyamata a múlt század közepén ugyan törést szenvedett, de az 1960-as évek végétől már ismét egyre sokrétűbb nemzetközi kapcsolatokban vesznek részt az

egyetem munkatársai. Nyilván az így szerzett tapasztalatok is hozzájárultak ahhoz, hogy 25 évvel ezelőtt, 1987-ben intézményünkben elindult a térítéses angol nyelvű orvoscépzés külföldi hallgatók számára.

Független elemzések szerint a külföldi hallgatók számát és a számukra meghirdetett programokat tekintve a Debreceni Egyetem a legsikeresebb hazai felsőoktatási intézmény. Jelenleg 3336 külföldi hallgató tanul egyetemünkön. Ez a létszám a teljes képzési programokban résztvevő hallgatókra vonatkozik, a különböző mobilitási és csereprogramokban résztvevő hallgatók nem szerepelnek ebben a statisztikában. A teljes képzésben résztvevő hallgatóknak nagyjából negyede határon túli magyar, ők a magyar nyelvű képzésekben vesznek részt. Esetükben a kulturális és a nyelvi háttér különbözőségéből fakadó beilleszkedési problémákkal nem kell számolnunk. Speciális problémaként jelentkezik viszont, hogy a diploma megszerzését követően ezen hallgatók jelentős hányada nem tér vissza szülőföldjére, így akaratlanul is hozzájárulunk a határon túli területekről történő agyelszíváshoz. Ezt a problémát csak részben orvosolja, hogy intenzíven támogatjuk a határon túli magyar felsőoktatási intézményeket a helyi anyanyelven történő képzés színvonalának emelésében és ezáltal az adott régió magyarság-megtartó potenciáljának növelésében.

Az angol nyelvű képzésekben résztvevő hallgatók több mint 80 országból érkeznek Debrecenbe. Földrajzi megoszlásuk nem egyenletes, vannak olyan országok, ahonnan több száz diák érkezik, és néhány esetben speciális együttműködési programok is segítik a hallgatók beiskolázását. Példaként említhető a dél-koreai partnerekkel való együttműködésünk. Ennek keretén belül megteremtettük annak lehetőségét, hogy a dél-koreai állampolgárságú hallgatók egy ottani partneriskolán keresztül jelentkezhesse a Debreceni Egyetemre. Emellett az ideérkező koreai hallgatóknak egy magánbefektetők által számukra épített kollégiumban biztosítunk elhelyezési lehetőséget.

Az angol nyelvű térítéses képzéseink között kiemelkedő jelentősége van az orvoscépzésnek, és ennek tapasztalatait felhasználva az elmúlt években számos más területen is megteremtettük az angol nyelvű képzések feltételeit. Sikerként könyveljük el, hogy a Debreceni Egyetem által kibocsájtott diplomák nemzetközi elfogadottsága jó, a nálunk végzett szakemberek felkészültségét nagyra értékelik. Erre egy példa az Izraelbe visszatérő, nálunk diplomát szerző orvosok esete. Nekik, hasonlóan a máshol orvosi diplomát szerző kollégáikhoz, otthon a praktizáláshoz szakmai vizsgát kell tenniük. Ezeken a vizsgákon a Debrecenben végzettek magasan az átlag felett teljesítenek.

Szerénytelenség nélkül kijelenthető, hogy a Debreceni Egyetemnek számos területen sikerült felvennie a versenyt a nemzetközi felsőoktatási piacon. A külföldi hallgatók mindenhol jelentős összegű tandíjat fizetnek képzésükért, ezért alaposan megfontolják, hogy hol folytatják tanulmányaikat. Számos tényezőt vesznek figyelembe, de elsődleges szempont a diploma nemzetközi értéke. Ahhoz, hogy versenyben legyünk és maradjunk a külföldi hallgatók idehozatalában, mindenekelőtt minőségi képzést kell biztosítanunk. Ennek

előfeltétele a szakmáját magas színvonalon művelő, tudását átadni képes oktatói gárda. Az elmúlt években jelentős erőfeszítéseket tettünk az oktatás személyi és infrastrukturális feltételeinek javításában. Oktatóink számára nyelvtanfolyamokat szerveztünk és ösztönöztük őket arra, hogy minél intenzívebben kapcsolódjanak be az angol nyelvű képzésekbe. A különböző pályázatokon elnyert támogatások, valamint saját bevételek, így a képzési díjak jelentős részének felhasználásával pedig számos olyan fejlesztést valósítottunk meg, melyek megteremtették a modern gyakorlati képzés lehetőségét is. Ezeknek a fejlesztéseknek a hasznélvezői természetesen nemcsak a külföldi, hanem a hazai hallgatók is.

A minőségi képzés szükséges, de nem elégséges feltétele a sikeres nemzetközi programoknak. A teljesség igénye nélkül néhány további tényezőt érdemes megemlíteni, kezdve azokkal a nemzetközi kapcsolatokkal, amelyek általános keretet nyújtanak ehhez a tevékenységhez. Amint erről már említés történt, a Debreceni Egyetem szakmai műhelyei évtizedek óta egyre kiterjedtebbé váló nemzetközi szakmai együttműködésekben vesznek részt, melyek fejlesztésének és mindennapi munkánk során az európai normák alkalmazásának mély gyökerei vannak intézményünkben. A helyzetet találóan jellemzi a következő anekdota. Közvetlenül Magyarország EU-csatlakozását követően az egyik fiatalabb kolléga lelkesen mondta egyik idősebb professzorunknak, hogy végre a civilizált Európa részévé váltunk. A professzor a következő szavakkal hűtötte le a lelkesedést: Kolléga, a magyar felsőoktatás és benne a Debreceni Egyetem már régen Európában van, most csak a többiek érkeztek meg. Valóban, a külföldi kapcsolatrendszerünk több évtizedes céltudatos fejlesztésének eredményeként ma már számos európai oktatási és kutatási programban veszünk részt, vannak sikeres FP7-es és egyéb nemzetközi pályázataink, bekapcsolódunk több COST együttműködésbe és összességében törekszünk az európai programokban való részvételre. Hasonlóan aktívak vagyunk az innovációs kapcsolatok építésében is. Kapcsolatban állunk a legjelentősebb nyugat-európai klaszterekkel és rajtuk keresztül közvetve számos európai vállalkozással is. Emellett szoros kapcsolatokat ápolunk több nemzetközi kitekintésű multinacionális céggel is. Ez a kapcsolatrendszer esetenként közvetlenül is megjelenik képzési rendszerünkben, de a nemzetközi képzési programok szempontjából talán fontosabb az üzenet, amit ezek az együttműködések hordoznak. Ez az üzenet pedig arról szól, hogy a Debreceni Egyetemen folyó kutatásokat, innovációs tevékenységet és egyéb szakmai szolgáltatásokat a partner cégek is értékesnek tartják, ezért jogosan feltételezhető, hogy az ezekre alapozott képzések piacképes tudással vértetik fel hallgatóinkat.

Ahhoz, hogy a külföldi hallgató eltaláljon a Debreceni Egyetem képzési programjaihoz, intenzív toborzási tevékenységre is szükség van. Mára kiterjedt nemzetközi ügynökhálózatot építettünk ki, illetve rendszeres résztvevői vagyunk a nemzetközi oktatási vásároknak. Erős nemzetközi versenyben, piaci körülmények között kell helytállnunk, és értelemszerűen hatékony piaci módszereket kell alkalmaznunk a hallgatók idehozatala érdekében. Bonyolult és nagy odafigyelést igénylő munka ez, amit az erre létrehozott egyetemi

egységek szerveznek, illetve koordinálnak. Fontos kiemelni, hogy ez a tevékenység csak intézményen belülről szervezhető, hiszen helyismeretre, a lehetőségek hiteles bemutatására és esetenként olyan kérdések megválaszolására van szükség, ami csakis az egyetem belső viszonyrendszerének ismeretében tehető meg.

Angol nyelvű képzéseink sikeres működtetéséhez nem elegendő a szükséges minimális létszámú hallgatóság toborzása, hanem a belépő hallgatói minőségre is figyelemmel kell lennünk. Felvételi eljárás keretén belül vizsgáljuk a külföldi hallgatók szakmai és nyelvi készségeit, akik csak akkor vehetnek részt képzéseinkben, ha felkészültségük eléri a belépési szintet. Emellett szakmai és nyelvi felkészítő képzéseket is kínálunk azok számára, akik a sikeres felvételi reményében vállalják az ezzel járó terheket.

A hallgatók képzése mellett külön is figyelmet kell szentelnünk beilleszkedésükre, megfelelő életkörülmények kialakítására. A nálunk tanuló külföldi hallgatók számára a legnehezebb időszakot az első hónapok jelentik. Kiszakadva családi környezetükből egy idegen országba érkeznek, melynek általában nem ismerik szokásait, működését, ráadásul számos adminisztratív eljáráson is át kell esniük. Ezeknek a problémáknak a megoldásában megpróbálunk segítséget nyújtani számukra, arra hivatott munkatársaink közreműködnek az idegenrendészeti eljárások intézésében és alkalmas elszállásolásuk megszervezésében. Ebben a vonatkozásban külön is említendő, hogy több olyan kollégium is működik egyetemünk területén, amit elsősorban a térítéses képzésben résztvevő hallgatók számára, külső befektetők közreműködésével piaci alapon hoztunk létre.

A külföldi hallgatók társadalmi beilleszkedése talán a legérzékenyebb kérdéskör, amivel a nemzetközi oktatási programok kapcsán foglalkoznunk kell. Tudomásul kell vennünk, hogy ezek a hallgatók sokféle kulturális és civilizációs környezetből érkeznek, ahol a viselkedési normák jelentősen eltérhetnek a miénktől. Nagyfokú toleranciára van szükség ahhoz, hogy egyfelől elfogadjuk a beérkező hallgatók másságát, másfelől pedig elfogadtassuk velük azt az értékrendet, amelyet mi képviselünk, és amelynek elfogadása szükséges ahhoz, hogy sikerrel teljesítsék a diplomakövetelményeket. A munkamorált, az oktatókhoz és oktatáshoz való viszonyulást, a mindennapi emberi kapcsolatokat tekintve egyértelmű különbségek figyelhetők meg a világ különböző részeiről érkező hallgatók között. A mi feladatunk annak megértetése, hogy valamennyiüknek alkalmazkodniuk kell az általunk megkövetelt elvárásokhoz, ami azonban nem jelenti azt, hogy személyes meggyőződésük és szokásaik feladására kérjük őket. Összességében egyébként komolyabb feszültségek ezen a téren nem alakulnak ki, a hallgatók nagy többsége tudomásul veszi azt a multikulturális sokszínűséget, ami a helyzetből adódóan körülveszi őket. Ebben sokat segít az, hogy a felsőbb éves hallgatók átadják pozitív tapasztalataikat az újonnan érkezőknek, segítve azok gyors beilleszkedését.

Ezen a ponton külön is ki kell emelni a tágabb környezet szerepét a külföldi hallgatók megfelelő életkörülményeinek kialakításában. A nagyszámú külföldi hallgató megjelenése

erősen hatott városunk fejlődésére is. A felmerülő új igényekre pezsgő szolgáltatási tevékenység szerveződött, különösen a város egyetemhez közeli részeinek hangulata változott meg. Az egyetem nemzetköziesedése indukálta a város nemzetköziesedését is. A külföldi hallgatók jelenléte nemcsak az egyetem számára, hanem a városban működő vállalkozások számára is komoly bevételei forrást jelent. A közös érdekeket és az azokból fakadó előnyöket felismerve a város vezetése és az egyetem vezetése ebben az ügyben is és más területeken is szorosan együttműködik a nemzetközi kapcsolatokból fakadó lehetőségek kiaknázásában.

Jövőkép

A Debreceni Egyetem nemzetközi kapcsolatrendszerében, a külföldi hallgatók képzésében szerzett tapasztalataink lehetővé teszik egy hosszabb távú stratégia és egy olyan jövőkép megfogalmazását, ami garanciája lehet intézményünk fejlődésének. Meggyőződésem, hogy jó úton indultunk el, amikor erősíteni kívántuk nemzetközi jelenlétünket, és ezt a tevékenységet nem szűkítettük le csak a külföldi hallgatók képzésére, vagy a tudományos kapcsolatok bővítésére, vagy az innovációs együttműködések erősítésére. Ezeket a tevékenységeket együttesen, a szinergiákat kihasználva kell végeznünk. Az International Association of Universities felmérése szerint egy felsőoktatási intézmény nemzetközi megjelenésében és megítélésében a következő tényezőknek van meghatározó szerepe: i) a hazai diákok mobilitásának, ii) a nemzetközi diákcseréknek, iii) a nemzetközi diákok vonzásának, valamint iv) a kutatási teljesítménynek és ehhez kapcsolódóan a kutatási együttműködéseknek. Mindez összhangban van saját tapasztalatainkkal.

A Debreceni Egyetem prioritásai között első helyen szerepel nemzetközi beágyazottságunk erősítése és ehhez kapcsolódóan eredményeink "láthatóságának" növelése. Szakmai adottságaink kifejezetten jók ahhoz, hogy továbbra is a magyar felsőoktatás egyik meghatározó intézménye legyünk, és kiemelt intézményként szerepet vállaljunk hazai és nemzetközi képzési, tudományos és innovációs feladatok ellátásában. Az elmúlt időszakban tudatosan törekedtünk arra, hogy részt vegyünk különböző EU-s rendezvényeken és munkatársaink bekapcsolódjanak európai szervezetek tevékenységébe. Ez hangsúlyozottan nem valamiféle öncélú tevékenység, hanem eszköz lehetőségeink feltárására és érdekeink nemzetközi szinten történő képviselésére. Jelenlétünk két fontos eleme az oktatási és kutatási együttműködésekbe való minél intenzívebb bekapcsolódás, illetve a nemzetközi kitekintésű cégekkel való kapcsolatok kiépítése, erősítése. Az utóbbi cél szempontjából nagy jelentősége van a Debrecen városával való együttműködésünknek, hiszen a befektetési céllal érkező partnerek általában igen komoly igényt fogalmaznak meg a Debreceni Egyetem által nyújtandó képzési és kutatási szolgáltatások iránt. Különösen ígéretesen alakulnak ázsiai és közel-keleti partnerekkel való kapcsolataink. Úgy gondolom, hogy mindez az tapasztalatok, amelyekre az elmúlt időszakban más kulturális háttérű hallgatók

integrálásával kapcsolatban szert tettünk, segítenek bennünket abban, hogy sikeresen vegyünk részt ezekben az új programokban.

A Debreceni Egyetem nemzetközi jelenlétének erősödése várhatóan vonzóbbá teszi intézményünket külföldi hallgatók számára is. Célunk, hogy bővítsük angol nyelvű képzési kínálatunkat azokon a területeken is, ahol ilyen képzéseink még nincsenek, illetve szeretnénk elérni oktatási kapacitásaink jobb kihasználását is. Az elmúlt néhány évben indított angol nyelvű képzési programjaink egy része sikeres volt, viszont néhány képzést az érdeklődés hiányában fel kellett függesztenünk. Bízunk benne, hogy a beiskolázási tevékenységünk erősítésével ezen programok egy része is újraindítható lesz.

A nemzetközi aktivitás növelése a Debreceni Egyetem számára is az intézmény fejlődése és sikeres működtetése szempontjából fontos stratégiai cél. A nemzetközi ismertség és elismertség erősítése növeli az intézmény presztízsét, és egy minőségorientált felsőoktatásban ezeknek az eredményeknek az intézmény állami támogatásában is meg kell jelennie; profánabban fogalmazva, a színvonal megtartására adott forintokban is ki kell fejeződnie. Emellett ezektől a tevékenységektől komoly saját bevételeket is várunk, melyek, mint eddig is, hozzájárulnak majd a fenntartási költségekhez, illetve a különböző fejlesztési programokhoz. Ahhoz, hogy ezek az elvárásaink teljesüljenek, több feltételnek is meg kell tudnunk felelni. Mindenekelőtt az egyetem vezetésének és vezető testületeinek gyorsan és rugalmasan kell reagálnia a környezet kihívásaira. Az elmúlt években az egyetem vezetése ennek az elvárásnak eleget tudott tenni, és ha a jogszabályi keretek ezt lehetővé teszik a jövőben is tudjuk folytatni ezt a gyakorlatot. Kiemelkedő jelentősége van, hogy oktatási portfóliónkat a globális piaci elvárásoknak megfelelően tudjuk alakítani. Gyors változásokat egy felsőoktatási intézmény nehezen tud abszolválni, ezért különösen fontos, hogy naprakész információink legyenek a nemzetközi trendekről. Ebből a szempontból is folyamatos és tartalmi kapcsolattartásra van szükségünk kulcspartnereinkkel.

Az előzőekben talán sikerült rávilágítanom arra, hogy a magyar felsőoktatás nemzetközi lehetőségei nem szűkíthetők le egyszerűen a nemzetközi képzési programok meghirdetésére és a képzések megtartására. Ennél sokkal összetettebb problémáról van szó, amelynek megoldásához figyelembe kell venni a helyi adottságokat, és minden intézménynek saját stratégiát kell kialakítania. Nemzetközi szinten kell megfelelnünk az elvárásoknak, és egy globális versenyben kell sikeresnek lennünk. Ez a verseny természetesen nem csak a külföldi, hanem a hazai intézmények között is zajlik. Mindez azonban nem zárja ki a hazai felsőoktatási intézmények közötti együttműködéseket, hiszen a nemzetköziesedés területén megfogalmazható számos olyan közös cél, amelynek megvalósulásáért érdemes összefogni. Meglátásom szerint ezeknek az együttműködéseknek a létrejöttére az egyes intézmények közös érdekek mentén történő önszerveződésével nyílik lehetőség.

A felsőoktatás minőségbiztosítása Európában – a minőségbiztosítás és a nemzetköziesedés

Összefoglaló

Az előadás ismerteti a felsőoktatás minőségbiztosításának nemzetközi jellegét, valamint a minőségbiztosítást, mint a felsőoktatás nemzetköziesedésének előmozdítóját. A Bolongnai Nyilatkozatban való megnevezése, majd az európai szervezetek és főleg a sztenderdek megjelenése erősítette a minőségbiztosítás nemzetközi jellegét. Több európai minőségbiztosító szervezet épített be a vizsgálati sztenderdjei közé olyan szempontokat, mint az intézmény nemzetköziesedés iránti elkötelezettsége a vezetés szintjén (pl. küldetés, stratégia), a nemzetközi tevékenység (pl. mobilitás, rendezvények szervezése és részvételi adatok), idegen nyelvű képzések, kutatási együttműködés stb. A minőségi kép nem épül kizárólag adatokra, sokkal inkább az intézmény (vagy szak) minőségi kultúrájára, a vezetők és oktatók elkötelezettségére és ilyen irányú képességeire. Kérdés, hogy megvan-e ehhez a minőségbiztosítási szervezet jogi felhatalmazása, a szervezet attitűdjéről nem is beszélve.

A minőségbiztosítás nemzetközi jellege

A felsőoktatás minőségbiztosítása nemzetközi folyamat. Már 1994-95-ben a külső szervezet által végzett minőségbiztosítás európai helyzetét feltérképező ún. „European Pilot Project” a következő négy közös nevezőt azonosította:

- a vizsgált intézménytől és a politikától független értékelés,
- alapja a vizsgált intézmény vagy szak önértékelő jelentése,
- ennek alapján független szakértők helyszíni látogatáson megvizsgálják a szakot vagy intézményt, és
- az eredményt – akkreditációs döntést, értékelést vagy teljes jelentést – nyilvánosságra hozzák.

A Bologna-folyamat kezdettől fogva hangsúlyt helyezett a minőségbiztosításra. Az 1999-ben 29 felsőoktatásért felelős miniszter, illetve államtitkár által aláírt „Bolognai Nyilatkozat” kimondta, hogy a 2010-ig megvalósítandó Európai Felsőoktatási Térségben el kell érni a minőségbiztosítás „európai dimenzióját”, tehát harmonizálni kell az értékelések kritériumait és az eljárásmódokat.

Számos nemzetközi minőségbiztosítási szervezet létezik Európában. Elsőként említendő a 2000-ben, az Európai Bizottság támogatásával létrejött ENQA, a minőségértékelő és akkreditációs szervezetek hálózata, illetve az ún. Európai Regiszter, az EQAR. A kettőben közös, hogy a szervezetnek vagy ügynökségnek meg kell felelnie bizonyos kritériumoknak ahhoz, hogy az ENQA tagja lehessen, vagy hogy az EQAR felvegye a hiteles minőségbiztosítók listájára. Hasonló, de az egész világra kiterjedő hálózat az INQAAHE, és a Közép- és Kelet-Európai Minőségbiztosítási Szervezetek Hálózata. Mindegyik foglalkozik a minőségbiztosítás összehasonlíthatóságával, azzal, hogy melyek a minőségbiztosítás nemzetközi követelményei, és milyen módon érhető el a minőségbiztosítás kölcsönös elismerése. Említeni lehet még az Európai Akkreditációs Konzorciumot, az ECA-t, amely kifejezetten célul tűzte ki a tagok számára, hogy amennyiben aláírják a közös megállapodást, ezzel automatikusan elismerik a többi aláíró szervezet akkreditációs döntését.

A felsőoktatás nemzetközi területeivel foglalkozó számos más szervezet vizsgálja a minőségbiztosítás egyes kérdéseit. Így az EAIE, a Nemzetközi Oktatás Európai Egyesülete, a holland hasonló nevű NUFFIC, vagy az Akadémiai Együttműködési Egyesület, az ACA. Az Európa Tanács, illetve az UNESCO és az OECD pedig kiadtak irányelveket a minőségbiztosítási szervezetek számára, hogy milyen feltételek mellett ismerjék el a szervezetnek az országa határán kívül kínált, illetve a szervezet országának határain belül külföldi intézmény által végzett képzéseket.

Fontos a minőségbiztosítás nemzetközi kontextusában megemlíteni az Európai Egyetemek Szövetsége, az EUA Nemzetközi Értékelő Programját (IEP), amely 1994 óta értékeli európai, majd később más földrész egyetemének vezetési és minőségbiztosítási stratégiáját és gyakorlatát. De említhetnénk az egy-egy ország minőségbiztosítási szervezetei közül pl. a német FIBAA-t, az ASIIN-t vagy az Osztrák AQA-t, melyek nem csak saját országuk, de felkérésre más ország felsőoktatási intézményét vagy egy szak minőségét is értékeli.

Végül vannak azok a nemzetközi értékelő szervezetek, mint pl. az EQUIS vagy az EPAS, melyek egy adott szakterületen tanúsítják a szak minőségét meghatározott kritérium alapján. Az előbbi szervezet intézményi, az utóbbi programminősítést végez, mind kettő üzleti, gazdasági szakterületen. Az ilyen vizsgálaton megfelelt szak a szervezet tanúsítványát minőségi garanciaként, reklámként („label” azaz címként) használja.

Külön kihívást jelent a nemzetközi közös képzések értékelése vagy akkreditációja. Mivel a közösen kialakított szakon ilyen esetekben több ország felsőoktatási intézménye oktat, ezek különféle minőségbiztosítási rendszerbe tartoznak, és mivel a minőségbiztosítás az egyes országok hatásköre, az összes résztvevő ország akkreditációja vagy értékelése szükséges a szak elindításához. Számos projekt futott az ilyen képzések közös minőségértékelési módszereinek kidolgozására, így az ún. TEEP II, a TEAM II vagy a 2013-ig futó JOQAR. Ezek eredményeképpen több modell körvonalazódott, kezdve azon, hogy minden résztvevő ország ügynöksége külön-külön értékeli a saját hatáskörébe tartozó szak részét (a másutt oktatott részek figyelembevételével a kurikulumra, illetve oktatói gárdára vonatkozóan), odáig, hogy az egyik ország ügynöksége által végzett értékelést a többi ország szervezete elismeri. Ez utóbbi eset történt a TEAM II projekt keretében a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) által akkreditált szaknál, ahol a Német Akkreditációs Tanács akkor hozott döntésével elismerte a MAB akkreditációs döntését anélkül, hogy külön akkreditálta volna a közös képzést.

Sok minőségbiztosító szervezet alkalmaz nemzetközi szakértőt, amikor szakot vagy intézményt értékeli. A nemzetközi szervezeteknél alapvetően ez a gyakorlat, de sok országos hatáskörű ügynökség is külföldi szakértőkkel dolgozik, és van olyan is, ahol csak ilyenekkel folytatják le az értékelést (pl. Észtországban, egy helyi referens kíséretében).

Az eddig felsorolt korántsem teljes listával azt szerettem volna érzékeltetni, hogy mennyire összetett és sokoldalú, de legfőképpen nemzetközi együttműködéssel valósul meg a minőségbiztosítás a felsőoktatásban, mind a létező szervezetek, mind a megközelítések tekintetében.

A 2005-ös Bergeni Nyilatkozatban a felsőoktatási miniszterek elfogadták az ún. Európai Sztenderdeket (ESG). Az ESG három része három területre terjed ki:

- a felsőoktatási intézmények illetve szakok belső minőségbiztosítására,
- a minőségbiztosító szervezetek által alkalmazott kritériumokra, és
- a minőségbiztosító szervezetek saját belső minőségbiztosítására.

A minőségbiztosító szervezeteknek a második és harmadik feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy az ENQA tagjai lehessenek, vagy hogy az EQAR listára felkerüljenek öt évenkénti, független szakértők által végzett értékelés alapján.

A minőségbiztosítás tehát nemzetközi jellegű nem csak a szervezetek nemzetközi tevékenysége miatt, de az Európai Felsőoktatási Térség minden aláíró országára érvényes közös alapelvei révén is.

A minősbiztosítás mint a felsőoktatás nemzetköziesedésének előmozdítója

A felsőoktatás nemzetköziesedése szempontjából nem csak a minősbiztosítás nemzetközi beágyazottsága mérvadó, de talán még inkább az, hogy a minősbiztosítás hogyan segítheti elő az intézmények és szakok nemzetköziesedését.

Itt ki kell térni arra, hogy mi a funkciója a minősbiztosításnak? A minősbiztosítás korai szakaszában, az 1990-es években, lényegében két célt szolgált: a felelősségrevonhatóságot (*accountability*) és a minőség javítását. E feladatok a továbbiakban megmaradtak, de az előbbinek tartalma átalakult: a felelősségrevonhatóság egyre inkább azt jelenti, hogy nem csak a közpénzekért felelős kormányok felé tartoznak az intézmények elszámolni azzal, hogy milyen minőségi oktatást nyújtanak, de a felhasználó (hallgató, munkáltató, illetve társadalom) számára nyújtott minőségi garanciát, a fogyasztóvédelmet is szolgálnia kell (*van der Wende-Westerheijden, 2001, 242. old.*). A felhasználó számára egyre inkább tudatosul annak fontossága, hogy egy intézmény vagy szak mennyire felel meg nemzetközi kritériumoknak, és mennyire nyújt a nemzetközi porondon is helytálló képzést. Más szóval: a nemzetköziesedés minőségi kérdése válik.

Számos esemény tárgyalta a felsőoktatás nemzetköziesedésének minőségértékelését. Legutóbb az INQAAHE és ENQA által közösen szervezett, 2011. november 30-december 2-i brüsszeli szemináriuma, vagy az ACA 2012. március 23-ra tervezett szemináriuma szintén Brüsszelben.

Egyet kell érteni az INQAAHE rendezvényén felszólaló Hans de Wittel, hogy a nemzetköziesedés nem öncélú, hanem az oktatás minőségét hivatott jobbítani, és a hallgatókat felkészíteni arra, hogy boldoguljanak egy olyan társadalomban és szakmájukban, amelyben az egyének egyre inkább összekapcsolódnak. A minősbiztosítás nemzetköziesedésének értékelésére több kritériumrendszer létezik, amelyekben értelemszerűen sok a közös nevező:

- az intézmény vezetésének elkötelezettsége a nemzetköziesedés iránt,
- szervezés és hallgatói támogatás, szolgáltatás a nemzetközi részvételhez,
- a szakok nemzetközi kitekintése,
- oktatók nemzetközi aktivitása,
- hallgatói és oktatói mobilitás,
- kutatási együttműködések, esetleg
- a kurrikulum, a tananyag nemzetközi tartalma.

Érdekes példa a Holland Nemzetközi Együttműködési Szervezet (NUFFIC) kritériumlistája a szakok nemzetköziesedése értékelésére (*Reeb-Gruber, 2009*). Tíz fejezetben

és azon belül alfejezetekben öt teljesítési kategóriát állít fel aszerint, hogy az (al)kategóriát egyáltalán nem, vagy nagyon jól teljesíti-e a szak. A fejezetek közül az elsőben, a vezetés és stratégián belül például rákérdez arra, hogy a szak küldetése és stratégiája országos vagy nemzetközi orientációjú-e, hogy mennyire van kitekintése a nemzetközi piacra, vagy hogy van-e külön költségvetés a nemzetközi tevékenységre. A szakot értékelő szakértőknek mindegyik fejezethez átlag teljesítési osztályzatot kell megítélnie, s ezek összesítése adja ki a szak nemzetköziesedésének fokozatát és minőségét. A kritériumrendszer néhány fejezettel kiegészítve az előzőekben felsorolt fő szempontokat foglalja magába.

Látható, hogy a minőségbiztosítás területén elindult és egyre inkább teret nyer a nemzetköziesedés, mint minőségi kategória. A MAB például több szempontból figyelembe veszi egy intézmény nemzetközi tevékenységét. Az intézményértékelésnél többek közt szempont a „regionális, országos, nemzetközi oktatási-kutatási kapcsolatok és azok hatásai”, vagy a „a minőségirányítás funkcionális alkalmazása (pl. könyvtári menedzsment, laborminőség, nemzetközi kapcsolatok stb.)”, vagy oktatók tekintetében „tudományos publikációk, alkotó tevékenységek adatai és ennek hazai és nemzetközi hatása” vagy a „nemzetközi tanulási lehetőségek” (MAB, 2011/2012). Az alapszakok létesítésénél a képzési és kimeneti követelményeknek meg kell adni egy „rövid nemzetközi összehasonlítás[t] az új szak vonatkozásában” (MAB, 2010). A doktori iskolák értékelésében természetesen dominál a nemzetközi mérce (MAB, 2008).

Az viszont megállapítható, hogy korántsem elterjedt a nemzetköziesedés, mint minőségi szempont Európában, és főleg nem rendszerszerűen. Amint Eva Egron-Polak, az Egyetemek Nemzetközi Egyesülete (IAU) főtitkára a márciusi ACA szeminárium felhívásaként írt cikkében írja, a nemzetköziesedés értékelése egyelőre még inkább csak néhány alapfogalomra irányul és korlátozott indikátort használ, mint a külföldi hallgatók vagy csereegyezmények száma. De vajon ezek mennyire mutatnak rá arra, hogy melyek az intézmény nemzetköziesedéssel kapcsolatos céljai, vagy hogy ezek a célok mennyire valósulnak meg? Vagy hogy mennyire van ezeknek hatása a tanulás és oktatás nemzetközi kitekintésére? Másfelől viszont az ilyen vizsgálatok, bármilyen szinten és mélységben, elindítanak egy dialógust az intézményen belül a nemzetköziesedés fontosságáról (Egron-Polak, 2012).

Akkreditációs eljárások esetében kérdéses, hogy egy szervezetnek van-e jogi felhatalmazása a nemzetköziesedést, mint minőségi kritériumot felállítani? Az akkreditáció egy intézmény vagy szak jogi követelményeinek való megfelelést vizsgálja, és mint ilyen, az az intézmény vagy szak akkreditálható, amelyik ezeknek megfelel. Viszont nincs olyan akkreditáló testület Európában, amelyik a minőségbiztosítást ilyen szűken magyarázná. Sokkal inkább értékelésen alapuló minőségi vizsgálatot és tanácsadást végeznek a minőség javítása érdekében, ezzel segítve az intézményeket a közös cél elérésében. A minőségbiztosító szervezetek független szakértőkből állnak, akik külső bírálók alkal-

mazásával testületi tudásukat a minőségjavításra fordítják. Ehhez minőségi kritériumokat állítanak fel, s ezeknek része lehet a nemzetköziesedés. Hogy a nemzetköziesedés rendszerszerűen beépüljön az intézmények minőségkultúrájába, ahhoz a minőségértékelési kritériumok körét ilyen irányban szükséges bővíteni. Mint láttuk, a diskurzus nemzetközi szinten is folytatódik.

Források

European Pilot Project for Evaluating Quality in Higher Education. European Report. European Commission, 1995.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2009, Helsinki, 3rd edition. http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20%282%29.pdf

European Association for Quality Assurance in Higher Education ENQA. www.engq.eu

International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education INQAAHE. <http://inqaahe.org>

European Consortium for Accreditation. www.eacaconsortium.net

European Association for International Education EAIE. www.eaie.org

Netherlands Organisation for International Cooperation in Higher Education NUFFIC. www.nuffic.nl

Academic Cooperation Association ACA. www.aca-secretariat.be

Council of Europe, *Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education.* Adopted by the Lisbon Recognition Convention Committee, Riga, 6 June 2001. http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/recognition/code%20of%20good%20practice_EN.asp

UNESCO, *OECD guidelines for quality provision in cross-border higher education.* http://www.oecd.org/document/11/0,2340,en_2649_201185_35793227_1_1_1_1,00.html

European University Association (EUA) International Evaluation Programme (IEP). www.eua.be/iep

European Quality Improvement System EQUIS. www.efmd.org/accreditation-main/equis

EFMD Program Accreditation System EPAS. <http://www.efmd.org/accreditation-main/epas>

American Board for Engineering and Technology ABET www.abet.org

European Association for Public Administration Accreditation EAPAA. www.eapaa.org

ENQA Transnational European Evaluation Project II (TEEP II) 01. Feb. 2005. <http://www.enqa.eu/projectitem.lasso?id=108&cont=pastprojDetail>

ECA Transparent European Accreditation decisions & Mutual recognition agreements II (TEAM II). <http://www.eacaconsortium.net/team2>

ECA Joint programmes: *Quality Assurance and Recognition of degrees awarded* (JOQAR). <http://www.eacaconsortium.net/main/projects/joqar>

Anerkennung der Akkreditierungsentscheidung des Hungarian Accreditation Committee bzgl. des Studiengangs „Joint European Master Programme in Comparative Local Development“ (CoDe). Beschluss des Akkreditierungsrates vom 29.09.2010. http://www.akkreditierungsrat.de/fileadmin/Seiteninhalte/Beschluesse_AR/2010_09_Anerkennung_Akkreditierungsentscheidung_01.pdf

Van der Wende, Marijk C., Westerheijden, Don F. (2001): International Aspects of Quality Assurance with a Special Focus on European Higher Education. *Quality in Higher Education*, Vol 7. No. 3.

De Wit, Hans (2011), *Issues of Quality and Internationalisation*. In: INQAAHE, Internationalization and QA. November 30. http://www.inqaahe.org/admin/files/assets/subsites/15/documenten/1323160959_internationalisation-and-quality-assurance,-where-do-the-two-meet-hans-de-wit.pdf

ACA European Policy Seminar: Internationalisation audits. Assessing and improving institutional strategies, 23 March 2012, .Brussels, Belgium. <http://www.aca-secretariat.be/index.php?id=573>

Reeb-Gruber, Sandra (2009): *Checklists Program Internationalization*, NUFFIC. <http://www.nuffic.nl/international-organizations/docs/quality-assurance-and-internationalization/checklists-program-internationalization-english-21-07-2009.pdf>

Egron-Polak, Eva (2012): *Internationalisation for Higher Education Institutions: Why, How and How Well?* Guest article for ACA. Edition 129. January 2012, [http://www.aca-secretariat.be/index.php?id=29&tx_smfacanewsletter_pi1\[nl_uid\]=84&tx_smfacanewsletter_pi1\[uid\]=2781&tx_smfacanewsletter_pi1\[backPid\]=272&cHash=97804e31eb54ea72dbda3a0ade3fea62](http://www.aca-secretariat.be/index.php?id=29&tx_smfacanewsletter_pi1[nl_uid]=84&tx_smfacanewsletter_pi1[uid]=2781&tx_smfacanewsletter_pi1[backPid]=272&cHash=97804e31eb54ea72dbda3a0ade3fea62)

Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság MAB (2011/2012): *Módszertani melléklet az intézményakkreditációs útmutatóhoz.* http://www.mab.hu/doc/110701intakkrUtmMell_2011H.pdf

Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság MAB (2010): *A MAB akkreditációs elvárásai, szakmai bírálati szempontjai alapképzési szakok létesítésének, a szak képzési és kimeneteli követelményeinek (KKK) véleményezésében.* <http://www.mab.hu/doc/Bk-SzBSz2010.doc>

Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság MAB (2008): *Doktori iskolák létesítésének és működésének akkreditációs bírálati szempontjai, egységes szerkezetben.* A MAB 2008/8/ii.2. Sz. Határozata. http://www.mab.hu/doc/111202_DI_kov.doc

MEGHÍVÓ

Magyar Felsőoktatás 2011 „Hazai vitakérdések - nemzetközi trendek”

Műhelykonferencia

A BCE Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja rendezésében

2012. január 25. (szerda)

Helyszín: Budapesti Corvinus Egyetem, Bp. Fővám tér 8. III. előadó

A műhelykonferencia célja

A BCE Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja (NFKK) immár negyedik alkalommal rendezi meg műhelykonferenciáját, amely minden év januárjában egyfajta számvetést készít a felsőoktatás helyzetéről, koncepcionális kérdéseiről. A felsőoktatás *kutatói, intézményi és kormányzati vezetői, szakemberei* találkozájának szánt műhelykonferencián az NFKK keretében végzett kutatások eredményeiből kiindulva három nagy témakör megvitatását tervezzük. Célunk az, hogy a felsőoktatás különböző szereplőinek részvételével folytatandó diskurzussal hozzájáruljunk a magyar felsőoktatás jövőjét érintő néhány kiemelt kérdés jobb megértéséhez, a konkrét lépések szakmai megalapozásához.

A rendezvény a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 támogatásával valósul meg.

Előzetes regisztráció

A műhelykonferencián a részvétel ingyenes. Kérjük viszont, hogy mindazok, akik az eseményen részt kívánnak venni, legkésőbb 2012. január 19-ig adják meg nevüket, intézményük elnevezését és az ott betöltött pozíciójukat az nfkk@uni-corvinus.hu e-mail címen.

Az NFKK tevékenységéről a <http://nfkk.uni-corvinus.hu> honlap ad tájékoztatást; jelen konferenciánk vitaindítóját 2012. január 10-től ugyaninnen, az Aktuális hírek rovatból lehet letölteni.

Program

10:00 – 10:10 Megnyitó: Rostoványi Zsolt (Budapesti Corvinus Egyetem, rektor)

10:10 – 12:00 I. szekció: A felsőoktatás finanszírozása

Levezető elnök: Sándorné Kriszt Éva (Budapesti Gazdasági Főiskola, rektor – Magyar Rektori Konferencia, társelnök)

10:10 – 10:30 Vitaindító előadás: Temesi József (Budapesti Corvinus Egyetem, NFKK társigazgató): Stratégiai kérdések a felsőoktatás finanszírozásában

Felkért előadók:

10:30 – 10:50 Jávor András (Felsőoktatási és Tudományos Tanács, elnök): A finanszírozás finomhangolásának szükségessége

10:50 – 11:10 Varga Júlia (Budapesti Corvinus Egyetem – MTA Közgazdaságtudományi Intézet, egyetemi docens): A munkaerőpiac és a felsőoktatás kapcsolata

11:10 – 11:30 Gárdos Csaba (Magyar Államkincstár, a Főfelügyelői Testület vezetője): Költségvetési felügyelői rendszer – felsőoktatás

11:30 – 12:00 Vita

12:50 – 14:40 II. szekció: A felsőoktatási intézmények missziói

Levezető elnök: Dezső Tamás (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, dékán)

12:50 – 13:10 Vitaindító előadás: Hrubos Ildikó (Budapesti Corvinus Egyetem, NFKK társigazgató): Intézményi missziók, intézménytípusok a felsőoktatásban

Felkért előadók:

13:10 – 13:30 Dux László (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, helyettes államtitkár): A hazai felsőoktatási intézményrendszer az új felsőoktatási törvény tükrében

13:30 – 13:50 Bódis József (Pécsi Tudományegyetem, rektor – Magyar Rektori Konferencia, elnök): A Magyar Rektori Konferencia és a törvényalkotás

13:50 – 14:10 Liptai Kálmán (Eszterházy Károly Főiskola Természettudományi Kar, dékán): Gondolatok egy főiskola lehetőségeiről határon innen és túl

14:10 – 14:40 Vita

15:10 – 17:00 III. Szekció: Nemzetköziesedés

Levezető elnök: Palánkai Tibor (Budapesti Corvinus Egyetem, akadémikus)

15:10 – 15:30 **Vitaindító előadás:** Berács József (Budapesti Corvinus Egyetem, NFKK társigazgató): Nemzetköziesedés: egy lehetséges kitörési pont a felsőoktatásban

Felkért előadók:

15:30 – 15:50 Hatos Pál (Balassi Intézet, főigazgató): „Univerzitás és univerzalitás” Nemzetközi mobilitási stratégiák és megközelítések, a magyar Campus Hungary program

15:50 – 16:10 Fábián István (Debreceni Egyetem, rektor): Határok nélkül: nemzetközi kihívások és lehetőségek a magyar felsőoktatásban

16:10 – 16:30 Rozsnyai Krisztina (Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, szakreferens): Felsőoktatási minőségbiztosítás Európában

16:30 – 17:00 Vita

17.00 Zárszó: Hrubos Ildikó (Budapesti Corvinus Egyetem, NFKK társigazgató)